

ISSN: 3021-9329

Volume 2, Issue 1, December, 2024

GS Spark Journal of Applied Academic Discourse

Free flowing river of knowledge

Gauri Shankar Multiple Campus

Quality for Education

Bhimeshwor-3, Charikot, Dolakha, Nepal Web: www.gsmultiplecampus.edu.np Email: journal@gsmultiplecampus.edu.np +977- 049-421-124,049-421-669

A Refereed Interdisciplinary Journal of

Gauri Shankar Multiple Campus

Bhimeshwor-3, Charikot, Dolakha, Nepal www.gsspark.gsmultiplecampus.edu.np

Editor-in-Chief

Niroi Dahal

Kathmandu University School of Education, Lalitpur,

Nepal

Email: niroj@kusoed.edu.np

Scopus 57210440609 AEK-2733-2022

© 0000-0001-7646-1186

Former Editor-in-Chief

Assoc. Prof. Anjay Kumar Mishra, Ph.D.

Production Team

Mr. Narayan Sedhain, Asst Lecturer Gaurishanker Multiple Campus Bhimeshwor Municipality 6, Dolakha, Nepal

Mrs. Nirmala Shiwakoti, Asst Lecturer Gaurishanker Multiple Campus Bhimeshwor Municipality 6, Dolakha, Nepal

Mr. Rajkumar Subedi, Admin Officer, Gaurishanker Multiple Campus Bhimeshwor Municipality 5, Dolakha, Nepal

Editorial Board Members

Dr. Mahendra Sapkota, Faculty, Central Department of Rural Development, Tribhuvan University, Nepal

Dr. Nayrayan Timilsina, Assistant Professor, Tribhuvan University, Nepal

Mr. Shanta KC, Campus Chief, Gaurishankar Multiple Campus, Bhimeshwor-3, Dolakha, Nepal

Mr. Balkrishna Phuyal, Assistant Lecturer Gaurishankar Multiple Campus, Bhimeshwor-3, Dolakha, Nepal

Mr. Ishwor Chaulagain, Managing Editor, Gaurishankar Multiple Campus, Bhimeshwor-3, Dolakha, Nepal

Advisory Board

Mr. Amrit Raut, Chairperson CMC, Gaurishanker Multiple Campus, Bhimeshwor Municipality 6, Dolakha, Nepal

Dr. Januka Neupane, Member CMC, Gaurishanker Multiple Campus, Bhimeshwor Municipality 6, Dolakha, Nepal

Dr. Bishnu Raj Upreti, Kathmandu University, Melung Rural Municipality 1, Pawoti, Dolakha, Nepal

Publisher

Gaurishankar Multiple Campus, Bhimeshwor-3, Charikot, Dolakha, Nepal.

Copyright

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse (ISSN: 3021-9329) Copyright © 2024 The Authors:

Gaurishankar Multiple Campus, Bhimeshwor-3, Charikot, Dolakha, Nepal. Distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Disclaimer

The articles published by Gaurishankar Multiple Campus, Bhimeshwor-3, Charikot, Dolakha, Nepal are the views and opinion of the respective authors and are not the views of the GS Spark. Gaurishankar Multiple Campus, Bhimeshwor-3, Charikot, Dolakha, Nepal disclaims of any harm or loss to the published content of any party.

Scope

Multidisciplinary (Social Science, Business, Arts, Language, Management and Technology)

Language

English and Nepal

APC

Not Applicable

Policy

Double-blind Peer Review

Country of Publication

Nepal

Submission procedure, aims and scope, publication ethics, reviews timeline, indexing, peer review process and call for submission are available on its website at https://gsspark.gsmultiplecampus.edu.np/

Call for Paper

The GS Spark journal invites authors to submit critical readings and research articles from areas of interest and expertise in business, social sciences, management and humanities for review and consideration for publication. Articles that bridge disciplines and theories and link contemporary discourses on social conditions, practices and actions with the needs to make life better, fairer, sustainable and equitable receive preferences for publication in the journal. Submissions must be unpublished for original research. Authors must have reviewed the Submission Guidelines section prior to making acceptable submission.

Volume 2, Issue 1, December 2024

Editorial

<u>'Ethics' and 'Integrity' in Research in the Era of Generative AI—Are We Ready to Contribute to Scientific Inquiries?</u>

Niroj Dahal

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse, Volume 2, Issue 1, pp. 1-6 https://doi.org/10.5281/zenodo.14828619

Research Article

English Language Learners' Experiences on the Factors Influencing Speaking

Sabiha Sumbul, Bharat Prasad Neupane, Hiralal Kapar

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse, Volume 2, Issue 1, pp. 7-21 https://doi.org/10.5281/zenodo.14837000

Research Article

Foreign Direct Investment's Impact on Nepal's Economic Progress

Raj Kumar Subedi

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse, Volume 2, Issue 1, pp. 22-31 https://doi.org/10.5281/zenodo.14837228

Research Article

Teachers' Experience of Using ICT in the Community Schools

Bal Krishna Phunyal

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse, Volume 2, Issue 1, pp. 32-36 https://doi.org/10.5281/zenodo.14838359

Research Article

Role of Remittance in Livelihood Development of Women: A Case of Jhumka Village, Sunsari

Bal Bahadur Tamang

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse, Volume 2, Issue 1, pp. 37-48 https://doi.org/10.5281/zenodo.14840466

Research Article

Financial Trend Analysis of Gaurishankar Multiple Campus

Shanta Bahadur K.C, Karuna Shrestha

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse, Volume 2, Issue 1, pp. 49-59 https://doi.org/10.5281/zenodo.14840674

Review Article

<u>Critically Analysis of Uses and Limitations of Quantitative Research in Mathematics</u> Education

Laxmi G.C.

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse, Volume 2, Issue 1, pp. 60-68 https://doi.org/10.5281/zenodo.14840794

Research Article

The Role of Justice in Local Dispute Resolution | स्थानीय विवाद निरुपणमा न्यायिक समितिको भूमिका |

Tara Bahadur Mahat

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse, Volume 2, Issue 1, pp. 69-81 https://doi.org/10.5281/zenodo.14844142

Research Article

A Study of Popular Folklore in the Kalinchok Area | कालिञ्चोक क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको अध्ययन |

Subhadra Bhandari

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse, Volume 2, Issue 1, pp. 82-102 https://doi.org/10.5281/zenodo.14847447

Research Article

Senior Citizen Social Security Allowance and its Impact | जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षा भत्ता र यसले पारेको प्रभाव |

Nirmala Shiwakoti

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse, Volume 2, Issue 1, pp. 103-113 https://doi.org/10.5281/zenodo.14847636

Research Article

A Sociolinguistic Analysis of Human Names of Darchula by Caste | जातको आधारमा दार्चुलाका मानवीय नामको समाजभाषिक विश्लेषण |

Padam Singh Badal, Harka Bahadur Shahi

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse, Volume 2, Issue 1, pp. 114-123 https://doi.org/10.5281/zenodo.14851243

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse

Volume 02, Issue 01, 2024, pp. 1-6 OPEN ACCESS

Editorial

'Ethics' and 'Integrity' in Research in the Era of Generative AI—Are We **Ready to Contribute to Scientific Inquiries?**

Niroj Dahal

Kathmandu University School of Education, Lalitpur, Nepal

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse (ISSN: 3021-9329) Copyright © 2024 The Editor: Gaurishankar Multiple Campus, Bhimeshwor-3, Charikot, Dolakha, Nepal. Distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

INFO

Niroj Dahal

E-mail

niroj@kusoed.edu.np

ORCID

https://orcid.org/0000-0001-7646-1186

ABSTRACT

As scientific research advances, the tools used by researchers to conduct and publish their studies are also evolving in both academic and non-academic settings. Research serves as the foundation of knowledge production, but recent advancements in generative AI have raised concerns about the strength and quality of research (Dahal, 2024). These concerns hinge on two key factors: research ethics and research integrity. In scientific research, ethics and integrity are essential for credible studies. Research ethics involve moral principles such as informed consent and confidentiality, while research integrity focuses on honesty and transparency. These principles reinforce one another, fostering trust within the scientific community. Upholding these standards requires a collective effort to ensure reliable scientific research. In this editorial, I argue that while ethics and integrity are closely interconnected, they are not synonymous. Instead, they work together to uphold scientific inquiries' credibility, transparency, and impact. Furthermore, this editorial emphasizes the broader role of ethics and integrity in

How to cite this article: Dahal, N. (2024). 'Ethics' and 'Integrity' in research in the era of generative AI—are we ready to contribute to scientific inquiries? GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse, 2(1), 1-6. https://doi.org/10.5281/zenodo.14828619

strengthening scholarly work rather than simply linking them to research quality. Finally, it concludes with a brief overview of the articles featured in Volume 2, Issue 1.

Keywords: scientific research, academic and non-academic settings, knowledge production, generative AI, strength and quality, ethics and integrity

Introduction

As scientific research advances, the tools used by researchers to conduct and publish their studies are also evolving in both academic and non-academic settings (Ghimire et al., 2024; Thondebhavi Subbaramaiah & Shanthanna, 2023). However. advancements in generative AI have raised concerns about the strength and quality of any form of research (Dahal, 2024) posing the numbers of questions—how can researchers ensure the accuracy and reliability of data generated by AI tools?, what measures can be taken to prevent bias in AI-generated research outputs?, how should informed consent be handled when using AI to analyze participant data?, what role do institutional review boards (IRBs) and/or research committees play in overseeing AI-enhanced research?, how can researchers balance the benefits of AI automation with the need for human oversight?, what are the potential privacy concerns associated with using AI in research, and how can they be mitigated?, how can the scientific community develop guidelines for the ethical use of AI in research?, what are some examples of ethical dilemmas that have arisen from the use of AI in research?, how can researchers transparency ensure and accountability when using AI tools? and what steps can be taken to educate researchers about the ethical implications of AI in their work? In academic and non-academic, research is essential for the collective pursuit of knowledge production. Yet, the strength and quality of this research depend on two crucial factors: research ethics and research integrity. these terms often While are used interchangeably, their implications for the scholarly community differ significantly. The relationship between research ethics and research integrity is interconnected. In this regard, Tikhonova and Raitskaya (2023) remarked that "major alarming themes cover authorship and integrity related to AI-assisted writing, threats to educational practices, medicine, and malevolent uses of ChatGPT." (p. 5).

Research ethics aligns with principles and guidelines that govern the ethical conduct of research, ensuring the protection of participants' rights and welfare (Hamed et al., 2024). On the other hand, research integrity encompasses the adherence to ethical practices throughout the research process, including honesty, transparency, and accountability (Chen et al., 2024). Thus, research ethics and research integrity in the era of Generative AI are essential for maintaining public trust in scientific advancements and promoting responsible research practices. This editorial argues that research ethics and research integrity in the era of Generative AI are complicatedly linked, but they are not synonymous; rather, they function synergistically uphold scientific to investigation's credibility, transparency, and impact (Dahal, 2023) for the future generation. However, as we progress, there is a need for generative AI tools in research as partners in producing knowledge. Therefore, careful guidance is required to address ethical considerations and ensure research reflects shared values and aspirations (Limong, 2024).

Research Ethics and Research Integrity Defined

Generative "AI has become an indispensable tool for researchers, accelerating discoveries and optimizing processes." (Limongi, 2024, p. 2). The research ethics and

integrity are at the center, and the overall research process is not compromised. In this alignment, research ethics in the era of generative AI refers to the moral principles guiding research from its inception through to completion and publication. These principles provide a framework for ethical decisionmaking in the research process, involving issues such as human subject protection, data falsification, and intellectual property rights. Research ethics focuses on the 'how'—how to conduct respectful, responsible, and just research. Likewise, research integrity, on the other hand, is a broader concept encompassing adherence to ethical principles and the accuracy and honesty of scientific research and contribution to academia. For instance, imagine research ethics as the building blocks of a structure; these blocks define what can or cannot be done. Research integrity is the cement that binds these blocks together, ensuring that the structure stands upright and remains durable. Ethics lay the foundation, and integrity ensures the longevity and robustness of the scientific endeavor. This implies the faithful reporting of research methods and results, commitment to peer review, and responsible credit allocation among contributors for producing and disseminating upholding ethical standards.

Upholding Research Integrity: Navigating Ethical Challenges in the Age of AI

Universities, journals, and research institutions are vested in upholding research integrity. Committees ethics and institutional review boards (IRBs) or, ethical review boards or research committees perform a crucial role in scrutinizing research proposals to ensure they meet ethical standards, which fosters research integrity. Ensuring research integrity is essential in the evolving scenery of scientific inquiry, especially with integration of Generative AI or AI. Ethical principles avoid data fabrication and ensure informed consent in human subject research.

Likewise, plagiarism undermines credibility, necessitating strict adherence to originality. AIgenerated text offers efficiency but raises concerns about bias, transparency, authorship—who's text? Thus, researchers must validate AI outputs, disclose AI usage, and protect participant privacy. However, by updating the ethical guidelines back and forth by institutional review boards (IRBs) and/or committees to address capabilities, the scientific community can maintain research integrity and credibility in their research outcomes and insights.

Data fabrication and falsification in research are threats to credible research. Research integrity is fundamental to the scientific process, ensuring that findings are reliable, valid, and reproducible. The use of generative AI introduces new dimensions to this principle. For instance, the potential for AI to generate fabricated data or results poses a significant threat to research integrity (Kim et al., 2024). However, artificial intelligence, responsibility attribution, and a relational justification of explainability for ensuring accountability require clear lines responsibility and mechanisms for addressing harms caused by AI systems. Thus, adhering to ethical principles prevents researchers from tampering with data, which directly upholds the integrity of the research. Thus, the ethical malpractice of data falsification led not only to a breach of research integrity but also brought disrepute to the broader scientific community. Human subject research demands informed consent from human subjects, ensuring they know the research risks, benefits, and future publications. Failing to obtain informed consent can compromise the integrity of the research—like not informing the subjects they had syphilis or that they were part of an experiment—leading to a serious compromise in research integrity. Plagiarism is the ethical norms of originality and credit allocation that directly contribute to maintaining research integrity. Plagiarism is an ethical violation that

directly impacts research integrity by casting doubt on the credibility of the plagiarized work and the larger body of research.

Integrating AI-generated text research offers opportunities and challenges concerning ethical norms and research integrity. On the one hand, AI can significantly enhance the efficiency and scope of scientific inquiry by automating data analysis, generating hypotheses, and even drafting sections of research papers. However, this technological advancement also raises several ethical concerns. Firstly, bias and accuracy are critical issues. AI systems can inadvertently introduce biases based on the data they are trained on, potentially skewing research outcomes. Researchers must ensure that AI-generated content is accurate and free from such biases by rigorously validating and cross-checking the results. Transparency and accountability are also vital. Researchers should clearly disclose the extent to which AI tools were used in their work, including any limitations or potential biases of the AI systems employed. This transparency helps maintain trust in the research process and allows for proper scrutiny by the scientific community. Plagiarism and authorship present another set of challenges. AI-generated text can blur the lines of authorship, making it essential for researchers to attribute contributions accurately and avoid presenting AI-generated content as their own original work. Ethical guidelines should be updated to address these distinctions, ensuring contributions that ΑI are properly acknowledged without misleading readers. Privacy and confidentiality safeguarded, especially when AI tools are used to analyze sensitive data. Researchers need to implement robust measures to protect participant information and comply with ethical standards for data handling. AIgenerated text offers promising advancements for research, it is crucial to navigate these ethical challenges carefully (Al-kfairy et al., 2024). Overall, by adhering to established

ethical norms and updating guidelines to reflect the capabilities and limitations of generative AI, the scientific community can harness the benefits of generative AI while maintaining the integrity and credibility of their research and future publication.

Concluding Remarks

The generative AI in research presents opportunities and profound ethical challenges. As researchers, it is our responsibility to navigate these challenges with integrity and foresight, adopting robust ethical frameworks offered by institutional review boards (IRBs) and/or research committees, implementing practical strategies for the ethical use of AI, and prioritizing transparency and accountability, we can harness the power of generative AI while upholding the principles of research ethics and integrity. As we move forward, we must continue to engage in dialogue and collaboration to refine these approaches and ensure that AI serves the greater good. For instance, research ethics and research integrity are parallel to the two wings of a bird; both are necessary for the scholarly initiative to reach academic height. Though they are distinct concepts, their back-and-forth aspect is crucial for scientific research's credibility, transparency, and impact. Thus, research ethics and integrity are essential for ensuring that research is conducted according to the highest standards of practice. Both concepts are essential for ensuring that research is conducted according to the highest standards of practice and for maintaining public trust in the enterprise. Upholding scientific principles ensures that research maintains rigor while emphasizing integrity, which ensures that this research is accurate, reliable, and deserving of public trust. Therefore, a solid commitment to ethics and integrity is necessary for advancing knowledge production. Thus, I conclude this editorial by posing the questions again for adhering for mainting the research ethics and research integrity in the age of generative AI: how can researchers ensure the accuracy and reliability of data generated by AI tools?, what measures can be taken to prevent bias in AI-generated research outputs?, how should informed consent be handled when using AI to analyze participant data?, what role do institutional review boards (IRBs) and/or research committees play in overseeing AIenhanced research?, how can researchers balance the benefits of AI automation with the need for human oversight?, what are the potential privacy concerns associated with using AI in research, and how can they be mitigated?, how can the scientific community develop guidelines for the ethical use of AI in research?, what are some examples of ethical dilemmas that have arisen from the use of AI in research?, how can researchers transparency and accountability when using AI tools? and what steps can be taken to educate researchers about the ethical implications of AI in their work?

Volume 2 Issue 1 Covers

Volume 2, issue 1 includes an editorial. nine research articles, and one review article. The editorial highlights evolving, raising concerns about research quality due to generative AI and argues that ethics and integrity, though interconnected, are distinct and collectively uphold research credibility and impact. In the research article section, Sumbul, Neupane, and Kapar identified key factors affecting English speaking skills among learners in Kathmandu Valley, highlighting the importance of educational support, personal environment, motivation, language technology in improving communication. Subedi examined the impact of foreign direct investment (FDI) on Nepal's GDP. emphasizing positive effects across various sectors despite challenges like lengthy approval processes and sectoral biases. Phunyal explored teachers' experiences using ICT in Nepali community schools, highlighting more opportunities than challenges despite issues like unstable internet and lack of support, emphasizing the importance of digital literacy for effective learning. Tamang's study illustrated that remittances significantly improve the quality of life for women in Jhumka Village, Nepal, by enhancing their education, healthcare, and entrepreneurial opportunities while also exploring challenges like income dependence and uneven progress. K.C. and Shrestha analyzed the financial trends ofGaurishankar Multiple Campus. emphasizing income and expenditure patterns, per-student costs, and the need for improved financial planning to ensure long-term stability. Likewise, in the review article section, G.C. reviewed quantitative research methods in mathematics education, exploring its uses, limitations, and benefits for enhancing student understanding engagement. and recommends for graduate students and novice researchers. Further, in the research article section, Mahat's study highlighted that under the Local Government Operation Act 2074, judicial committees have been resolving disputes through reconciliation and mediation. However, the practice of judicial resolution as envisioned by the law remains challenging. The of reconciliations by judicial committees is higher than those by mediators. Despite positive aspects of the committees' work, various issues have hindered the ideal judicial resolution envisioned by the law. Bhandari explored that Folk literature, particularly Folk tales, reflects society and serves to entertain, provide moral lessons, and preserve religious, cultural, and historical values, with a focus on the Kalinchok region's narratives of Dolakha, Nepal. Shiwakoti's study revealed that the social security allowance for senior citizens in Bhimeshwar Municipality, Dolakha, has significantly improved their lives. However, challenges remain, such as adjusting based on familial and economic conditions. Finally, Badaal and Shahi explored the sociolinguistic analysis of names in Darchula, revealing that names reflect caste, religion,

culture, and family background, with sources varying from Hindu scriptures for Brahmins to physical traits and birth times for Chhetris and Dalits.

References

- Al-kfairy, M., Mustafa, D., Kshetri, N., Insiew, M., & Alfandi, O. (2024). Ethical challenges and solutions of generative AI: An interdisciplinary perspective. *Informatics*, *II*(3), 58. https://doi.org/10.3390/informatics110 30058
- Dahal, N. (2023). Ensuring quality in qualitative research: A researcher's reflections. *The Qualitative Report*, 28(8), 2298-2317. https://doi.org/10.46743/2160-3715/2023.6097
- Dahal, N. (2024). How can generative AI (GenAI) enhance or hinder qualitative studies? A critical appraisal from South Asia, Nepal. *The Qualitative Report*, 29(3), 722-733. https://doi.org/10.46743/2160-3715/2024.6637
- Ghimire, P. R., Neupane, B. P., & Dahal, N. (2024). Generative AI and AI tools in English language teaching and learning: An exploratory research. English Language Teaching Perspectives, 9(1-2), 30–40. https://doi.org/10.3126/eltp.v9i1-2.68716
- Hamed, A. A., Zachara-Szymanska, M., & Wu, X. (2024). Safeguarding authenticity for mitigating the harms of generative AI: Issues, research agenda, and policies for detection, fact-checking,

- and ethical AI. *Perspective*, 27(2108782). https://doi.org/10.1016/j.isci.2024.108
- Kim, J. J. H., Um, R. S., Lee, J. W. Y., et al. (2024). Generative AI can fabricate advanced scientific visualizations: Ethical implications and strategic mitigation framework. *AI Ethics*. https://doi.org/10.1007/s43681-024-00439-0
- Limongi, R. (2024). The use of artificial intelligence in scientific research with integrity and ethics. *Review of Artificial Intelligence in Education*, *5*(00), e0022. https://doi.org/10.37497/rev.artif.intell.educ.v5i00.22
- Thondebhavi Subbaramaiah, M., & Shanthanna, H. (2023). ChatGPT in the field of scientific publication Are we ready for it? *Indian Journal of Anaesthesia*, 67(5), 407–408. https://doi.org/10.4103/ija.ija_294_23
- Tikhonova, E., & Raitskaya, L. (2023).
 ChatGPT: Where is a silver lining?
 Exploring the realm of GPT and large language models. *Journal of Language and Education. National Research University, Higher School of Econoimics*, 9(3), 5-11.
 https://doi.org/10.17323/jle.2023.1811

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse

Volume 02, Issue 01, 2024, pp. 7-21 OPEN ACCESS

English Language Learners' Experiences on the Factors Influencing Speaking

Sabiha Sumbul, Bharat Prasad Neupane, Hiralal Kapar

Kathmandu University School of Education, Lalitpur, Nepal

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse (ISSN: 3021-9329) Copyright © 2024 The Authors: Gaurishankar Multiple Campus, Bhimeshwor-3, Charikot, Dolakha, Nepal. Distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

INFO

Corresponding Author

Bharat Prasad Neupane

E-mail

nyaupane.bharat@gmail.com

ORCID

https://orcid.org/0000-0001-5327-1742

Date of Submission

July 03, 2024

Date of Acceptance

September 29, 2024

ABSTRACT

Exploring the challenges and factors that impact the speaking skills of English language learners helps enhance their communication skills. This study examines English language learners' understanding and experiences of the factors influencing speaking. For this purpose, interviewed four participants, we undergraduate students at different colleges in the Kathmandu Valley, Nepal. We analyzed their narratives thematically. The research results indicated that educational and institutional factors, personal motivation and practice, language environment and exposure, and technological exposure are the factors that affect the speaking of these English language learners. Participants' experiences revealed that they improved communication skills by utilizing language learning strategies such as using media and technology and practicing consistently.

Keywords: English language learning, language skills, speaking, narrative inquiry

Introduction

Speaking is one of the four significant language skills that foster successful communication. Rao (2019) noted that proficiency in speaking English as a foreign language (EFL) plays a crucial role in enabling speakers to convey information and knowledge in academic contexts. In the same way, Riadil (2020) emphasized the practical significance of English, highlighting its use in day-to-day conversations and in social interactions, higher education, and workplaces worldwide. The importance of speaking, and its proper use, is evident across all fields, from daily life to professional educational settings. and According to Brown and Yule (1983), speaking is the skill that the students will be judged on most in real-life situations. Ahmad (2019) reaffirms that speaking is among the four language abilities. In an environment where English is a foreign language (EFL), it is needs in every aspect of human life. Thomas (2019) defines fluency as how well learners communicate meaning rather than how many grammar, pronunciation, and vocabulary mistakes they make. The above discourse highlights the significance of speaking skills in general and English language speaking skills.

Regarding the factors influencing speaking skills, Nakhalah (2016) states that factors, including fear of making mistakes, anxiety, shyness, and lack of self-confidence directly influence learning speaking skills in almost every linguistic context. Riadil (2020) said that Indonesian EFL learners cannot speak English fluently even though they have been learning it for several years in formal school. Further, some articles talk about the experiences of English language learners regarding the factors that influence speaking Wilson (2023) highlights how past learning experiences and future aspirations impact the development of second-language communication. Similarly, Tanveer (2007) also stated that the factors causing anxiety are cognitive and linguistic factors-strict and formal classroom environment, presentation in the classroom, fear of making mistakes, and apprehension about others' evaluation, the role of language instructor, variations in individual's self-perception, linguistic difficulties, pronunciation, grammar, and vocabulary, and sociocultural factors—social environment and limited exposure to the target language, cultural differences, social status and self-identity, and gender.

Likewise, linguistic factors include pronunciation, vocabulary, and grammar; affective factors - anxiety, low self-confidence, and motivation; and performance conditions teachers correct mistakes and plenty of time not speaking English have been given to experienced by 10th-grade students Indonesia which bring difficulties in speaking performance (Afebri et al., 2019). Hadi et al. (2020) highlighted that Thai students' speaking anxiety varies in producing oral utterances is due to a lack of vocabulary (Hadi et al., 2020). Apart from the above literature, some studies highlight that learners motivation also plays a significant role while learning a language, which is supported by the notion of Kreshan's Affective filter Hypothesis.

Categorizing the affecting factors, Ekiz and Kulmetov (2016) broadly categorized the influencing factors by stating that learners categorize the speaking performance influencing factors into external and internal factors, including shyness, peer pressure, and anxiety. Similarly, sociocultural factors include fear of disappointing the teacher, lack of culture-associated knowledge of the target language, lack of exposure even in the classroom, and fear of error and criticism (Alrasheedi, 2020).

A review of the literature revealed that many studies are conducted on teachers learning and growth (Neupane, 2023, 2024; Neupane & Bhatt, 2023; Neupane et al., 2022); however, a paucity of research on learners, particularly their speaking, is evident in Nepal. However, Thai and Vietnamese EFL learners

agree that motivation is the most significant factor affecting the choice of strategies, followed by experience in studying English and gender, respectively (Khamkhien, 2010). However, the same case may not apply to Nepal's students because we have different linguistic backgrounds.

Referring to the theory advocated by Haward Gadener clearly highlights that every individual is different and learns differently. The theory talks about the individual ways and preferences of learning in general and language learning in particular. Chomsky (2010) stated that learners prefer their language learning strategies to those of their choice and needs. Even in a case study conducted in Nepal, Ghimire (2022) talks about secondary students learning through social media in which the learners agree that Facebook and YouTube aided in improvement in their listening, speaking, reading, and writing skills by creating a collaborative learning environment and also their level of confidence in English speaking developed.

These studies clearly show the practical importance of speaking skills in any field, and factors like anxiety and fear of being laughed at for making mistakes influence the learners' speaking skills. Unless the learners, teachers, or facilitators are aware of the factors influencing speaking and the strategies used to enhance it, speaking skills cannot be improved. On exploration, we found several studies conducted in different countries, but the same was not true for Nepal. This highlighted the need for research on the perception and experience of difficulties in speaking skills in Nepal. Such research would ultimately support learners and educators in understanding the factors influencing speaking and in developing appropriate strategies to improve speaking skills. To achieve this purpose, the following research question is particularly relevant.

a. What factors do English language learners find influencing speaking skills?

Narrative Inquiry as a Research Method

We have used narrative inquiry within the qualitative research approach, employing in-depth interviews in order to explore the experiences relating to factors affecting the speaking of our purposively selected (Dahal et al., 2024) participants, undergraduate students, as mentioned in Table 1. The story is at the core of the narrative inquiry (Murray, 2009; Neupane & Gnawali, 2022), since the narrative is both a phenomenon and a method. By serving as both a perspective on the phenomenon of people's experiences, narrative inquiry enables a close investigation of individuals' lived experiences over time and within context. Researchers begin with a narrative view of experience, paying attention to place, temporality, and sociality through a three-dimensional narrative inquiry space, which facilitates the exploration of both researchers' and participants' storied life experiences (Clandinin & Caine, 2008). Through the participants' shared descriptions, meaning is generated. This approach helped us gain deeper insight into the research question engaging with participants' lived experiences and reflections on how they developed their speaking skills.

Table 1: Research Participants

S.N.	Participants	Gender	Academic Status
1	Sofi	Female	Bachelor of Business Administr ation (BBA) completed
2	Afiya	Female	Bachelor of Business Administr ation

			(BBA) ongoing
			011901119
3	Mani	Male	Bachelor of Business Administr ation (BBA) completed
4	Riq	Male	Bachelor of Science in Computer Science and Informatio n Technolog y (B. Sc. CSIT) ongoing

After obtaining permission from the participants, one-to-one in-person interviews were conducted at their convenience, and their identities were kept confidential. pseudonyms assigned to them. The interview was taken in Nepali to ensure they could share the information without language barriers. However, among the four participants, two preferred to express themselves in Nepali, and the other two used a mix of two languages, English and Nepali. We recorded their interviews and later transcribed these data into English, maintaining the stories' originality. The transcribed data were then thematically analyzed. We employed Braun & Clarke's (2006) six-step methodology. The six-phase structure proposed by Braun & Clarke (2006) for doing a thematic analysis includes familiarizing oneself with the data, creating preliminary codes, searching for themes, reviewing themes, defining themes, and writing up the conclusion.

Factors Affecting Speaking

A rigorous analysis of participants' narratives showed that educational and institutional issues, motivation and practice, language learning environment and exposure, and technological exposure were some factors that influenced speaking. As a language learning strategy, using media and technology, consistency in practice, and cultural understanding are some strategies learners use to develop proficiency.

Educational and Institutional Factors

Every school has its setting and environment that are different from one another, and the school setting, atmosphere, teaching methods, teachers, class activities, teaching materials, and friends influence the individual's learning. This can be found in Gambhir Bahadur Chand's study, where he concludes that the causes of speaking problems were teacher and teaching factors, mother tongue factors, poor schooling course content factors, and classroom culture as shared by the Bachelor-level students (Chand, 2021). When asked about the participants' English class scenario concerning activities, teaching, and materials used by the teachers, the four gave the same answer: reading and writing skills, out of the four language skills, were more focused in the class. Sofi shared her experiences of learning during kindergarten level.

She revealed:

Audio and visual resources were used in the classroom during kindergarten, where we learned a lot of poems or watched cartoons in English using a projector and television. We grew up and started learning by reading books, so we were made to read in English and ask questions in English. We had to answer in English. Afiya, from her school days, recollects our class teacher of class 8, who used to give 5-6 new vocabulary each day to make our

English strong. Even in her school, before starting the actual class, there used to be a 20-minute reading session where we had to read novels individually, and at the end of the month, we had to write a book review on that novel.

It highlights the role of diverse teaching strategies and resources in fostering language development. The use of audio-visual aids during kindergarten, such as poems and cartoons in English, aligns with Mayer's (2005) multimedia learning theory, which posits that combining verbal and visual input enhances comprehension and retention. As students progressed, the emphasis shifted to book learning and active use of English in classroom interactions, reflecting Swain's (2000) output hypothesis, which underscores the importance of producing language to develop proficiency. Afiya's recollection of vocabulary-building exercises and individual reading sessions illustrates the application of extensive reading principles, as noted by Nation (2001), where exposure to varied texts and tasks like book reviews contribute to vocabulary acquisition and deeper engagement with the language. These varied approaches the value integrating demonstrate of multimedia resources, structured practice, and independent learning to develop language skills comprehensively.

Later, when the questions were narrowed down to activities that they recalled specific to speaking skills in their class, the participants had similar and different responses. Coming from a private Englishmedium school, one thing common was mandatory to speak English in the school. Another common thing is that they took part in extracurricular activities. different example, Sofi participated in drama, debate, and speech competitions. Rig also shared a similar kind of experience:

We practised speaking from the reading itself. When we could not read the text

properly, we were made to narrate a few short stories from our house or how our day went after we went home. Our business communication included things we needed during a business reports, such as applications, processes, and how an individual talks, but an entity like a business talks with a customer.

These practices helped them to improve their speaking. As noted by Vygotsky (1978) in his concept of scaffolding mandatory English speaking, the structured support to develop the language helped them drastically improve speaking. Mani draws attention to the challenges he faced.

The practice of speaking within the class is neglected since students don't prefer to get bound into a language that is not theirs. They get eager to get skipped by those kinds of things even though that is not good. Sometimes, we even just had conversations in Nepali because we couldn't figure out different words suitable to the context.

The above sharing of Mani highlights the challenges of second language acquisition in a multilingual classroom, where the tension between the target language and the native language often impacts learning. In this regard, Vygotsky's sociocultural (1978)emphasizes that language acquisition is most effective when supported by meaningful social interaction, yet Mani's account suggests insufficient sociocultural opportunities and scaffolding in the classroom to help students navigate linguistic gaps. This aligns with Krashen's (1985) input hypothesis, which underscores the importance of comprehensible input in language learning; Mani's mention of struggles with unfamiliar words reflects a gap in accessible input that hinders progress.

The sharing of Mani from the perspective of Gardner (1985) aligns with motivation and reveals that the student's reluctance to engage fully in English-speaking

activities may stem from a lack of integrative or instrumental motivation. This situation calls for teaching strategies that use the native language as a bridge while gradually encouraging increased use of the target language through structured support, fostering both confidence and motivation in learners.

Likewise, Sofi talks about how the enforcement of speaking English in schools didn't help them later, mainly after school was over.

When we were in school, we were forced to speak in English as if it were mandatory to speak in English. However, once we finished school, we went into high school. There were no such rules, so we started speaking in Nepali, and then we stopped speaking in English as if we didn't speak English at all except for the English period with the English teacher. So, the practice of speaking in English went away. As kids, we did not speak in English voluntarily; it was made mandatory, and that is why we spoke. So, once the mandatory was lifted from us, we stopped speaking in English at all.

This vignette indicates that they had reading and writing-focused classes and enforced English speaking in school. Speaking practice through reading and competitions they took part in is what they can recall from their school days. This shows how fewer speaking activities were done in the class. Most of them recall a recent bachelor's level class where they got involved in class presentations and business communication practices.

Personal Motivation and Practice

Language learning is often shaped by individual factors that can act as barriers, uniquely affecting each learner's progress. Vygotsky's (1978) sociocultural theory emphasizes the role of social interaction in internalizing knowledge, yet many learners are

deprived of opportunities for meaningful engagement, which hinders their ability to develop language skills effectively. Krashen's (1985) input hypothesis highlights importance of comprehensible input in a lowanxiety environment, but fear of public speaking and social judgment often inhibits learners from engaging in such experiences. Additionally, Gardner (1985) underscores how affective factors like motivation and selfconfidence directly influence language acquisition. In this support, Kapar and Bhandari (2020) stated that reflecting on these perspectives, I have observed how such barriers, including the lack of practical engagement, contribute to a cycle of insecurity and hesitation in communication. These experiences have motivated me to delve deeper understanding and addressing challenges faced by language learners.

In this support, the first participant, Riq accepts:

I am not that confident in speaking English due to a lack of practice in daily life. I don't use English that much with friends. It is Nepali, and if it is in class, I speak English for some formal matters there, and it is not frequent enough.

The sharing of Riq highlights a common challenge in second language acquisition: the lack of consistent practice in meaningful contexts, which directly affects confidence and fluency. Krashen (1985) emphasizes that regular exposure comprehensible input is crucial for language development, but Riq's limited use of English in daily interactions restricts this process. Vygotsky's (1978)sociocultural theory underscores the importance of social interaction in internalizing language, yet Riq's predominant use of Nepali with friends and occasional use of English only in formal settings suggests a social environment that does not sufficiently support his linguistic growth. Gardner (1985) also points out that motivation and integrative orientation are key in language

learning, and the restricted use of English to formal contexts indicates a lack opportunities for meaningful integration of the language into Riq's daily life. Littlewood (1984) further stresses that regular practice is for building communicative essential competence, and Riq's infrequent use of English reinforces his lack of confidence. This situation calls for more opportunities for practical, low-pressure interactions to support language use and development.

Similarly, Sofi also shared her experience:

Even though I have been speaking since I was 9 years old, the mass still scares me a little bit". the fear of mispronouncing words, "fear of judgment somewhere unconsciously, even if we think that no I don't care if people judge but we still do care, and people pulling each other's legs on a social level when someone speaking in English and not being fluent enough would be one of the reasons.

Sofi highlights her personal motivation for learning the language as rooted in overcoming social fears and judgments. Clandin and Caine (2008) stated that despite speaking English since the age of nine, she still feels anxious about public speaking due to fears of mispronunciation, judgment, and social ridicule. She acknowledges the subtle pressure of societal expectations, where fluency in English is often scrutinized, motivating her to improve her skills.

For Afiya, "lack of communication" led to having no confidence in speaking for reasons such as "insecure about speaking the English language", "what if I will speak and others will judge me?", and "used to skip the interactions taking place in the class and competitions in school as they were not compulsory". Supporting discourse, Urrutia and Vega (2010) highlighted that some students have speaking anxiety who always afraid of getting humiliated and criticized,

these students weren't involved in speaking activities. It means the lack of personal motivation and effeort for learning, improvement cannot be made.

Language Environment and Exposure

Another thing that influences the speaking skills of any person is how and by what ways the learners have been open to the target language-speaking environment and exposure to the target language. EFL learners in the United Kingdom share that a few factors affecting their speaking are social environment and limited exposure to the target language (Tanveer, 2007). Talking about how exposure and environment have impacted his learning of the English language, Mani shared:

During my schooling, I had better English than I do now. Because we were used to those languages, we were bound to speak in those, and I, the circle we had in +2, didn't tend to speak in English. We used to mock those who spoke in English, and I used to mock them, so that may be a reason within.

A slightly different experience is shared by Riq, who says, My language learning is hindered due to mimicking people. Right now, I have a mixed accent. It is local and foreign," which hindered his original accent". While there, he also stated that we introduce other words and mix languages in them while speaking English. With friends, we like to understand what we are trying to say, but we say stupid things, which hinders our English.

Sharing the experience of his relatives, Riq notices that lack of exposure to English affects the learners. He says, "My many relatives who weren't introduced to English at an early age and did not have enough practice with them are having difficulties speaking English and getting good with their grammar". Sofi also mentions a case of her cousins who had to face difficulties due to lack of exposure and environment in the target language:

In the socio-linguistic context where my cousins grew up, English was not widely used, and neither was Nepali, so they were taught on their own in their school. Even though the schooling was English medium school, the teachers also taught in their language, which is their mother tongue, their hometown language, and sometimes they use Nepali. So, for them, speaking in English was a big deal cause when they completed their grade 8 or 10, they came here to Kathmandu and realized we knew nothing.

We can also see that a lack of language exposure and interaction in English-speaking environments has impacted the learners' language learning. Vygotsky (1978) states that social interaction in the form of exposure and environment is essential to developing an individual's language. The response illustrates the difficulties individuals raised in a sociolinguistic context faced with limited exposure to English, where the mother tongue and Nepali were predominantly used. This situation mirrors what Cummins (2000) describes as the challenge of acquiring a second language without sufficient exposure to it in meaningful contexts. While the schooling was in English, using their local language in the classroom likely resulted in limited opportunities for students to develop English proficiency. According to Swain (2000), language acquisition is fostered through interaction and output, and the lack of English use in daily life school reduces opportunities meaningful practice. Moreover, Norton (2000) emphasizes how social identity influences language learning, noting that when individuals feel disconnected from the language or its community, their motivation to learn may diminish. Upon moving to Kathmandu, the realization of their limited English skills highlights the gap between their localized linguistic environment and the demands of a more globalized, English-driven context,

suggesting the need for more immersive and consistent language exposure.

Technological Exposure

In modern times, technology cannot be separated from the learning process like any other sector, and the same is the case with learning a language. Teachers and students use different technology according to their needs and interests. The same cultural tools (pointed out by Vygotsky in 1978) in the form of technology like projectors, television, media, internet, Google, Wikipedia, and eBooks can help develop language if exposed in the target language. They can hinder it if not exposed to the target language. One of the factors for the low motivation of university students in Turkey was when teachers couldn't use technological materials during teaching (Ekiz & Kulmetov, 2016).

For Sofi, at the beginning of her schooling, as she shared, she had a lot of audio and visual classes during kindergarten where they used to learn a lot of poems or watch cartoons that were in English with the use of a projector and television. This helped them, but gradually, it was not used by the upper classes.

Comparing her teaching and learning experience with her cousin, Afiya talks about the availability of technology today and the lack of it in her times. She reflects:

With the change in studying techniques and teaching techniques, my cousin's brother's English improved. He has a good vocabulary since they are learning correct pronunciation from the base itself. Even in my case, there was no correct pronunciation, which is also one reason for this issue. Due to a lack of technology and the internet, knowing correction pronunciation was not easily accessible as today we can use advanced technology, Google, and Wikipedia to search for the meaning and learn vocabulary. Even eBooks are

available today, but back then, we had to read novels and books (on paper) from the library or somewhere else.

The response underscores the significant role of teaching techniques, access to resources, and technology in language learning. The cousin's English vocabulary and pronunciation improvement reflects the impact of foundational learning practices, as Snow, Burns, and Griffin (1998) emphasized, highlighting the importance of early exposure to accurate language models for long-term proficiency. In contrast, language challenges participants face with pronunciation due to limited resources align Warschauer's (2000) findings on the digital divide, illustrating how access to technology can influence language learning opportunities. The comparison between past and present learning tools, such as physical books versus eBooks and the use of Google and Wikipedia, transformative highlights the role technology in providing immediate access to information and facilitating independent learning (Godwin-Jones, 2011). This shift demonstrates how technological advancements have made language learning more accessible and efficient, bridging gaps previously hindering learners' progress.

On the contrary, Mani's English language was influenced in a deteriorating way due to the maximum exposure of movies, news, and sports in a language different from the target language. We usually watch movies in Hindi, but recently, there has been a trend of watching Nepali movies. Even when watching sports, we used to watch them in Hindi. We also listen to Nepali news. So, whatever we watched was either in Nepali or Hindi. If we had watched these in English, our vocabulary, speaking, reading, and overall language skills might have improved.

Utilizing Media and Technology

We are not unaware of the use of media and technology in the different fields today, including education. Teachers and students take support from technology and different forms of media as strategies to improve their learning, and a similar is the case with improving speaking skills. Vygotsky's (1978) cultural tools like movies, series, interviews, Duolingo, and social media mentioned by the participants facilitate bridging the gap between the learner and cultural understanding, giving the appropriate platform for exposure to the language.

Supporting the discourse, Sofi again shared:

Using social media properly, especially when learning a language, is a huge platform because we have content creators who help us improve our English. They give us, you know, different accents, British or English or Dutch. Also, "language learning apps like Duolingo are useful for learning and improving speaking.

Supporting the sharing of Sofi, Pedja, Riq, and Azizi from Indonesia in her narrative inquiry, she shares her experience that strategies like reading on social media, focusing on vocabulary development, watching YouTube, singing, and using Discord App helped improve English-speaking skills.

Even Sofi's cousins improved their English speaking by watching English movies and English series, which helped shape their English a lot. Apart from these, listening to interviews and personal talks, including podcasts, funny talks, and news channel interviews. Watching K-Dramas has been helpful for Afiya. She watched them with subtitles, and I used to Google the words I couldn't understand. This increased my vocabulary. I switched from K-Dramas to Hollywood movies.

Watching videos supported Sofi and her friend Mini, as she said that watching videos regularly provides input for learning a target language. Mini used to compare her level of English with the speakers in those videos. She said that watching funny videos makes learning enjoyable, and language can be learnt faster even if we do not know the language. She learned a few Japanese words by watching funny videos.

Consistency and Practice

In the section on factors affecting speaking, we have discussed that practice is essential to learning and enhancing speaking skills because the lack of it becomes a barrier for the learner. Dewi et al. (2017) claim that one of the cognitive techniques is to practice more to become accustomed to the characteristics of the English language.

Considering this fact, Sofi shared her strategies for learning:

I read and wrote vocabulary more and participated in more competitions and extracurricular activities where I had to speak in English. I know how consistency and practice influence speaking. Let me share my experiences in my school days. I spoke in English regularly for five hours. After that, I suddenly stopped speaking in English, and I just spoke English for about an hour in two days or three days, which greatly impacted language my proficiency.

The response highlights the importance of consistent practice and active engagement in developing language proficiency. As indicated, the participant's initial regular use of English for extended periods aligns with Swain's (2000) output hypothesis, which emphasizes the role of language production in enhancing fluency and accuracy. Participation in competitions and extracurricular activities requiring English speaking provided authentic

contexts for communication, fostering both confidence and skill development. However, the subsequent reduction in English use underscores Cummins' (2000) concept of linguistic interdependence, where diminished exposure to the target language can lead to a decline in proficiency. Schumann's (1978) acculturation model suggests that reduced interaction with the language environment can hinder progress, as active use and immersion are crucial for maintaining and improving language skills. This experience reinforces the need for sustained practice and engagement to achieve long-term language competence.

Applying the practising technique, Mani further shared:

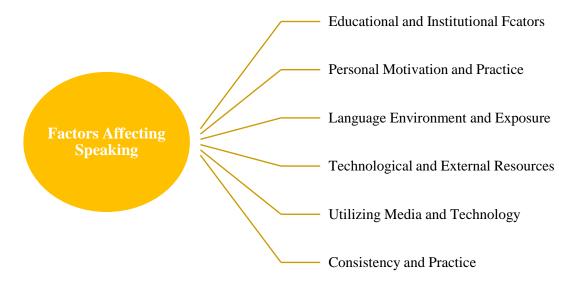
A friend who speaks those languages and trying to speak with him through phone calls or have a coffee talk" is a valuable strategy. The most effective approach is to practice speaking with our friends; gradually, it will become a habit. The grammar would not be correct, maybe for the first 1-2 days, but from the 3rd day, it will improve. Only the teacher's teaching will not be effective unless we practice it,

After listening to the experiences shared by Mani, we understood that regular practice and consistent involvement with activities like reading, writing, participating in competitions, and conversing with friends supported improving vocabulary pronunciation. Scaffolding within ZPD, in the sociocultural theory of Vygotsky (1978), is seen as learners utilizing different activities for practice work to improve their speaking systematically. Supporting the discourse, Krashen (1985) claimed that students who practice speaking continuously can bring considerable changes in their overall language development. It means Mani has experienced that practices make learners learn language in general and speaking skills in particular. As a researcher, we have also experienced students using trial and error for their learning.

Conclusion

After discussing the participants' shared experiences to explore their perspectives on learning speaking skills and the factors they believe contribute to this process, the study concludes the following: lack of practice, fear of public speaking, fear of mispronunciation, fear of judgment, fear of being mocked, and avoiding interactive activities are significant factors related to personal motivation and practice. Additionally, environmental and exposure-related factors include friends making fun, the absence of an Englishspeaking environment outside the classroom, mimicking others, mixing accents, limited exposure to the target language in school, and teachers predominantly using the native language for instruction. The diagram below summarizes the factors affecting development of speaking skills in the learning process.

barriers are hesitation, lack of vocabulary, selfconsciousness, anxiety, worrying about potential gossip, nervousness, a multilingual society leading to the mixing of languages, self-doubt, fear of miscommunication, and fear of judgment. This particularly happened during the encounter with native English speakers, as pointed out by the participants. Finally, language learning strategies utilized to improve and enhance their speaking skills upon realizing the need are using media and technology (social media, language learning apps like Duolingo, watching series with subtitles, watching English movies, and watching interviews), and consistency and practice (reading and writing vocabulary, taking part in speaking related competitions more, practising with friends, and being constant in practising pronunciation and grammar). Finally, we can understand that if challenges are hindering the speaking skills of the learners, then there are strategies that can improve that by utilizing them correctly.

Similarly, in technological exposure, the factors that influence speaking are limited use of ICT in class, lack of availability of technology and internet back then compared to today, and exposure to non-English movies, series, and sports. The factors impacting speaking concerning social and psychological

References

Afebri, H. et al. (2019). Factors affecting students' difficulties in speaking performance of the tenth-grade students of SMA Negeri 1 Tiworo Kepulauan.

- Journal of English Education and Teaching, 3(1), 95–98. https://ejournal.unib.ac.id/index.php/J EET/article/download/8622/4149
- Ahmad, M. (2019). Specifying criteria for the assessment of speaking skill: A library-based review. *International Journal of Educational Sciences*, 24(1–3), 23-33. https://www.researchgate.net/publication/348265042 Specifying Criteria for the Assessment of Speaking Skill A Library Based Review
- Al Nakhalah, A. M. M. (2016). Problems and difficulties of speaking that encounter English language students at Al Quds Open University. *International Journal of Humanities and Social Science Invention*, 5(12), 96–106. https://dlwqtxts1xzle7.cloudfront.net/53777038/O5120396101-libre.pdf?
- Alrasheedi, S. (2020). Investigation of factors influencing the speaking performance of Saudi EFL learners. *Arab World English Journal*, 11(4), 66–77. https://doi.org/10.24093/awej/vol11no 4.5
- Al-Roud, A. (2016). Problems of English speaking skills that university students encounter from their perspectives. *British Journal of Education Society & Behavioural Science*, 18(3), 1–9. https://doi.org/10.9734/bjesbs/2016/28404
- Azizi, P. R. (n.d.). *My journey in improving speaking skills*: Narrative inquiry. https://jim.unisma.ac.id/index.php/jp3/article/viewFile/18541/14104
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101. https://uwe-repository.worktribe.com/preview/104
 3068/thematic analysis revised final.pdf
- Brown, G., & Yule, G. (1983). *Teaching the spoken language*. Cambridge

- University Press. https://books.google.com.sg/books?hl=en&lr=&id=81HDYlZ-f_UC&oi=fnd&pg=PR7&dq=Brown,+G.,+%26+Yule,+G.+(1983).+Teaching+the+Spoken+Language.+Cambridge:+Cambridge+University+Press
- Burns, A. (2019). Concepts for teaching speaking in the English language classroom. *LEARN Journal: Language Education and Acquisition Research Network Journal*, 12(1). https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1225-673.pdf
- Chand, G. B. (2021). Challenges Faced by Bachelor-Level Students While Speaking English. IJELTAL (Indonesian Journal English of Language Teaching and **Applied** Linguistics), 6(1),45-60. https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1319 829.pdf
- Clandinin, D. J. (2006). Narrative inquiry: A methodology for studying lived experience. *Research Studies in Music Education*, 27(1), 44–54. https://benjaminbolden.ca/wp-content/uploads/2015/09/2006-Clandinin-NarrativeInquiryAMethodologyforStudyingLivedExperience.pdf
- Clandinin, D. J., & Caine, V. (2008). Narrative Inquiry. In L. M. Given (Ed.), *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Method*, 542-545. https://benjaminbolden.ca/wp-content/uploads/2015/09/2008-Narrative-Inquiry-Sage-encyclopedia.pdf
- Dahal, N., Neupane, B. P., Pant, B. P., Dhakal, R. K., Giri, D. R., Ghimire, P. R., & Bhandari, L. P. (2024). Participant selection procedures in qualitative research: experiences and some points for consideration. *Frontiers in Research Metrics and Analytics*, 9(1).

- https://doi.org/10.3389/frma.2024.151 2747
- Dewi et al. (2017). Using communicative games in improving students' speaking skills. *English Language Teaching*, 10(1), 63–71. https://doi.org/10.5539/elt.v10n1p63
- Ekiz, S., & Kulmetov, Z. (2016). The factors affecting learners' motivation in English language education. *Journal of Foreign Language Education and Technology*, *I*(1), 18-38. https://www.learntechlib.org/p/208895 /article_208895.pdf
- Elsayed, M. M. (2022). Exploring factors affecting Qassim University EFL students' acquisition of English language speaking skills. *International E-Journal of Advances in Social Sciences*, 8(24), 604-623. http://ijasos.ocerintjournals.org/en/pub/jasos/article/1197515
- Gardner, R. C. (1985). Social psychology and second language learning: The role of attitudes and motivation. Edward Arnold.
- Ghimire, S. P. (2022). Secondary students' learning English through social media: A case study in Nepal. *International Journal of Research in Education and Science*, 8(3), 529-544. https://doi.org/10.46328/ijres.2758
- Hadi, et al. (2020). Factors affecting speaking anxiety of Thai students during oral presentation: Faculty of Education in TSAI. *English Language in Focus* (*ELIF*), 3(1), 79-88. https://jurnal.umj.ac.id/index.php/ELIF/article/download/8897/5243
- Huang, C. P. (2010). Exploring factors affecting the use of oral communication strategies. LongHua Technology University Journal, 85-104. https://www.academia.edu/22788882/
 https://www.academia.edu/22788882/
 https://www.academia.edu/22788882/

- Exploring Factors Affecting the Use of Oral Communication Strategies
- Jindathai, S. (2015). Factors affecting English speaking problems among engineering students at Thai-Nichi Institute of Technology. *Journal of Business Administration and Languages*, 3(2), 26-30. https://so06.tci-thaijo.org/index.php/TNIJournalBA/article/view/164492/119253
- Kapar, H., & Bhandari, L. P. (2020). Teaching English during COVID-19: Nepalese teachers' voices. *Journal of English Language Teaching and Applied Linguistics*, 2(5), 76-81. https://doi.org/10.32996/jeltal.2020.2.5
- Kelsen, B. A. (2019). Exploring public speaking anxiety and personal disposition in EFL presentations. *Learning and Individual Differences*, 73, 92–101. https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1041608019300615
- Khamkhien, A. (2010). Factors affecting language learning strategy reported usage of Thai and Vietnamese EFL learners. *Electronic Journal of Foreign Language Teaching*, 7(1), 66–85. https://www.researchgate.net/publication/272599442 Factors Affecting Language Learning Strategy Reported Usage by Thai and Vietnamese EFL Learners
- Krashen, S. D. (1985). The input hypothesis: Issues and implications. Longman.
- Littlewood, W. (1984). Foreign and second language learning: Language acquisition research and its implications for the classroom. Cambridge University Press.
- Murray, G. (2009). Narrative Inquiry. In J. Heigham, & R. A. Croker (Eds.), *Qualitative Research in Applied Linguistics* (pp. 45-65). Palgrave Macmillan.

https://www.researchgate.net/publication/259645169_Narrative_Inquiry

- Neupane, B. P. & Bhatt, S. P. (2023). English language teachers' professional journey and construction of their identity. *Journal of Interdisciplinary Studies in Education*, *12*(1), 109–130. https://www.ojed.org/index.php/jise/article/view/4411
- Neupane, B. P. (2023) Trajectory of identity negotiation of English language teachers from Nepal: A narrative inquiry [Unpublished doctoral thesis]. Kathmandu University
- Neupane, B. P. (2024). Sociocultural environment and agency in identity construction of English language teachers. *The Qualitative Report*, 29(7), 1948-
 - 1968. https://doi.org/10.46743/2160-3715/2024.6756
- Neupane, B. P., & Gnawali, L. (2023). Narrative Analysis in English Language Teachers' Professional Identity Research: A Review. *Journal of NELTA*, 28(1), 17-29.

https://doi.org/10.3126/nelta.v28i1.61371

- Neupane, B. P., Gnawali, L., & Kafle, H. R. (2022). Narratives and identities: A critical review of empirical studies from 2004 to 2022. TEFLIN Journal: A Publication on the Teaching & Learning of English, 33(2), 330-348. http://dx.doi.org/10.15639/teflinjournal.v33i2/330-348
- Rao, P. S. (2019). The importance of speaking skills in English classrooms. *Alford Council of International English & Literature Journal(ACIELJ)*, 2(2), 5–18.

 https://www.researchgate.net/publication/334283040 THE IMPORTANCE

 OF SPEAKING SKILLS IN ENGLI
 SH CLASSROOMS
- Riadil, I. G. (2020). A study of students' perception: identifying EFL learners'

- problems in speaking skill. *International Journal of Education, Language, and Religion, 2*(1), 31–38. https://www.researchgate.net/publication/342880914 A Study of Students' Perception Identifying EFL Learner s' Problems in Speaking Skill
- Tanveer, M. (2007). Investigation of the factors that cause language anxiety for ESL/EFL learners in learning speaking skills and the influence it casts on communication in the target language. https://www.researchgate.net/publication/293263722_Investigation_of_the_f_actors_that_cause_language_anxiety_f or_ESLEFL_learners_in_learning_speaking_skills_and_the_influence_it_cas_ts_on_communication_in_the_target_language
- Thomas, D. (2019). Segmentation of tertiary non-native English speaking students' language learning strategies. *ABAC Journal*, 39(1), 88- 101. https://www.researchgate.net/publication/332109406 Segmentation Of Tert iary Non-Native English-speaking Students' Language Learning Strategies
- Urrutia, W., & Vega, E. (2010). Encouraging teenagers to improve speaking skills through games in a Colombia Public School. Profile Issues in*TeachersProfessional* Development, 12(1). 11-31. https://www.researchgate.net/publicati on/228718599 Encouraging Teenager s_to_Improve_Speaking_Skills_throug h Games in a Colombian Public Sc hool
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes.* (M. Cole, V. J. Steiner, S. Scribner & E. Souberman, Eds.). Harvard University Press. https://home.fau.edu/musgrove/web/vygotsky1978.pdf

Vygotsky, L. S. (1978). Mind in society: The development of higher psychological processes (M. Cole, V. John-Steiner, S. Scribner, & E. Souberman, Eds. and Trans.). Harvard University Press.

Wilson, H. (2023). A Narrative Inquiry on the reflections of 10 Chinese pre-sessional students' interaction practices preparation for study at a British university (Doctoral dissertation, University of Sheffield). https://etheses.whiterose.ac.uk/32728/1 /Heather%20Wilson%20ID%2012023 8008%20Thesis%20February%202023 .pdf

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse

Volume 02, Issue 01, 2024, pp. 22-31

OPEN ACCESS

Research Article

Foreign Direct Investment's Impact on Nepal's Economic Progress

Raj Kumar Subedi

Gaurishankar Multiple Campus, Charikot, Dolakha, Nepal

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse (ISSN: 3021-9329) Copyright © 2024 The Author: Gaurishankar Multiple Campus, Bhimeshwor-3, Charikot, Dolakha, Nepal. Distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

INFO

Corresponding Author

Raj Kumar Subedi

E-mail

prior2raj@gmail.com

Date of Submission

July 23, 2024

Date of Acceptance

September 31, 2024

ABSTRACT

Foreign direct investment (FDI) plays a crucial role in the economic growth of developing countries like Nepal by bringing in essential capital, technology, and expertise. Over the past decade, Nepal has seen varying levels of FDI inflows, affecting different economic sectors. Despite its potential to attract more FDI, Nepal faces significant challenges, such as lengthy approval processes, implementation issues, and a bias towards the service sector among investors. Understanding relationship between FDI and GDP, as well as the distribution of FDI across various sectors, is vital for optimizing investment policies and strategies. This study examines the factors influencing FDI and its sectoral distribution in Nepal's economy from 2011/12 to 2020/21. It explores the relationship and effects of FDI on minerals, manufacturing, sectors like construction, energy, and services. Using a descriptive and correlational research design, the study analyzes annual time series data over a ten-year period. Statistical tools were employed to assess the correlation between FDI and GDP, as well as the impact of sectoral FDI investments on the country's GDP. The study found a strong positive correlation

How to cite this article: Subedi, R. K. (2024). Foreign direct investment's impact on Nepal's economic progress. *GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse*, *2*(1), 22-31. https://doi.org/10.5281/zenodo.14837228 (0.668) between FDI and GDP. Sectoral analysis revealed that investments in minerals, construction, energy, manufacturing, and services positively impact Nepal's GDP. However, challenges like long approval processes, implementation issues, and investor bias towards the service sector hinder the full potential of FDI in higher-productivity sectors.

Keywords: Foreign Direct Investment (FDI), Nepalese Economy, Sectoral Distribution, GDP Impact, Investment Opportunities

Introduction

Foreign direct investment (FDI) is the process of investing cash, property, technology or other resources by foreign individuals, companies or organizations to conduct business in another nation. FDI, as opposed to portfolio investment, entails foreign businesses actively taking part in regular operations within the host nation. Political instability is currently a problem in Nepal, and there is still work to be done in order to alleviate this uncertainty. As a result, creating a business-friendly atmosphere to draw in international investors is still a hot topic. In contrast to vertical investment, which consists of establishing or acquiring separate but related commercial ventures abroad, Establishing a corporate enterprise in a foreign country that is identical to its own in its home country is known as horizontal direct investment. Purchasing property in a host nation with the goal of actively managing that property is known as FDI. FDI underdeveloped countries has the ability to significantly strengthen economies (UNCTAD, 1999). Through the use of fresh including money, marketing. resources. management, and technology—to the host economy through competitive market circumstances that allow both domestic and foreign private companies to operate, FDI has the potential to drive economic growth (Pradhan, 2017). Midway through the 2020–21

fiscal year, in March, net foreign direct investment fell by 34.8 percent to Rs. 10.18 billion. In mid-July 2020, Liabilities for foreign investments stayed at Rs. 202.40 billion, but approvals for dividend payments against foreign investments increased to Rs. 24.88 billion from Rs. 9.58 billion during the same time of the 2019-20 fiscal year. Li and Liu (2022) shed light on the contribution of FDI to economic progress and technological advancement, highlighting the fact that FDI fosters innovation and knowledge transfer to advance economic growth (Liu et al., 2022). The study highlighted how important FDI is to raising host nations' technological capacities. Taking a different angle, Javorcik and Poelhekke (2017) investigated how foreign direct investment (FDI) affects income inequality in host nations. Their findings showed that although foreign direct investment (FDI) is generally economic expansion, how it affects the distribution of income is complex and multidimensional. This study provided insightful information about the effects of FDI on society.

Recent empirical research has looked at the intricate connection between FDI and economic growth, shedding light on this dynamic and complex correlation. A study by Alfaro et al. (2020) emphasized the role that institutional caliber plays in affecting the way FDI affects economic expansion. Their results underscored the critical role of strong governance frameworks in ensuring that FDI has a beneficial impact based on the calibre of the host nation's institutions. To elaborate, Blomström et al. (2000) investigated how foreign direct investment (FDI) is distributed spatially and how it affects economic growth. They found that FDI patterns significantly boost regional economic growth and revealed spatial spillover effects. This study improves our understanding of how foreign direct investment (FDI) impacts different regions within a country.

Recent research on foreign direct investment (FDI) that takes social, environmental, and governance factors into account offers a thorough analysis of how FDI affects economic growth (Destek et al., 2023). Studies demonstrated that the connection between FDI and economic expansion is understood. Contextual elements like institutions, technical spillovers, regional differences, and social ramifications have drawn more attention from researchers in recent years, adding to the continuing conversation over how FDI shapes economic results.

Nepal struggles with issues including a landlocked location, rough terrain, a lack of agriculture, and high rates of poverty as a result of structural limitations and political unrest during the previous ten years. Foreign direct investment (FDI) is deemed essential for both poverty alleviation and the maintenance of development activities in an economy with limited resources that primarily depends on aid from abroad (Adhikari & Kharel, 2011; Pradhan & Dhungel, 2023). Even though Nepal has an abundance of natural resources, it has struggled to experience the kind of economic growth that is sought and has become increasingly dependent on imports as a result of a significant population migration abroad that has reduced industrial activities.

Recent assessments highlight Nepal's significant potential for economic growth through industrialization and increased domestic output. The study reveals that FDI in manufacturing, energy, construction, and services is strongly correlated with GDP emphasizing growth, industrialization's transformative role. Challenges include inconsistent policies and underutilized FDI potential, necessitating targeted reforms to unlock this opportunity. Nonetheless, issues still exist, such as inconsistent policies and a dearth of well-defined government initiatives to encourage investment in the private sector. Small and medium-sized businesses have the potential to be crucial in accelerating

development, thus it is concerning that the government is prioritising major investments while ignoring smaller ones. Cho (2021) highlights that the liberalisation of foreign investment regions is a crucial component of this strategy. This acknowledgment is based on the awareness that FDI may significantly contribute to the host nation's ability to seize opportunities arising from global economic integration. This is a goal that is becoming more widely recognised as one of the main goals of any development strategy. Uncertain government laws, lengthy bureaucratic processes, and other problems make Nepal a not welcome place for foreign businesses. Language challenges make it difficult for foreigners to access the government's recent regulatory measures, which aim to regulate foreign investment, especially in the areas of private equity and venture capital.

Using arguments like those made by Bornschier and Chase-Dunn (1985), who contend that FDI might be harmful to developing nations, this study looks into complaints about how foreign direct investment affects the host economy (Bornschier & Chase-Dunn, 1985). The essay examines the connections between trade, employment, technology transfer, **GDP** growth, and foreign direct investment (FDI), with a focus on Nepal, an LDC with no foreign aid and a substantial savings-investment mismatch. It emphasizes how FDI is being drawn increasingly massive to infrastructure projects, a sector that has historically been risky. Although Nepal welcomes FDI in all areas, the report emphasizes that FDI is especially important in the infrastructure sector because of resource constraints. It highlights that FDI is not just a vehicle for funding progress but also for technology transfer and other positive ripple effects including the growth of managerial and competencies and the local leadership knowledge and skill base. The UN (2020) emphasizes that the ability of the host economy

to absorb best practices is a necessary condition for their potential to spread domestically. The host economy must have adequate infrastructure and educational levels in order to compete in the home market and fully benefit from FDI.

The existing literature defines foreign investment (FDI), describes direct composition, and highlights its significance given Nepal's general economic circumstances. There is a significant study gap on the precise connection between FDI and job creation, even though prior research recognizes the critical role that FDI plays in getting past economic obstacles and growing the economy. The aim of this study is to look at the connection between FDI and a number of economic variables, including GDP and FDI in the manufacturing, oil, mining, and building industries, given the significance of FDI to Nepal's development. This study aims to offer insights that will be useful to researchers, academics, policymakers, students, business professionals by taking a wide range of economic indices into consideration. The study also fills up the gaps found in earlier research by including variables like inflation, currency rates, and GDP growth rate. In addition, this study sets itself apart by employing a fixed-effect model for regression analyze to analyse a 10-year time series of data spanning from 2011/12 to 2020/21. This approach provides a more nuanced viewpoint than previous research projects covering varying time periods (Bayar, 2014).

Literature Review

Gautam (2024) conducted studies on how FDI and Nepal's economic progress are related. Even though Nepal has good market access and a key location, problems like bureaucratic red tape and a weak banking sector have made it harder for large amounts of FDI to come in. For econometric analysis, the study employed information gathered by NRB, MOF, MOI, and CBS from FY 1994 to 2021. It

emphasized the significance of fostering a place that is good for investors to draw in foreign investments and highlighted sectorspecific FDI inflows. The study emphasizes how important foreign direct investment (FDI) has been to Nepal's economic progress and makes policy recommendations to encourage FDI inflows. Chaudhary et al. (2020) examined how the COVID-19 epidemic affected FDI in Nepal and examined the numerous obstacles that prevented FDI from entering the country throughout the crisis. The study demonstrated how Nepal's economic goals in industries including tourism. infrastructure, agriculture attempted to promote rapid development through foreign direct investment (FDI). It did this by utilising descriptive and analytical methodologies with secondary data. Significant obstacles persisted in the form of weakening business environments, poor infrastructure, and political transitions, despite government efforts to draw in international investment. While FDI in Nepal had been growing at a promising rate up until 2019, the pandemic in 2020 upset this trajectory, according to the study, underscoring the need for favourable conditions in South Asia to encourage FDI inflows. This study adds to our knowledge of the ways in which external influences, such as the pandemic, affect Nepal's economic policies and has wider implications for research in the area going forward. Subedi et al. (2024) looked at the patterns of FDI in Nepal, highlighting the contribution of FDI to export development and economic progress. They discovered a good connection between FDI, GDP growth, and higher exports; they ascribed Nepal's increase in foreign direct investment throughout the 1990s to the application of FITTA and pro-business economic policies. Based on correlation and regression analysis, their study (2010-11-2022/23) emphasizes the critical role FDI had in Nepal's economic development. Paudel et al. (2020) examined, using data from 1965 to 2018, how Nepal's economic growth is related

to financial development using an ARDL technique. Despite its advantageous position and early economic reforms, Nepal is still a developing landlocked nation that has seen recent political changes. The study looked at five financial development indicators and how they affected economic growth. It found that capital formation, broad money, domestic credit extended to the private sector, and overall banking sector credit all made important contributions to economic growth. FDI did not, however, significantly affect economic development, indicating the need for better FDI-attracting policies. The findings demonstrate how important it is to foster an environment that encourages investment in order to further Nepal's economic development. Pradhan et al. (2020) looked at the effects of international assistance on Nepal's economic expansion during a fortyyear span (1975-1976 to 2015-16). They discovered a positive but statistically insignificant correlation between foreign aid and GDP using a partial adjustment model and the Chow test. According to the analysis, a large portion of the aid was allocated to social welfare and humanitarian causes rather than to businesses. The study advised reallocating aid towards productive sectors and capital expenditures to increase economic growth and meet long-term development goals in Nepal, even if it did not find a structural breakthrough in the aid-GDP link. Kaphle (2021) centred on employing time series information from 1975 to 2018 to examine the contributions made by foreign currency reserves to the expansion of Nepal's economy. The link between these variables was examined using tests for unit roots, cointegration analysis, and the Vector Error Correction Model (VECM) in this work. The variables showed a long-term link according to the Johansen cointegration tests, and the VECM and Wald tests verified that historical foreign exchange reserve values had a beneficial impact on economic expansion. The study came to the conclusion that Nepal's

economic growth has benefited from having foreign exchange reserves. An et al. (2021) investigated, from 1996 to 2017, how FDI affected economic expansion in emerging and developing Asia. They focused on various proxies of financial development (FD) and used the panel smooth transition regression (PSTR) model across 18 countries to analyse the link. The research found two discrete FD thresholds at which the growth-promoting benefit of FDI is noteworthy, emphasising that unnecessarily high FD levels attenuate this effect. Policymakers can use these new insights to better shape long-term plans that maximise the positive impacts of FDI on regional economic expansion. Rao et al. (2023) investigated the relationships that existed between 1980 and 2016 between economic growth, foreign aid, and FDI in South Asia and South-East Asia. Empirical studies revealed that while FDI positively impacted economic progress in both areas, foreign aid negatively correlated with both FDI and growth. Across all studied models, financial support for investment from the government to the business world within the country was found to be essential in boosting FDI flows and economic growth. The report suggested that to get people to come in and stay faster rates of economic growth, governments in the SEA and SA should give priority to funding domestic investment, trade openness, macroeconomic stability, and effective aid utilisation. Nguyen (2022) From 1998 to 2017, researchers looked at the relationships between trade openness, inflow. growth rate. GDP unemployment in five South Asian countries autoregressive using a vector According to the study's empirical results, the GDP growth rate was positively correlated with both FDI and unemployment. Directionality was demonstrated in the link between FDI and, unemployed people and the rate of GDP growth. In addition, the study discovered a long-term link between trade freedom, FDI, GDP growth rate, and lack of work rate in the

area. Macroeconomic initiatives have been proposed to enhance economic expansion, draw in FDI, and lower South Asia's jobless rates. Bilas (2020) looked analysed what FDI has to do with Croatia's economic growth between 2000 and 2019 using quarterly data that was taken from the Eurostat and Croatian National Bank databases. The logarithms of the rate of GDP growth and FDI, as well as the logarithms of the GDP growth rate and FDI/GDP, were the two possibilities of time series that were examined. Engle-Granger, Johansen, and limits cointegration tests were the three used, and they all showed there wasn't any long-term equilibrium link between any FDI series and the quarterly GDP growth rate. The lack of long-run equilibrium further

suggested that there was no Granger causal link between these variables. The study recommended measures to draw more advantageous greenfield FDI types, arguing that the preponderance of brownfield FDI might account for the lack of a discernible influence on GDP growth.

covers the fiscal years 2011/12 to 2020/21. All secondary data is carefully processed and tabulated to fulfil research objectives, and FDI data over time in manufacturing, energy, construction, and minerals are included as separate factors in relation to GDP. Regression analysis was used to examine data patterns and find correlations between different variables that are pertinent to the research question. The outcomes obtained from these statistical instruments, include covariance, correlation, regression analysis, mean, and standard deviation are tallied and compared amongst several categories in order to provide a comprehensive interpretation of the data.

Research Framework

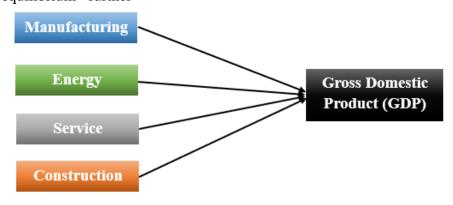

Figure 1: Research Framework

Method

In order to determine cause-and-effect linkages, the study combines a causal-comparative research design with a descriptive research design for gathering information and variable information collection. The report, which bases its analysis on FDI, looks at all areas of the economy, with a particular emphasis on manufacturing, services, energy, buildings, and minerals. How FDI changes the economic progress in Nepal is examined using convenience sampling and secondary data from the fiscal years 2011–12 to 2020–21. The research looks into how FDI impacts Nepal's economic progress using data from the backup database for the Ministry of Finance, which

Model Specification

GDP= α + β_1 ENG + β_2 CONS+ β_3 MFG+ β_4 SER+ β_5 MIN + μ

Where,

Gross Domestic Product is what **GDP** stands for,

FDI stands for "Foreign Direct Investment, β_1 , β_2 , β_3 , β_4 and β_5 show the regression coefficients for the factors that are not being

changed, **ENG** is the same as **FDI** when it comes to energy,

CONS stands for FDI in construction, MFG indicates FDI based on Manufacturing, SER stands for FDI based on Service, and α represents the constant term.

Result

The manufacturing, energy, construction, and service sectors—as well as their respective patterns in FDI—are the main subjects of the analysis. Furthermore, it seeks to look into the direct correlation between FDI, foreign investment dependency (FID) across different industries, and the GDP. The research also looks at any structural alterations or deviations from the trends of GDP and FDI throughout the given time frame. It also explores the relevance of these economic metrics for Nepal's GDP and FDI patterns.

Table 2 shows the pattern of FDI in Nepal's construction industry and how much it contributes to GDP. The typical construction FDI flow throughout the ten-year period from 2011/12 to 2020/21 is 24.40%, with a standard deviation of 4.48%. For this time frame, the coefficient of variance is 18.37%. Over the past ten years, FDI in construction has totaled Rs. 45,460.30, although the average GDP flow was Rs. 182,540.80 over the same period.

Table 1: GDP and Sectorwise FID Correlation

	MFG	ENG	SER	CONS
MFG	1			
ENG	832**	1		
SER	922**	873**	1	
CONS	884**	975**	900**	1
GDP	879**	804**	876**	898**

The GDP and FDI have a positive link, as seen by the correlation value of 0.751. When you take a 95% chance, the p-value of 0.039 is less than the significance level (±) of 0.05. This means that there is a strong link between GDP and FDI. As a result, FDI and GDP both show a continuous upward trend.

With a 0.879 correlation number, we can see that there is a strong link between the manufacturing sector and GDP, although it is not statistically significant. In the same way, GDP and the service sector are linked positively (correlation value = 0.877). The

coefficient of association between GDP and the construction industry is 0.899, showing that a good relationship. Additionally, the correlation value of 0.805 between the GDP and the energy sector indicates a positive relationship.

Regression Model and Coefficients

The model of multiple regression demonstrates a strong ability to explain with an updated R-square of 0.997, indicating that independent variables such as manufacturing, energy, construction, service, and mining and minerals account for 99.7% of the variation in GDP. For the multiple regression model, the standard error of the estimate is 0.00762. A significant F-value of 524.271 indicates the model's fitness, implying that the research model satisfactorily describes sectoral FDI's influence on Nepal's GDP. When looking at specific industries, the manufacturing sector's positive regression coefficient (0.246) suggests a clear correlation with GDP. By being smaller than 0.05, the accompanying p-value (0.016) verifies a Statistically important ink.

Table 3:GDP Regression Model

Model	Regression Coefficients	t	Sig.			
(Constant)	10.172	17.945	.000			
MFG	.246	2.166	.016			
MIN	.224	1.807	.045			
SER	.001	.082	.939			
CONS	.052	.650	.551			
ENG	.044	1.306	.026			
Adjusted R2 = 0.997 Std Error = 0.00762						
F-Value = 524.271 p-value < 0.001						

Comparable analyses are carried out to uncover the corresponding coefficients, pvalues, and levels of importance for the energy, minerals, service, and construction sectors. resources and markets, there are obstacles in the way of establishing an environment that is conducive to investment.

Table 2: GDP and Its Contribution

Fiscal Year	GDP	Manufacturing Industry		Sector of Energy		Sector of Service		Construction Sector	
		FDI	Ct GDP	FDI	Ct GDP	FDI	Ct GDP	FDI	Ct GDP
2011 12	150516	41.620		2611		21.45		27.62.6	
2011-12	150716	41628	27.61	3611	2.41	2145	1.43	27626	18.34
2012-13	155351	45718	29.44	4472	2.87	2377	1.52	29586	19.05
2013-14	164270	51507	31.35	4935	3.01	3246	1.99	33374	20.33
2014-15	170042	54001	31.77	5155	3.02	3595	2.10	36236	21.30
2015-16	170044	53502	31.45	5387	3.18	3976	2.35	39888	23.47
2016-17	184652	63635	34.47	7666	4.14	4266	2.30	48070	26.02
2017-18	198264	72587	36.60	9003	4.55	4493	2.28	56945	28.73
2018-19	210927	82202	38.98	10604	5.02	4589	2.17	64978	30.80
2019-20	206459	75744	36.68	12106	5.87	4703	2.29	58010	28.11
2020-21	214683	82082	38.24	12713	5.91	4747	2.20	59890	27.89
Mean	182540.80	62260.6	33.66	7565.20	4.00	3813.70	2.06	45460.30	24.40
SD	23713.28	15058.2	3.88	3351.52	1.29	953.13	0.33	13814.96	4.48
CV	12.99	24.19	11.54	44.30	32.27	24.99	16.02	30.39	18.37

Although Nepal has made FDI a priority in its policies, there is still more study to be done to fully understand the effects and advantages of this Funding, especially in industries like energy. FDI is seen as a key driver of economic expansion, bringing in resources, expertise, and technology that boost GDP and create jobs. Even if more projects and investments are being made in Nepal, the country still needs to provide a more favourable investment climate. China leads the world in projects and investments, especially in the manufacturing, service, and tourist sectors—all of which are in line with the government's priorities. On the other hand, political dangers, unknown labour relations, transportation issues, and seaport accessibility pose barriers to execution. Due to poor execution, drawn-out approval procedures, and an emphasis on the service industry rather than other profitable sectors, Nepal's foreign direct investment (FDI) potential is still underutilised. Although the country has potential for investors seeking

Conclusion

FDI's impact on Nepal's economic sectors has been thoroughly examined in this study, with an emphasis on how it relates to GDP growth. The results show a positive correlation between FDI inflows and economic expansion, highlighting FDI's crucial role in injecting capital, technology, and managerial expertise into Nepal's economy. The substantial correlation coefficients and pvalues found in a variety of industries, such as manufacturing, energy, services. and construction, support this association. The manufacturing sector emerged as a significant contributor to GDP growth, as indicated by its statistically significant positive regression coefficient. Similarly, the construction sector demonstrated notable contributions, reflecting its substantial share in total FDI inflows over the study period. These findings underscore the sector-specific impacts of FDI, emphasizing the importance of sectoral diversification in enhancing overall economic performance. The regression model employed in this study exhibited a high explanatory power, with a 0.997 corrected R-square and a significant Fvalue, indicating the model's robustness in capturing the link between sectoral FDI and **GDP** growth. This underscores effectiveness of FDI in driving economic progress across different industries in Nepal. However, the study also identifies significant challenges hindering Nepal's ability to fully leverage FDI for economic development. Political instability, bureaucratic inefficiencies, and regulatory uncertainties present substantial barriers to attracting and retaining foreign investment. Furthermore, the underutilization of FDI potential in sectors such as energy highlights the need for targeted policy interventions and institutional reforms to create a more conducive investment climate. In light of these findings, policymakers are encouraged to prioritize reforms that streamline approval processes, enhance regulatory frameworks, and promote political stability to foster a more favourable environment for FDI. Additionally, focusing on sectors with high growth potential, such as energy and manufacturing, could amplify the positive impacts of FDI on Nepal's economic landscape. Future research should delve deeper into the specific socio-economic impacts of FDI, including its effects on employment generation, technology transfer, and income distribution within Nepal. Furthermore. incorporating additional variables such as inflation rates and exchange rate fluctuations would provide a more comprehensive understanding of how external investments shape Nepal's economic trajectory. In conclusion, while FDI holds significant promise as a catalyst for economic growth in Nepal, realizing its full potential requires concerted efforts to address existing challenges and capitalize on opportunities. implementing targeted policies and fostering a conducive business environment, Nepal can use FDI's transformative power to create

sustainable development and raise the standard of living for its people.

References

- Adhikari, R., & Kharel, P. (2011). Nepal and SAFTA: Issues, prospects and challenges. *Regional Integration in South Asia: Trends, Challenges and Prospects*, 362.
- An, T. H. T., & Yeh, K. C. (2021). Growth effect of foreign direct investment and financial development: new insights from a threshold approach. *Journal of Economics and Development*, 23(2), 144-162.
- Bayar, Y. (2014). Foreign direct investment inflows and financial development in Central and Eastern European Union countries: A panel cointegration and causality. *International Journal of Financial Studies*, 6(2), 55.
- Bilas, V. (2020). Examining the relationship between foreign direct investment and economic growth: Evidence from Croatia. *Montenegrin Journal of Economics*, 16(2), 117-129.
- Blomström, M., Kokko, A., Zejan, M., Blomström, M., Kokko, A., & Zejan, M. (2000). *Multinational corporations and productivity convergence in Mexico* (pp. 134-159). Palgrave Macmillan.
- Bornschier, T. R., & Chase-Dunn, G. H. (1985). Foreign direct investment and the formation of global city-regions in Vietnam. *Regional Studies*, 4(1), 97-113.
- Chaudhary, M. K., Ghimire, R. P., & Ghimire, D. M. (2020). Impact of COVID-19 pandemic on foreign direct investment in Nepal from South Asian perspectives. *J. Dev. Econ*, 5, 137-146.
- Destek, M. A., Sohag, K., Aydın, S., & Destek, G. (2023). Foreign direct investment, stock market capitalization, and

- sustainable development: relative impacts of domestic and foreign capital. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(11), 28903-28915.
- Gautam, S. (2024). Correlation between foreign direct investment and economic growth in Nepal. *Academia Research Journal*, 3(1), 48-63.
- Javorcik, B., & Poelhekke, S. (2017). Former foreign affiliates: Cast out and outperformed? *Journal of the European Economic Association*, 15(3), 501-539.
- Kaphle, R. R. (2021). Impact of foreign exchange reserve on economic growth in Nepal. *Journal of Management and Development Studies*, 14-23.
- Liu, Z., Liu, G., Han, X., & Chen, Y. (2022). Green Technology of Foreign direct Investment on public health: Evidence from China. *Sustainability*, *14*(20), 13526.
- Nguyen, A. T. (2022). The relationship between economic growth, foreign direct investment, trade openness, and unemployment in South Asia. *Asian Academy of Management Journal*, 27(2), 21-40.
- Paudel, R. C., & Acharya, C. P. (2020). Financial development and economic growth: Evidence from Nepal. *NRB Economic Review*, *32*(1), 15-36.
- Pradhan, B. L. (2017). Confirmatory factor analysis of TQM implementation constructs: evidence from Nepalese manufacturing industries. *Management Review:* An International Journal, 12(1), 26.
- Pradhan, B. L., & Dhungel, G. B. (2023). Exploring investment governance within social security organization: A Key to SDG Achievement. *Journey for Sustainable Development and Peace Journal*, 1(02), 58-75.

- Pradhan, C., & Phuyal, R. K. (2020). Impact of foreign aid on economic growth of Nepal: An empirical evidence. *International Journal of Finance and Banking Research*, 6(3), 44-50.
- Rao, D. T., Sethi, N., Dash, D. P., & Bhujabal, P. (2023). Foreign aid, FDI and economic growth in South-East Asia and South Asia. *Global Business Review*, 24(1), 31-47.
- Subedi, P., Kharel, S., & Poudel, J. M. (2024). Foreign direct investment, export and economic growth: An evidence from Nepal. Academia Journal of Humanities & Social Sciences, 1-15.

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse

Volume 02, Issue 01, 2024, pp. 32-36

OPEN ACCESS

Research Article

Teachers' Experience of Using ICT in the Community Schools

Bal Krishna Phunyal

Asst. Campus Chief, Gaurishanker Multiple Campus, Charikot, Dolakha

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse (ISSN: 3021-9329) Copyright © 2024 The Author: Gaurishankar Multiple Campus, Bhimeshwor-3, Charikot, Dolakha, Nepal. Distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

INFO

Corresponding Author

Bal Krishna Phunyal

E-mail

phuyalbalkrishna5@gmail.com

ORCID

https://orcid.org/0009-0003-8983-0798

Date of Submission

July 13, 2024

Date of Acceptance

September 25, 2024

ABSTRACT

This article examines the teachers' experiences of using ICT in teaching and learning in a community school in Nepal. Most teaching and learning processes increasingly depend on technology, and this study discusses the theoretical issues of integrating technology into the classroom. To investigate the major challenges and opportunities of using ICT tools and techniques in a community school in Nepal. The data or information is gathered through online and face-to-face moods of a semi-structured interview. The results showed more opportunities than challenges or issues in the ICT-integrated teaching and learning process. It also presents that insufficient information and communication technology (ICT) knowledge and skills, unstable internet services, lack of electrical power, lack of proper administrative support, and other factors directly influence the proper use of ICTintegrated learning in community schools. Moreover, the teachers, students, and other stakeholders have the knowledge and skills of digital literacy. Integrating ICT into teaching and learning activities ensures that they are

more effective and purposeful, making the process both applicable and practical.

Keywords: ICT, digital literacy, education, challenges, opportunities

Introduction

Information Communication and Technology (ICT) is a significant discipline that is vital to the quality of education in rural community schools. Most teachers are less familiar with the concept of ICT and ignore using such devices in their classrooms, which directly affects the quality of education. It is acknowledged that technology in education may change the classroom atmosphere, leading to changes in the learners' expectations. The use of ICTs such as computers, smartphones, television, and other electronic devices in teaching and learning affects the progress of learning outcomes. In the present condition of teaching-learning activities, most teachers prefer a different form of ICT-integrated tools and techniques.

ICTs are motivating because they help learners learn the language carefully designed to meet the prescribed goals (Dahal, 2019; Jayanthi et al., 2016). Most community schools in rural areas of Nepal are still awaiting financial support from the authorities regarding establishing ICT-equipped classrooms to increase students' learning outcomes. Most private schools in urban areas already have different ICT facilities and internet services. Moreover, most teachers and students have access to internet facilities outside the school areas in the urban areas compared to the rural areas. Government schools in rural areas do not have proper infrastructure for the use of ICT in the classroom, such as facilities for electricity, internet, and other ICT equipment (Rana & Rana, 2020). The present condition of the successful implementation of ICT in the educational system in a rural community in Nepal has been received by the Department of Education and its operational bodies and other

non-government organizations, such as community forums (Rana et al., 2020).

Literature Review

Regarding the proper use of ICT in education, the most challenging task of the lack of proper knowledge and skills. The success and failure of teaching and learning activities may depend on teachers' and students' proper use of ICT in the classroom. Information and Communication Technology (ICT) is the digital processing of ideas and information through the use of electronic devices such as computers, television, smartphones, internet, smart boards, and tablets, which are also technologies that are specially used for collecting, storing, editing, passing and exchanging ideas and information on various forms (Akpabio et al., 2017). Properly using ICT resources may offer teachers and students innovative teaching and learning strategies (Akpabio et al., 2017). Moreover, Nguyen (2021) argues that the experience of teaching and learning activities regarding the use of ICT may demand many skills and changes from the teacher's side, such as the teacher's teaching learning and skills, Professional pedagogical knowledge, students' readiness and the school environment and the success and failure of using ICT tools in teaching and learning activities may depend on not only the knowledge and skills of the teachers but also the lack of proper knowledge regarding the use of ICT in language teaching and learning to the students.

The proper use of ICT in English Language Teaching classrooms may offer extraordinary changes in the educational system of the country with the basic knowledge and skills of teachers and students in order to integrate and interact with each other to improve the learning outcomes of the students (Akpabio et al., 2017). The effective use of the equipment such as laptops, computers, the internet, iPad, tablets and multimedia in English language teaching classrooms may

create a useful and effective learning environment. Moreover, the use of ICT in the Educational system in present-day day world is facing a new paradigm change in instructional practices during the teaching and learning process (Akpabio et al., 2017). Information Communication and Technology (ICTs) are regarded as dynamic and powerful equipment that helps to explore the educational chances in formal and non-formal educational systems (Agal & Solutions, 2013). El-Sofany & El-Haggar (2020) state that the beginning of using wireless devices in the classroom such as laptops, mobile phones, smart mobile phones, Apple iPods, and tablets PC can create the Learning Management System environment in the field of education in the 21st century which is very much useful to improve the learning outcomes of the students in different subjects and the application of these wireless devices are also integrated with Wi-Fi, 4G and 5G telecommunication network which are related with the wireless technologies that allow the learners for easy access in the learning resources.

The integration of Information and Communication Technology (ICT) community schools in Nepal has garnered increasing attention in recent years. Various factors, including accessibility, training, infrastructure, and policy support shape teachers' experiences in using ICT. Several studies highlight the positive impact of ICT on teaching and learning practices in Nepalese schools. According to Sharma et al. (2018), teachers who have access to ICT tools demonstrate improved instructional methods and enhanced student engagement. However, the study also emphasizes that experiences are unevenly distributed, with urban schools benefiting significantly more than rural ones due to infrastructure and internet connectivity disparities.

Poudel (2019) asserts that while teachers in Nepal are increasingly aware of the potential of ICT to transform education, their

practical experience is often hindered by a lack of adequate training and technical support. frequently **Teachers** report feeling underprepared to integrate **ICT** tools effectively into their pedagogical practices, which limits their ability to utilize available technologies fully. Government policies such as the National ICT Policy 2015 and the School Sector Development Plan (2016-2023) have aimed to promote ICT in education. Despite these efforts, Adhikari and Lamsal (2020) argue that the implementation of these policies remains.

Method

A This research aims to identify the need for ICT integration in the process of teaching and learning, which directly supports the increase in the student's learning outcomes. Moreover, the proper use of ICT in teaching and learning activities mainly supports learning. The overall study addressed the need for and significance of ICT tools and equipment in effective teaching and learning.

Research Design

The research conducted its examination using a qualitative design as well as the elements from the previous research and studies. In order to reach a conclusion, this research uses primary data based on interviews and observations. As suggested by Denzin and Lincoln (2011), for the purposeful and effective gathering of data and information, I have selected the semi-structured interview based on online and face-to-face mood. The procedure of collecting data in qualitative research is very significant in this field. The interview was conducted two times because of the lack of information from the participants. About 20 minutes is allocated for each participant during the interview in the academic environment. Apart from these, I have also prepared some questionnaires for the collection of data.

As stated by Cohen et al. (2018), regarding the process of effective data analysis, we have to take the readers from the fires principle to content analysis and grounded theory. In this research, I followed the thematic analysis approach of data analysis and interpretation as suggested by Brown et al. (2023). The collected data are analyzed on the basis of different themes. The qualitative data analysis mainly focused on in-depth, context-specific, rich subjective data and meanings by the participants. In this research, the collected data are analyzed on the basis of gender, cast, ethnicity, socio-economic status and so on.

Results and Discussion

This study showed more opportunities than challenges or issues in integrating ICT into teaching and learning activities. It makes the integration of technology in education and the fact that teachers have positive perceptions, beliefs, and attitudes toward the use of ICT in teaching and learning (Kumar et al., 2022).

Challenges to Knowledge of Digital Literacy

The lack of knowledge of digital literacy among students, teachers and parents, the lack of proper electricity facilities in the rural areas and the instability of the internet in rural areas are the major challenges or issues of implementing ICT in the teaching and learning process. The use of ICT equipment is designed to boost the capacity of students to store knowledge, provide effective and active learning, and motivate students to strengthen previously taught concepts. Teachers are also motivated by the preparation of assignments, homework, peer work, projects, and other activities related to educational development. The use of ICT tools and equipment in Nepal faces several challenges due to the country's socio-economic and geographical conditions. Limited internet connectivity in rural areas, high costs of ICT devices, and inadequate

digital literacy among the population hinder the effective utilization of technology. The lack of proper infrastructure, frequent power outages, and insufficient technical support also exacerbate these issues. While urban areas show progress, the digital divide remains stark, limiting education, business, and governance opportunities in remote regions. Addressing these challenges requires coordinated efforts from the government, private sector, and international organizations Ministry of Communication and Information Technology, Nepal, 2022)

Opportunity for Enhancing Teaching and Learning

The integration of ICT tools and equipment in classrooms presents significant opportunities to enhance teaching and learning in Nepal. ICT allows for the incorporation of interactive multimedia resources, which can cater to diverse learning styles and make lessons more engaging and effective. Digital platforms facilitate access to a wealth of global educational content, enabling both teachers and students to broaden their knowledge horizons. Moreover, ICT can bridge the gap in educational quality between urban and rural schools by enabling virtual classrooms and online learning environments. Teachers can also benefit from professional development opportunities through online courses and workshops. Despite these opportunities, several challenges persist in Nepal. Limited internet connectivity and digital infrastructure in rural areas restrict access to ICT tools (Bhatta, 2021). High costs of devices and maintenance make adoption difficult, especially in public schools with limited budgets (Poudel, 2020). Digital literacy among teachers and students is often inadequate, limiting the effective use of these tools (Shrestha, 2019). Frequent power outages and unreliable electricity supply further hinder ICT integration (Aryal, 2022). Additionally, a lack

of localized content tailored to the Nepali curriculum reduces the relevance of available digital resources (Thapa, 2021). Addressing these challenges can unlock ICT's full potential in education.

Conclusion and Recommendation

The study's conclusion showed that integrating ICT in the teaching and learning process creates an open environment that enables storing and reusing information materials and an interface between the teacher and students. The research also showed that the proper use of ICT in the process of teaching and learning may lead the educational process towards success. The study presented that there are still many unanswered questions regarding the roles of ICT in education, and ICT seems to play a major role in most schools' teaching and processes. Therefore, learning recommended that teachers, parents, students, school administration, and other concerned stakeholders be aware of the ICT-integrated teaching and learning process. Different changes and development in infrastructure, capacity development, skill, and career development the teachers and students need to be conducted regarding the proper use of ICT in education.

References

- Agal, E. S. (2013). ICT in education: An expertise towards Quality Teaching. International Journal of Computer Science & Network Solutions, 1(3).
- Akpabio, E., & Ogiriki, I. B. (2017). Teachers use of information and communication technology (ICT) in teaching English language in senior secondary schools in Akwa Ibom state. *Equatorial journal of education and curriculum studies*, 2(2), 28-33.
- Brown, A. M., Sowcik, M., Stedman, N. L., & Bunch, J. C. (2023). Exploring stoicism

- in leadership: A Comparison with Emotional Intelligence in Undergraduate Leadership Students. *Journal of Leadership Education*, 22(1), 19-38.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2018). Research methods in education. Routledge.
- Dahal, N. (2019). Online assessment through Moodle platform in higher education. *ICT Integration in Education Conference* (pp. 19–21). Kathmandu, Nepal.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2011). *The Sage handbook of qualitative research*. Sage.
- Jayanthi, N. S., & Kumar, R. V. (2016). Use of ICT in English language teaching and learning. *Journal of English Language Teaching and Learning*, *3*(2), 34-38.
- Kumar, T., Shet, J., & Parwez, M. (2022). Technology-integration experiences in ELT classrooms as an effective tool: A theoretical study. JETT, 13 (1), 51–60.
- Nguyen, L. T. H. (2021). Teachers' Perception of ICT Integration in English Language Teaching at Vietnamese Tertiary Level. *European Journal of Contemporary Education*, 10(3), 697-710.
- Rana, K., & Rana, K. (2020). ICT Integration in Teaching and Learning Activities in Higher Education: A Case Study of Nepal's Teacher Education. *Malaysian Online Journal of Educational Technology*, 8(1), 36-47.
- Rana, K., Greenwood, J., & Fox-Turnbull, W. (2020). Implementation of Nepal's education policy in ICT: Examining current practice through an ecological model. *The Electronic Journal of Information Systems in Developing Countries*, 86(2), e12118. https://doi.org/10.1002/isd2.12118

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse

Volume 02, Issue 01, 2024, pp. 37-48

Research Article

Role of Remittance in Livelihood Development of Women: A Case of Jhumka Village, Sunsari

Bal Bahadur Tamang

Tribhuvan University, Nepal

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse (ISSN: 3021-9329) Copyright © 2024 The Author: Gaurishankar Multiple Campus, Bhimeshwor-3, Charikot, Dolakha, Nepal. Distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

INFO

Corresponding Author

Bal Bahadur Tamang

E-mail

balbdrtamang@gmail.com

Date of Submission

July 23, 2024

Date of Acceptance

September 27, 2024

ABSTRACT

The arrival of remittances has an impact, on the progress of rural regions by specifically improving the lives of women residents in those areas. This research explores how remittances contribute to the advancement of women's livelihood in Jhumka Village in Sunsari District, Nepal. The study analyzes remittances' social and personal effects on women through group discussions and detailed interviews focusing on topics like household decision-making, women's empowerment, and financial self-sufficiency. After examining research on remittances and the impact on gender-related economic growth in the Jhumka region and comparing it to the real-world data obtained through field studies, I agree with the fact that remittances play a crucial role in enhancing women's quality of life in Jhumka by enabling them to invest in education and healthcare as well as start their businesses which subsequently lead to social changes that support gender equality efforts. Nonetheless, the study also highlights obstacles like dependence on income sources and uneven progress results that require investigation.

How to cite this article: Tamang, B. B. (2024). Role of remittance in livelihood development of women: A case of Jhumka village, Sunsari. *GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse*, 2(1), 37-48. https://doi.org/10.5281/zenodo.14840466

Keywords: remittance, livelihood, women, gender, Jhumka, Sunsari

Introduction

Remittances play a role in fuelling people's socio-political progress. Remittance inflow and transactions have garnered significant concern in developing countries such as Nepal, which relies heavily on foreign labor migration for sustenance and growth opportunities for people's livelihood and wellbeing. In this scenario, however, women who often stay back at home while men venture abroad are directly empowered by the inflow of remittances. These financial contributions can bring about changes in these women's lives, impacting not only their financial standing but also their social and personal well-being as highlighted by Dhakal & Paudel (2023). This research focuses on exploring the impact of remittances on women's empowerment in Jhumka Village, located in Sunsari district, and evaluating how they influence their economic well-being along with growth aspects. In particular, the research will look at the role of remittances in promoting income stability, empowerment, and social status change while also addressing the limitations of remittances. Remittances are a lifeline for many rural households, often more than government-led development initiatives in contributing to local economic growth and poverty reduction (Adams & Page, 2005; Islam et al., 2024; Lim & Morshed, 2015; Ratha, 2013). Remittances can be a game changer for women, enabling them to take on more prominent roles within the household and community. By having control over financial resources, women can improve family welfare, education and healthcare access and challenge traditional gender roles in patriarchal societies where economic decision-making is male-dominated (Gartaula et al., 2010; Sherpa, 2022). However, existing literature also highlights the risks of over-dependence on remittance flows. Too

much reliance on foreign income can lead to labour shortages, skew local development priorities and create vulnerabilities when external factors such as economic downturns in host countries affect remittance levels (Giri. 2017; Sapkota, 2017; Sunam, 2020). For women in particular, the challenge is to manage remittances sustainably to avoid long-term economic dependency. Jhumka is in Ramdhuni municipality in the Sunsari district of Koshi Province of Eastern Nepal. The Ramdhuni municipality was formed in 2014 and it was earlier named Jhumka Bazar. The area of the municipality is 91.69 square kilometers and the population is 63452, with 11491 families (CBS, 2023). The primary purpose of this research is to analyze the impact of remittances on the livelihoods of women of Jhumka Village in terms of economic autonomy, social inclusion and sustainability. The research will similarly examine the challenges of no diversification of the source of income and ways through which the opportunities can be optimally utilized while reducing risks.

Method

Oualitative studies critical and approaches have become increasingly crucial in gender studies in assessing contemporary socio-political changes (Othman et al., 2020; Sapkota, 2024; Sapkota & Dahal, 2022). This research employs the qualitative method, which is a measure of the constructivist paradigm since it seeks to constructively explain the experience of the community in a given social context, especially the impact that remittance has brought to the lives of women. Discussion and narrative sharing, which are integral in this approach, also enhance collective meaning-making in identifying generic and divergent stories that are critical in unraveling the multiple contextualized effects of remittance on women's livelihoods. These methods were used to capture the experiences of women in Jhumka Village who receive remittances. Three Focused Group Discussions

(FGDs) were conducted with 8-12 women in each group to discuss how remittances have affected their economic condition and social status. In addition. eleven one-on-one interviews were also conducted to get more detailed and personal stories from their individual narratives on remittance use. Sampling: Purposive sampling was used to select women who are direct recipients of remittances from family members working abroad. Thirty-one participants for the three FGDs and 11 individual interviews were included in the study. Participants were selected based on different criteria such as age, educational socio-economic status, and background to understand the impact of remittance across different groups of women (Dahal et al., 2024). Theoretical saturation was the guiding principle for the sampling. Data Collection: FGDs were structured to elicit participants' deeply held feelings regarding their experience in remittance management. The specific topics included were the ways of using the remittance, the function of the participants in the decision-making process, the problems faced in managing such funds and the changes in socio-economic status within the households. Each participant's troubles, possibilities and expectations in the context of remittances were more intimately investigated through in-depth interviews. Data Analysis: The data collected was analyzed within the thematic analysis framework. The recorded and transcribed scripts of the FGDs and interviews were coded and grouped in order to understand common/similar ideas such as those of economic development, integrating to new culture, participation in decision independent, and the problems of being dependent on remittances.

This research aims to identify the need for ICT integration in the process of teaching and learning, which directly supports the increase in the student's learning outcomes. Moreover, the proper use of ICT in teaching and learning activities mainly supports

learning. The overall study addressed the need for and significance of ICT tools and equipment in effective teaching and learning.

Findings

Economic Empowerment and Household Well-being

In Jhumka, the monetary support offered by the immigrants has become of great importance to many households, especially the women. Women from this study expressed that remittances have dramatically raised their family's general living conditions. These improvements were evident in the provision of better quality of shelter and housing, the availability and utilization of health facilities, and better educational standards for their children. For a section of many families, remittances have acted as a cushion in times of economic hardship as in the case of adverse weather conditions in agriculture or other unforeseen financial constraints. In one of the FGD, she narrated her own experience:

> "We couldn't provide the most basic health services when my husband was not abroad and sending money. But now, because of the remittances, I have been able to buy better food for my children. improve their living conditions, and even build a better house. With the additional resources, we can afford comfort and make plans for the future, something we could not do in the past". (based on group discussion and conversation, May 2, 2024)

This brings to the fore the role of remittances in enabling families in the village to feel a sense of economic security and ability to manage life's challenges from an economic perspective. Moreover, some women also pointed out that remittances have enabled them to establish micro enterprises. Though such enterprises as opening grocery shops and starting a tailoring business were home based and small-scale,

they were some of the first steps towards selfsufficiency. The extra income earned from these businesses, lessened the need to depend upon male members of the household, and enabled women expand their horizons. One woman who had spent her remittance on a startup commented:

"I am struggling woman. I was able to buy a sewing machine and start my own tailoring business with the money my husband sent. I am not solely reliant on remittances today and I am proud that I am bringing something into the family. I can now deal with my own money and run my own business." (based on personal conversation, May 1, 2024)

These business activities while smallscale have also played an important part in women not just helping become to economically empowered but has increased their self-confidence and most importantly economic participation downtime. Results are consistent with work in the broader literature on remittances contributing to entrepreneurship autonomy and economic within communities (Adams & Page, 2005). As also argued by Miani (2023), sustainable livelihood for women can be better enhanced by engagement of women in economic activities and productive works rather than making them involved as mere labour participants.

Social Empowerment and Decision-Making

The study shows that remittances have a marked incidence on women's social roles, especially in constructs such as decisionmaking within het household. In those cases fathers or uncles of the family are working abroad and its women, including daughters who find themselves involved in household finances. Women are taking on a greater role in managing remittance money, which has made them key players in household budgeting, healthcare. education. investment decisions. One interviewee shared experience of this change:

"Previously, I had no engagement in financial affairs whatsoever. As I manage the remittances, I find myself accountable for various tasks, ranging from having money that would cater for tuition fees to provide for eventualities or emergencies. This change has given me a new control and thus a new responsibility, which is quite a lot. I feel more and more sure of myself when it comes to making financial decisions and managing the home, which I was not before. This, however, hasn't come without so many challenges. Despite its challenges, I look forward to the learning process." (based on personal conversation, May 3 2024)

The new power relations in decisionmaking over financial matters is a dramatic reversal of the traditional gender patterns that existed in rural cultures involving masculine control of economic matters. While extension of remittances has empowered women at home, it has also given them more confidence, involvement in more economic activities such as starting own businesses. However, the study uncovered that women's decision-making authority remains somewhat constrained despite this emerging financial autonomy. Although they oversee remittances and make determinations concerning daily expenditures, pivotal decisions—such as land ownership, major investments, or considerable financial obligations—are frequently relegated to male relatives or necessitate their input. To further elucidate this issue, one participant in the focus group discussion articulated her struggle: "My past was not good. I manage the household finances now, but when it comes to purchasing land or making significant decisions, I still need to consult my husband or in-laws. I feel more empowered than I did before, but some choices are still beyond my control." (based on group discussion and conversation, May 2, 2024)

This indicates that. although remittances have enhanced women's financial management roles, a gendered division of economic power continues to exist. This division is deeply ingrained rural communities' cultural and social dynamics. Furthermore, these observations correspond with prior research, which has emphasized that women's economic empowerment remittances is often limited (1) by persistent social and cultural norms. However, the impact of remittances cannot be overlooked because they do provide some degree of financial agency for women, but the overall landscape remains challenging (Gartaula et al., 2010). From a methodological perspective, as Sapkota (2019) argued, qualitative inquiries constructivist paradigms also navigate such issues of socio-cultural transformation adjacent to people's livelihood and empowerment.

Social Mobility and Education

The influence of remittances on social mobility emerged as a central theme in the study, particularly concerning education. Numerous women articulated that a significant portion of their remittance income was allocated to their children's educational needs. They often chose to enroll their offspring in private schools, which are perceived to offer a superior quality of education when compared to public institutions. For these women, education represents a long-term investment in their family's future and a vital strategy for dismantling the cycle of poverty. One mother reflected on this sentiment, stating:

"The money we receive from abroad goes directly to my children's education. I want them to have opportunities that I never had and good schooling is the way to ensure they have a better life. Education is the key to their future and I am committed to giving them the best chance to succeed and escape the cycle of hardship we've

endured." (based on personal conversation, May 4, 2024)

However, this commitment is not without its challenges because many families face financial constraints that complicate their ability to provide the desired educational opportunities. The investment in education is perceived as a crucial pathway toward social mobility; achieving it provides children—particularly daughters—with the chance to pursue advanced educational qualifications and thereby secure improved job prospects in the future. By prioritizing education, women enhance not only the economic well-being of their families but also contribute significantly to the broader social progress of their communities. However, the study uncovered that some women leveraged remittances for personal development, enrolling in non-formal education or vocational training programs. This opportunity to acquire new skills has enabled women to elevate their socio-economic status, which makes them more competitive in the job market or better equipped to manage their small businesses effectively. As one woman shared,

> "My experience has shown me that education is the key to unlocking potential. Due to the supplementary earnings derived from remittances, I was able to enroll in a vocational training course. This particular opportunity has enhanced my capacity of running one's own business thereby boosting our family income. While the training has benefited my professional experiences, my morale has also improved; thus, making me employable for more challenging positions and support my family than I used to." (based on conversation with the author, May 1, 2024)

They are a clear indication that remittances go beyond improving the quality of peoples' daily lives, however, are vital in helping transform their lives through education

inculcation and acquirement of skills. The fact that through remittance, women are afforded the opportunity to attain education and vocational skills means that adoption of new sources of income changes their social and economic status. Indeed, there is a close relationship between social mobility among women and education in relation to remittance since they both impel the enhancement of the livelihood status. Such a remark is also substantiated by various practical research findings for example, Bharti and Tripathi (2020), Sikder and Higgins (2017), Walelign (2017) in showing how education and enable women remittance in different population groups to improve their standard of living and; engage in business opportunities.

3.4. Challenges and Dependency

While the benefit was underscored, the study also revealed great hurdles associated with dependence on remittance. Most women voiced concerns about the viability of relying on remittances for their financial security. Fluctuations of the foreign labour market occasion this anxiety; as events within the host countries would determine changes in policies that may adversely affect the remittance flow hence the vulnerability of such families to economic shifts. In this regard, one woman articulated her concerns:

'We rely a lot on the money my husband sends'. But what if he doesn't have the job anymore? I think there is little or no opportunities here and I do not know how we will manage if we don't have that income. It becomes a horror knowing that our future depends on this thing which we cannot fend for ourselves I know it is a cliché, but it is the truth. Said to me: "I wish there were more jobs in this area, then we would not always depend only on remittances." (Source: interview, May 4, 2024) This reinforces strong reliance on remittance income making the economic setting of the community vulnerable and available employment opportunities are few. The use of

international labour markets makes families to be vulnerable due to pressures by outside factors beyond the family's control. Since the community's female members, they have emphasised the call for more development of local economic activities to reduce their reliance on remittances with the aim of living a more sustainable kind of life. During a recent focus group discussion, one participant articulated:

"We need jobs here. We can't wait for money from abroad, we have to look for other ways to make the payments. If there were more markets here at home, we would not be interested in what happens to other countries markets. The desire for steady local employment would give us security and freedom. It would also add something to our community's development and help us cut on outside income." (group discussion and conversation, May 5, 2024)

However, this goal has remained hard to crack since stakeholders face several hurdles in their processes. The first common theme that arose with the women engaged in the study was the lack of employment opportunities in their local region. Some of the respondents said that while remittances had enhanced their living standards, dependence on foreign earnings offered little possibility of sustainable living. This argument corresponds to previous studies indicate that while remittance which dependency is positive on the short run, it may lead to risks, if not incorporated with meaningful domestic development projects (Sunam, 2020). Besides, there are some social barriers which are related with emotional and social aspects of migration and economic difficulties. Female respondents said they always feels lonely and stressed due to the long time presence of husbands or sons at foreign countries in search of greener pastures. Families were torn apart; issues regarded as emotional challenges that could not be easily

dealt with despite the comforts of remittance given to the families. To illustrate this point, one woman revealed her emotional struggle:

> "Some of the tests which people can face more closely have to do with solitude. My husband has been away for the past several years though assistance with monetary value is of course advantageous and there are a lot of things that feel like a mammoth task manage alone. It gets overwhelming that at times I feel as if I was left alone in the world to fight this." A simple company relieves not only many responsibilities but also a friend who supports in return – I miss it when he is not around." (based on the personal conversation, May 1, 2024)

When it comes to the social aspect, some of the most compelling findings of the related to emotional author are the consequences of family separation breaking up the family structure that women have to face makes clear that social and emotional costs should also be taken into consideration when evaluating migrants' remittances. This study calls for an approach to integrationist development because while the female subjects within the study are deriving their financial independence. they also need counseling in matters concerning their well-being. According to the findings of this research, a common understanding of the concept of remittances exhibit deep consequences to economic and social lives of women in Jhumka Village. The money sent home has empowered women in terms of financial independence; these women better standards, education entrepreneur deals. Nevertheless, the paper also reveals the demerits of dependence on the funds pointing to the need to establish sustainable local development programs and, the psychological stressors faced by the families of migrants. To achieve tangible and sustainable advancement it is that may be

essential to create a wider variety of economic activities across rural areas to enable women to attain both economic and social self-sufficiency without necessarily relying on the money sent by employees overseas.

Hinged on in the long-term, dependency and poverty traps and sustaining family burden for women and girls especially under patriarchy are inevitably maintained. Despite this, remittance though offers the needed cash for immediate management of the household and extended family needs, it also recirculates the traditional society's roles that give women the prime responsibility of child care and other family responsibilities. This subordination ultimately constrains woman's economic agency and instead perpetuates circular subservience to male decision-making patterns deepening patriarchy. In the longer term, there is potential for women to become locked into continued domesticity and lack of skills and economic independence, so that although remittances may be received on a regular basis, families will remain locked into relative poverty. This issue has been also highlighted by various studies in different empirical contexts (Ghimire et al., 2021; Lei & Desai, 2021).

Discussion of Findings

Consequently, the findings of this study have shown that remittances are important in the economic and social improvement of women in society, especially in the Jhumka Village. The arrival of these funds has boosted the lives of these women, which puts efforts into financing other sectors of importance like housing, healthcare and education. This finding affirms prior studies showing that remittance is a critical source of risk mitigation for rural households in the face of local economic challenges (Adams & Page, 2005). Additionally, the research finds remittances give women the capacity to start small businesses, hence mitigating their vulnerability in dealing with male relatives. We

can also infer that remittances help households cope with difficult times and enable women to engage in economic activities. However, the findings are not limited to the idea of survival; this work reflects social and gender-role transformation and economic change within the community.

Economic Empowerment and Financial Autonomy:

One of the strong lessons learned from the study is how remittance brings about women's economic empowerment. With the income generated from remittances, women can address urgent needs: their homes, healthcare, and educating their children. These investments do not only increase their quality of life; nevertheless, they also help the family to build long-term prosperous future and-stock better tomorrows. This view aligns with Adams and Page's (2005) finding that migration contributes to making rural households money secure, especially in regions that experience periodic changes in income. In addition, this is another kind of transformation in the aspect of financial freedom given by the capacity of women to begin small businesses out of remittances. Such activities as sewing pieces or operating short businesses, such as selling customized clothes and foodstuffs, empower women to work for their income without necessarily depending on male kin. Albeit they are a response to the changes that have occurred in societies, they disrupt the stereotyped gender arrangements of their societies.

The chance to run small enterprises also contributes to economically empowered women and strengthens their position in the family. For example, one participant recounted her experience: "With the money remitted, I managed to start a small business as a trader." In today's generation, women are financially independent able to stand independently, and I'm one of them now. "It is not a huge business but a very significant business" (*Personal*

conversation, May 3, 2024). However, as revealed from the information, although money has empowered women through remittances, their decision-making power remains limited to finances of the house. Major economic choices, these being buying of land or engaging in sizeable investments, remain principally the domain of male family members. This concord with other observation that in patriarchal societies, women, though they engage in economic activities, are limited in providing important decision-making powers (Gartaula et al., 2010).

Social Mobility through Education

The use of remittances to fund social change- one classic area of focus has been education-. Many women have focused on using remitted money to put children, particularly girl child, in private learning institutions. These are considered investment in education to break the trend of poverty, and for the subsequent generation it promises better paid employment and a brighter future. These findings are in support with the study done by Ratha (2013) which also supports the proposition that the positive impacts of remittance inflow have preferred direction to education in order to enhance social and economic mobility. In addition, other women have used remittances for personal development by patronizing schools for vocational training education to improve on their skills necessary for advancing their children education. Besides the positive impact they will gain economically, their self-esteem and social status will also be raised. By so doing, women acquire new skills that enable them manage business or seek employment, basically enhancing their socio-economic status. In this vein, one respondent articulated: "The cash remittances made me to be in a position to attend to a vocational training program." However, the details of these experiences illustrate the process by which remittance money transforms society within communities.

"At the present time, I am handling my small business much more effectively; this concept has provided me with a feeling of independence. I also believe that I am increasing more competency as far as controlling many operations of the business is concerned. But this has not been easy (because) it is not joke to balance duties. While I take such chances with open arms, I sometime look at all the skills I realize that developed along the way. Therefore, I feel confident to tackle these tasks on my own and I can do things solitary than as a one WHO once needed constant supervision to perform even the easiest of these tasks."(based on personal conversation, May 3, 2024)

Challenges of Dependency and Vulnerability

However, the given work underlines the possible drawbacks of reliance on remittances as a major source of currency inflows. Female participants pointed out two key issues with reliance situations on receiving dollar remittances: first, this model is doubtful it is sustainable since labor in foreign countries is highly unpredictable. Im.exists in host countries, in turn, means that the funds that women in Jhumka need for food, shelter, and other basic needs can dry up, leaving them in deep trouble. This observation goes hand in hand with Giri's (2017) studies, in which he warns that heavily relying on money remittances mav harm the economy. Nevertheless, aside from factor of economics and money management, respondents often mentioned the emotional toll of running a home on their own while other family members work in another country. It is the culture for women to be the ones who handle the affairs of the house and when there are e no men around. they feel so lonely and burdened. Besides emotional stress, this unpredictability of the

money received as remittances worsens the situation they go through. In this regard, one participant articulated: "Most of our income comes from the money my husband earns in another country, but I always worried what I would do if he got fired. This is so stressful, and managing all these tasks alone is very difficult." (based on personal conversation, May 1, 2024)

This underscores the need to develop forward linkage opportunities that may ease pressure on remittances (1) Source of volatile household income. However, while migration money impacted the Filipino economy as a short-term solution, achieving sustainable and wealth generation, longer-term development needs to address employment generation within the country and women's employment. Besides, the study shows that even though the remittances are important to enhance women's capability and social economic dependency has a lot of other drawbacks thanks to the limited ability to make decisions. This is not a good position to be in from the standpoint of fair development because it represents a tangled mix of factors that need to be dealt with sensibly. Solving these challenges, though, will require the initiation of local employment undertakings that provide viable substitutes for remittances. More so, efforts to ensure women realize their full potential to exercise their rights in decision making on economic activities and within the household are needed. However, it is desirable to lower the dependence on remittances and, at the same time, support the development of local production. This approach, women in Jhumka Village shall have a decent and balanced level of growth in the society because their effort shall be rewarded.

Conclusion

The study has revealed that the only factor of remittances contributes positively in both economic and social improvement of women in Jhumka Village. These are reliable

sources of income; therefore they can bring the financial independence to women, increase the quality of their lives and invest in their children's future. But at the same time, many women have also been able to also start their own ventures so that they are economically empowered. Despite such a change having impacted the original role of male and female sexes, women are being asked to take up the mantle of handling finances in the home these days. Therefore, it would also be seen that remittance accord flexibility in empowering working woman and improving well-being of the household and hence reflects their constructive role in enhancing the local development.

As with every study, however, the research identifies one major drawback of focusing mostly on the remittances – several. Dependence on such foreign income exposes the households to periodic variations in international employment rates, which leads to unsustainability if those overseas earnings diminish. While women perform more financial decision-making work in families concerning these types of funds, they continue to be limited by patriarchal norms regarding the larger family matters. This has shifted the focus from purely financial management perspective of empowering women to a broader social question.

To do this, the study applies specific strategies, i.e. local economic development and employment intensity strategies, to respond to these issues. Sustainable development of the country can only be supported by policy that addresses the need to strengthen local economy, adding value to the remittance received. As for sustainable empowerment through remittance use in the livelihood, measures to create local job demand for non-skilled labor and enhancing women's rights for training and microcredit are essential in mitigating the reliance on foreign labor markets. Also, the need to directly address emotional problems, including the disruption of family life due to migration, is crucial for the enforcement of women's, as well as their families,' welfare. Local economic strategies can be matched to the financial benefits of remittance, achieving a more proportionate result. But this will require cooperation from many people, especially from other professions other than engineering.

References

Adams, R. H., & Page, J. (2005). Do international migration and remittances reduce poverty in developing countries? *World Development*, *33*(10), 1645-1669.

https://doi.org/10.1016/j.worlddev.200 5.05.004

- Bharti, I. K., & Tripathi, T. (2020). Effect of remittance on intergenerational mobility in case of occupation. *The Indian Journal of Labour Economics*, 63(4), 1203-1221. https://doi.org/10.1007/s41027-020-00238-1
- CBS (2023). National Population and Housing Census Report 2021. Central Bureau of Statistics, CBS, Government of Nepal. https://censusnepal.cbs.gov.np/results/files/result-folder/National%20Report_English.pd
- Dahal, N., Neupane, B. P., Pant, B. P., Dhakal, R. K., Giri, D. R., Ghimire, P. R., & Bhandari, L. P. (2024). Participant selection procedures in qualitative research: Experiences and some points for consideration. *Frontiers in Research Metrics and Analytics*, 9, 1512747. https://doi.org/10.3389/frma.2024.151

https://doi.org/10.3389/frma.2024.151

Dhakal, S. C., & Paudel, A. (2023). Remittance in Nepal: Status, Trend and Economic Impacts. *Malaysian Journal of Sustainable Environment*, 2(1), 52-60. https://www.researchgate.net/profile/A

mrita-

Paudel/publication/372588476 Remitt ance in Nepal Status Trend and Economic Impacts/links/64bf6bcbb9ed6874a54270b2/Remittance-in-Nepal-Status-Trend-and-Economic-Impacts.pdf

- Gartaula, H. N., Niehof, A., & Visser, L. (2010). Feminisation of Agriculture as an Effect of Male Out-migration: Unexpected Outcomes from Jhapa District, Eastern Nepal. *International Journal of Interdisciplinary Social Sciences*, 5(2). 10.18848/1833-1882/CGP/v05i02/51588
- Ghimire, D., Zhang, Y., & Williams, N. (2021). Husbands' migration: Increased burden on or more autonomy for wives left behind?. *Journal of Ethnic and Migration studies*, 47(1), 227-248. https://doi.org/10.1080/1369183X.201 9.1675502
- Giri, B. (2017). Role of Remittance in Economic Development of Nepal (Doctoral dissertation, Central Department of Economics Tribhuvan University Kirtipur, Kathmandu).
- Islam, A., Ghosh, S., & Sarkar, M. (2024).
 Assessing livelihood vulnerability of rural communities in the wake of recurrent tropical flood hazards in India. *Natural Hazards*, 1-28.
 https://doi.org/10.1007/s11069-024-06847-z
- Lei, L., & Desai, S. (2021). Male out-migration and the health of left-behind wives in India: The roles of remittances, household responsibilities, and autonomy. Social Science & Medicine, 280, 113982. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.20 21.113982
- Lim, S., & Morshed, A. M. (2015). International migration, migrant stock, and remittances: Reexamining the motivations to remit. *The Quarterly*

- Review of Economics and Finance, 57, 101-115.
- https://doi.org/10.1016/j.qref.2014.10.
- Miani, A. M., Dehkordi, M. K., Siamian, N., Lassois, L., Tan, R., & Azadi, H. (2023). Toward sustainable rural livelihoods approach: Application of grounded theory in Ghazni province, Afghanistan. *Applied Geography*, 154, 102915.
 - https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2023. 102915
- Othman, M. S., Oughton, E., & Garrod, G. (2020). Significance of farming groups for resource access and livelihood improvement of rural smallholder women farmers. *Development in Practice*, 30(5), 586-598. https://doi.org/10.1080/09614524.2020
- Ratha, D. (2013). The impact of remittances on economic growth and poverty reduction. *Migration Policy Institute Report*, 17(3), 1-24. https://web.mnstate.edu/robertsb/308/Impat%20of%20Remittances-PovertyReduction.pdf
- Sapkota, C. (2013). Remittances in Nepal: boon or bane? The Journal of Development Studies, 49(10), 1316-1331.

 https://doi.org/10.1080/00220388.2013
 .812196
- Sapkota, M. (2019). Research Philosophy in Development Studies: an inquiry from qualitative design. Research Nepal Journal of Development Studies (RNJDS), 2(1), 137-150. https://doi.org/10.3126/rnjds.v2i1.2527
- Sapkota, M. (2024). Ethnographic research in the changing context: Some reflections on ethical issues and dilemmas. *International Journal of Research in Interdisciplinary Studies*, 2(8), 42–46.

https://www.researchgate.net/profile/ Mahendra-Sapkota-2/publication/383401038_Ethnographi c_reseach-3-

IJRIS_V2_I8_7/links/66cb298075613 475fe7b5b44/Ethnographic-reseach-3-IJRIS-V2-I8-7.pdf

Sapkota, M., & Dahal, K. (2022). Gender and politics: A feminist critique of the State. *Journal of Political Science*, 22, 75-91.

https://doi.org/10.3126/jps.v22i1.4304

Sherpa, T.D. (2022). Study on Nepalese migrant remittances: usage, gender perspective and remittance methods. Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD). 8122.

https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/8122

Sikder, M. J. U., & Higgins, V. (2017).

Remittances and social resilience of migrant households in rural Bangladesh. *Migration and Development*, 6(2), 253-275.

https://doi.org/10.1080/21632324.2016
.1142752

Sunam, R. (2020). Transnational Labour Migration, Livelihoods and Agrarian Change in Nepal: The Remittance Village. Routledge.

Walelign, S. Z. (2017). Getting stuck, falling behind or moving forward: Rural livelihood movements and persistence in Nepal. *Land use policy*, *65*, 294-307. https://doi.org/10.1016/j.landusepol.20 17.04.017

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse

Volume 02, Issue 01, 2024, pp. 49-59

OPEN ACCESS

Research Article

Financial Trend Analysis of Gaurishankar Multiple Campus

Shanta Bahadur K.C^{1,2}, & Karuna Shrestha¹

¹Gaurishankar Multiple Campus, Charikot, Dolakha, Nepal

²Tribhuvan University, Nepal

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse (ISSN: 3021-9329) Copyright © 2024 The Authors: Gaurishankar Multiple Campus, Bhimeshwor-3, Charikot, Dolakha, Nepal. Distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

INFO

Corresponding Author

Shanta Bahadur K.C

E-mail

charikot.shantakc@gmail.com

ORCID

https://orcid.org/0009-0000-0687-687X

Date of Submission

July 29, 2024

Date of Acceptance

September 30, 2024

ABSTRACT

The study presents a financial trend analysis of Gaurishankar Multiple Campus (GSMC) Charikot, Dolakha, focusing on income and per-student expenditure patterns, and investment costs over the four years period. Using a descriptive research design, the study analyzes financial statements and related data over the period of four years as a result, it carries out relevant findings regarding the campus's financial condition. The research indicates significant trends in income and expenditure patterns, emphasizing both areas of financial efficiency and prioritizing its further improvement. The findings show that, needs to be included the particular aspects found through research of the campus's financial management are strong, it is to be mentioned the areas that need thoughtful attention to improve financial performance. The financial analysis of GSMC presents recurring losses because routine expenses consistently exceed student fee income. Despite increased fee income, campus administration is struggling to meet regular costs due to quicker expense increases.

How to cite this article: K.C, S. B., & Shrestha, K. (2024). Financial trend analysis of Gaurishankar Multiple campus. GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse, 2(1), 49-59. https://doi.org/10.5281/zenodo.14840674 GSMC's focus on alternate revenue streams reflects its efforts to maintain financial stability. Increased enrollment improves costefficiency while raising concerns about educational quality. Investments in teaching excellence, including increased teacher salary, underscore GSMC's dedication to academic standards. To maintain sustainability, campus must improve financial management, explore new revenue streams, and reduce operational expenditures. Comprehensive studies are required to ensure long-term educational stability financial and advancement.

Keywords: financial, management, GSMC, income, expenditure

finance for evaluating an institution's financial

health and performance over an extended

period. It involves analyzing various financial

Financial trend analysis is a key tool in

Introduction

accounts, including income statements, balance sheets, and cash flow statements, to detect patterns, trends, and variations. This research often spans several years, providing a focused picture of an institution's financial history. Financial trend analysis in educational institutions is essential for evaluating stability, efficiency, and sustainability, assisting in strategic decision-making and improving financial management practices (Ram et al., 2024). The study examines financial trends in higher education institutions, focusing on the adjustment to market mechanisms and resultoriented budgeting to improve education quality and financial outcomes (Momotova et al., 2019). According to Brealey, Myers, and Allen's Principles of Corporate Finance (2020), trend analysis is crucial for financial managers to interpret past performance and forecast future conditions by identifying consistent patterns and deviations in income and expenses. This strategy is vital for creating financial strategies, controlling budgets, and

ensuring financial sustainability. Similarly, Brigham & Houston (2019) describe financial analysis as a complete assessment of an organization's financial health, involving the examination of financial statements such as balance sheets, income statements, and cash flow statements. Dahal (2021) highlights that financial auditing ensures financial discipline, transparency, and accountability, while social and performance audits are also necessary for entire transparency and aid effectiveness.

Analyzing any institution's financial trends is essential to their long-term growth and sustainability. According to research, financial management challenges educational in institutions, such as financial risk assessment and the impact of rising expenditures on accessibility, have a key role in their continued growth (Liu, 2023; Fischer et al., 2015). Colleges face many challenges, including rising tuition rates and a trend toward students having a greater financial burden, which has an impact on accessibility and financial stability (Fischer et al., 2015). Additionally, financial struggles of small, private, non-profit colleges have been documented, highlighting the importance of understanding key indicators like revenue sources, scholarships, percentages, and operating margins to classify institutions into different risk categories for effective organizations model design (Fischer et al., 2015; Hatfield, 2016). By conducting indepth financial trend assessments, institutions can identify possible hazards, promote financial stability, and ensure long-term success in the ever-changing higher education landscape.

Financial trend analysis also aids in performance evaluation, allowing stakeholders to assess management strategies and operational effectiveness. Furthermore, it helps with risk management by identifying potential financial issues early on, enabling prompt solutions. For stakeholders and investors, this analysis provides transparency and confidence, facilitating informed decisions about their

investments. Additionally, regular financial analysis ensures compliance with financial standards and accountability. This study focuses on the financial patterns of GSMC's past four years. It examines key financial indicators such as current income and expenditure and per-student investment costs. By analyzing these specific areas, this study provides an extensive assessment of GSMC's financial performance and stability, providing as a representative sample for similar educational institutions. The findings of this analysis can be used broadly across the sector, assisting with strategic decision-making and budgetary planning.

The study presents insight that can be applied extensively across the sector that includes analyzing revenue sources, expenditure patterns, and financial stability indicators. By conducting a complete financial analysis of trends, this study intends to give significant insights to stakeholders, allowing them to make informed decisions to improve the institution's financial health. Furthermore, this study could serve as an instance for other educational institutions experiencing financial challenges.

Problem Statement

GSMC has been a cornerstone of education in the region for decades, contributing significantly to the community's development. Despite its extensive past, there has been a noticeable lack of rigorous investigation of GSMC's financial performance. This lack of understanding creates considerable difficulties. Without a comprehensive understanding of previous financial data, the administration suffers with strategic planning, resource allocation, and confidence from stakeholders. To solve this issue, this study will conduct an in-depth financial trend analysis of GSMC during the past four years. By identifying significant financial patterns and contributing factors, this study will provide practical recommendations

to improve the campus's financial health and sustainability, resulting in more informed decision-making and institutional stability.

Research Objective

The main objective of the study is to analyze current income and expenditure trends, evaluate per-student investment costs and give advice for good financial health. Based on these findings, the study aims to make strategic recommendations to maximize income, decrease expenses, and improve GSMC's overall financial stability.

Literature Review

This section reviews the crucial significance of financial health in educational institutions, focusing on how effective financial management techniques affect academic excellence. operational sustainability, and overall institutional performance. Financially strong educational institutions attract and retain top faculty, invest in infrastructure, and improve academic performance. Empirical research suggests that financial health greatly impacts institutional success, with higher education institutions requiring strong finances to boost offers and reputation (Zhang, 2019). Smith (2015) emphasizes that competent financia1 management results in stable and profitable institutions by enhancing resource allocation, strategic planning, and risk management, allowing them to weather economic downturns and invest in growth prospects. Brown (2018) contends that financial strength is essential for institutional sustainability and growth, proving through case studies that strong finances result better decision-making in and overall management.

Data from the Institutional Financial Database (IFD) suggests a strong association between relevant financial health indicators such as liquidity ratios and debt levels and institutional performance, highlighting the significance of ongoing financial monitoring

(Johnson & Stevens, 2018). According to Brown and Green (2016), non-profits with strong financial management are better able to out their missions and continue operations, emphasizing the importance of excellent financial planning, budgeting, and resource management. Fama and Jensen argue good financial monitoring that managers' and stakeholders' interests, hence management efficiency boosting and accountability.

Adams (2017) applies the Resource Dependence Theory to illustrate how financial resources influence non-profit management practices, concluding that financially healthy organizations have greater autonomy, flexibility, and strategic decision-making positions. These institutions are more likely to implement best practices and standards, which improves management and organizational legitimacy (DiMaggio & Powell, 1983). Using data from the Non-Profit Financial Performance Database (NFPD), Patel (2020) financial investigates the impact of management on non-profit sustainability, emphasizing effective financial that management assists organizations overcoming funding challenges, controlling expenses, and ensuring long-term viability, ultimately benefiting society. Gordon and Lacey (2017) present an in-depth review of the crucial role of financial analysis in higher education management, suggesting competent financial analysis supports informed decision-making. Their findings emphasize the necessity of adopting strong financial practices into institutional governance frameworks to improve long-term survival and performance. They advise administrators to transparency in finance, accountability, and strategic planning in order to address economic issues and strengthen institutional resilience.

Chang (2021) investigates how financial analysis drives long-term growth at public institutions, focusing on approaches such as ratio analysis, trend analysis, and financial

forecasting. The study concludes that competent financial analysis improves operational efficiency, financial sustainability, and overall institutional effectiveness.

The literature emphasizes the importance of financial health and effective management in educational institutions, highlighting their impact on academic excellence, operational sustainability, and long-term growth. Previous studies showed that effective financial management increases resource allocation, decision-making, and institutional resilience. However, the unique issues that community campuses, like GSMC, have in sustaining financial stability remain underexplored.

Existing research focuses mostly on large higher education institutions and nonprofit organizations, with little emphasis on community-based smaller, institutions. Furthermore, while previous research has financial focused on indicators management techniques, there has been insufficient in-depth analysis of how rising costs, increasing student enrollments, and contributions affect financial community sustainability on campuses. This study aims to fill this gap by examining GSMC's unique financial dynamics, with a focus on the balance of cost-efficiency, quality education, and longterm growth. Addressing these gaps provides meaningful lessons for similar community institutions.

Method

This study primarily examines current revenue, expenditures, and per-student financial investment costs assess management's impact on operational efficiency and sustainability in higher education institutions. A quantitative research approach is used, utilizing secondary data obtained from four years of financial statements. The study uses descriptive research design, employing tables, charts, and graphs to display and analyze the data properly.

Result and Discussion

Income and Expenditure Trends

Trend analysis of income and expenses. An income and expenses study of an institution entails assessing its revenue sources and spending habits in an offer to assess financial health. Tuition payments, government and endowments grants, donations frequently used as primary funding sources for major maintenance, administrative fees and educational materials. By comparing income and expenses, the study can discover trends, regions of excess or deficit, and changes of optimization. Effective analysis financial supports ongoing financial management, allowing the institution to plan strategically and allocate resources efficiently.

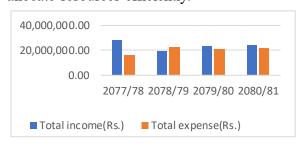

Figure 1: Income and expenses trend of GSMC

reduced income. Over the subsequent years (FY 2079/80 and 2080/81), **GSMC** demonstrated a recovery trend, achieving small but positive net income through better alignment of income and expenses. Overall income declines from FY 2077/78 to 2080/81, considering better spending management in later years to avoid major deficits. This shows financial tendency instability. emphasizing the importance of excellent financial management and strategic planning in addressing revenue and cost imbalances.

Student fee income vs. regular expenses

The analysis of student fees and regular college expenses is critical for understanding the financial patterns within educational institutions. Student fee income. which includes tuition, and miscellaneous charges provides a significant revenue stream for Regular expenses, institutions. including salary, wages and benefits, operating costs, academic resources, student services, facility management, and financial assistance, make up the majority of an institution's budget. By comparing these aspects, institutions can learn about their financial sustainability and resource allocation efficiency.

Table 1: Income and Expenses trend of GSMC

Fiscal Year	Total income (Rs.)	Total expenses (Rs.)	Net income (Rs.)
2077/78	28,140,598.67	16,568,278.00	11,572,320.67
2078/79	19,652,074.00	22,551,029.00	-2,898,955.00
2079/80	23,331,071.00	21,431,866.00	1,899,205.00
2080/81	23,988,894.00	22,047,290.00	1,941,604.00

Source: Financial statements of GSMC Figure 1 and Table 1 depicts the trend of GSMC'Stotal income and expenses over four fiscal years, 2077/78 to 2080/81 B.S. Initially, FY 2077/78 stands out as the most financially successful year, with the highest income. Afterward, FY 2078/79 represented a challenging year, where the campus faced a significant deficit due to higher expenses and

Trend study of these financial components over time can reveal patterns such as increased operational costs or changes in financing sources. Furthermore, comparison against peer institutions might reveal relative efficiency and opportunities for development. Understanding the balance between student fees and expenses is critical for strategic

planning, ensuring student affordability and accessibility, and making informed budget and resource allocation decisions.

Surplus/Deficit = Student's Fee Income - Regular Expenses

between FY 2077/78 and 2078/79 and thereafter slightly declined. Over the years regular expenses continued to increase and resulting the deficits.

Table 2: Student fee income vs regular expenses of GSMC

Fiscal	Student's Fee	Regular Expenses	Surplus/Deficit	
Year	Income			
2077/78	8,430,985.00	13,746,783.72	-5315798.72	
2078/79		19,429,853.93	-4617583.93	
	14,812,270.00			
2079/80		18,554,288.27	-4160788.27	
	14,393,500.00			
2080/81		19,154,203.90	-5090153.90	
	14,064,050.00			

Source: Financial statements of GSMC

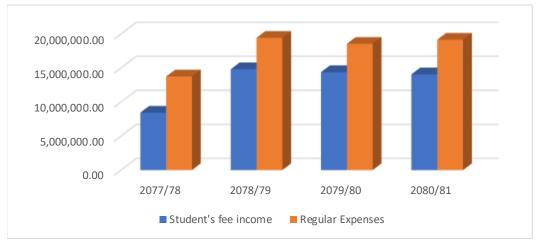

Figure 2: Students fee income vs regular expenses

The *Table 2* and *Figure 2* provide an analysis of student income and regular expenses over a four fiscal year (2077/78 to 2080/81 B.S) of GSMC. The data illustrates a consistent deficit between the two financial indicators, highlighting a gap between income generation from students and the campus's regular expenditures. Throughout the four years, regular expenses exceeded student fee income, resulting in continuous financial deficits. Student fee income shows growth

Trend analysis of per student investment cost

Per Student Total cost. The per-student total cost of a college includes all expenses incurred for each student's education, including tuition, facility cost, salaries and wages payment to teaching staff and student services as well as indirect costs like administrative costs and technological infrastructure. Understanding the per-student total cost assists in assessing the institution's financial efficiency and affordability.

Per student total cost = $\frac{Total cost}{No.of student}$

Table 3: Per student investment cost on the basis of total cost of GSMC

Fiscal Year	Total cost (Rs.)	No. of student	Per student total cost
			(Rs.)
2077/78	16,568,278.00	938	17663.41
2078/79	22,551,029.00	1246	18098.74
2079/80	21,431,866.00	1286	16665.53
2080/81	22,047,290.00	1367	16128.23

Source: Financial statements of GSMC

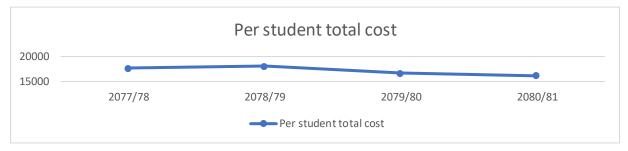

Figure 3: Per student total cost of GSMC

Table 3 and Figure 3 present the perstudent investment cost for GSMC over a four fiscal year (2077/78 to 2080/81 B.S). The perstudent total cost is calculated by dividing the institution's total cost by the number of students enrolled. The per-student total cost increased from 17,663.41 in FY 2077/78 to a peak of 18,098.74 in FY 2078/79. In subsequent years, the per-student cost declined to 16,665.53 in FY 2079/80 and further to 16,128.23 in 2080/81. The number of students steadily increased from 938 in 2077/78 to 1367 in 2080/81.

This rise in enrollment may have contributed to the reduction in per-student costs, as the total cost is distributed across a larger student base. Regardless of minor

changes, the overall cost remained relatively high, particularly in 2078/78 and 2080/81. The graph visually reflects the trend in per-student investment cost, peaking in 2078/79 and then declining in the following years. This decline reflects the increased efficiency in resource utilization as the student population grew.

Per student regular cost. The regular cost per student of an institution or college covers all continuous expenses associated with providing education and services. This usually includes tuition, instructional materials, salaries and administrative expenses. Calculating this cost helps in understanding the financial requirements to educate each student and aids in budgeting and tuition setting.

Per student regular cost = Total Regular cost
No.of student enrolled

Figure 4: Per student regular cost of GSMC

Table 4: Per student regular cost of GSMC				
Fiscal Year	Regular cost (Rs.)	No. of students	Per student regular cost (Rs.)	
2077/78	13,746,783.72	938	14655.42	
2078/79	19,429,853.93	1246	15593.78	
2079/80	18,554,288.27	1286	14427.91	
2080/81	19,154,203.90	1367	14011.85	
Source: Financial statements of GSMC				

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse (ISSN: 3021-9329)

Table 4 and Figure 4 present the perstudent regular cost of GSMC highlighting the institution's ability to manage regular expenses throughout four fiscal years(2077/78 to 2080/81 B.S.). In 2077/78, the per-student regular cost was 14,655.42, however increased to a peak of 15,593.78 in 2078/79 due to a considerable increase in regular costs. However, when the number of students increased, the per-student regular cost declined to 14,427.91 in 2079/80, thereafter to 14,011.85 in 2080/81.

This trend suggests that, while regular costs remained relatively high, the continuing rise in student enrollment from 938 in 2077/78 to 1367 in 2080/81 helped allocate expenses more efficiently. Figure 4 depicts this pattern, in which the per-student regular cost climbs initially before gradually declining. This drop demonstrates GSMC's increased financial efficiency in managing regular costs while facilitating a growing student population.

Per student teacher's salary

The per-student teacher's salary at an institution or college represents the average amount of salary expense allocated per student for faculty members. This metric is calculated by dividing the total salary expenses for teachers by the number of students. It helps in understanding the investment in educational quality per student and can aid in budget planning and financial analysis.

Per student teacher's salary =

Teacher's salary

No.of student

Table 5: Per student teacher's salary of GSMC

Fiscal Year	Teacher's salary (Rs.)	No. of student	Per teacher salary (Rs.)
2077/78	6178307.93	938	6586.68
2078/79	8929792.60	1246	7166.77
2079/80	10521296.50	1286	8181.41
2080/81	14330475.81	1367	10483.16

Source: Financial statements of GSMC

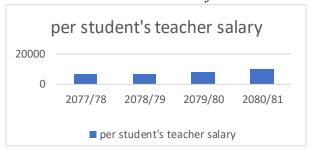

Figure 5: Per student teacher's salary of GSMC

The per-student teacher wage at Gaurishankar Multiple Campus (GSMC) reflects the institution's financial investment in its teaching staff from the perspective of the student population. As indicated in Table 5, the per-student teacher salary increased steadily throughout the four fiscal years, from 6,586.68 in 2077/78 to 10,483.16 in 2080/81. This increase corresponds to a continuous rise in overall teacher pay, which more than doubled from 6,178,307.93 to 14,330,475.81 over the same time period.

While student enrollment went up (from 938 in 2077/78 to 1367 in 2080/81), the per-student teacher remuneration increased more quickly. This trend implies that GSMC has prioritized raising teacher compensation, which could improve educational quality while also maintaining instructional efficiency. Figure 5 depicts this constant upward tendency, emphasizing the institution's dedication to its teaching staff despite rising student enrollment. This trend indicates efforts to raise teacher salaries, perhaps to promote education quality, recruit highly qualified teachers, and maintain balance between increasing student enrollment and effective teaching. These fluctuations highlight how both the number of students and the total teacher salary impact on the per-student teacher's salary, providing insights into the institution's budgeting and financial priorities for educational quality.

Conclusion

The financial analysis of GSMC through various metrics—student fee income, regular expenses, per-student costs, and teacher's salary provides valuable insights into the institution's financial management and resource allocation over the last four fiscal years. The research reveals that routine expenses have regularly exceeded student fee receipts throughout the years, resulting in ongoing deficits. However, the community campus has not relied solely on student fees but has sought other sources of income and collected funds to cover student fees. Despite a continuous rise in student income, expenses increased faster. Therefore, the campus management and administrative body are being burdened to meet regular expenses. This trend emphasizes the necessity for GSMC to seek other revenue streams, reduce operational costs, or manage spending in order to maintain financial sustainability. The lower cost per student highlights increasing cost-efficiency as enrollment grows, but it also raises questions about educational quality. Despite increased recurring costs, GSMC prioritizes excellence in teaching, as shown by greater teacher compensation and major investments in faculty. The findings reveal that maximum utilization of available resources is needed to increase the regular income of the campus. Future steps should be to strengthen financial management techniques, investigating new revenue streams, and implementing costcutting measures. Additionally, performing more complete analyses that take consider effects and precise external breakdowns may reveal more in-depth insights. Addressing financial management issues and identifying new revenue streams are crucial to establishing long-term financial stability and sustainability. Prioritizing these areas enables the institution to better balance its income and expenses, ensuring long-term educational quality and growth.

References

- Adams, R. (2017). Resource dependence theory and financial management in non-profit organizations. *Non-Profit Management Review*, 12(1), 78-92.
- Brealey, R. A., Myers, S. C., & Allen, F. (2020).

 *Principles of corporate finance (13th ed.). Mc Mraw Hill Education. https://thuvienso.hoasen.edu.vn/handle/1 23456789/1415
- Brigham, E. F., & Houston, J. F. (2013). *Fundamentals of financial management*. South-Western Cengage Learning. https://thuvienso.hoasen.edu.vn/handle/1 23456789/11493
- Brown, A. (2018). Financial Foundations of Institutional Management, New York: Financial Press.
- Brown, T. L., & Green, P. (2016). Strategic Financial Management in Non-Profit Organizations. New York: Routledge.
- Chang, H. (2021). Financial analysis and sustainable growth in public universities (Doctoral dissertation, University of California, Los Angeles).
- Dahal, A. (2021). Analysis of Trends and Management Pattern of Educational Aid in Nepal. *Patan Pragya*, 9(02), 1-11. https://doi.org/10.3126/pragya.v9i0 2.41988
- DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (1983). The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. *American Sociological Review*, 48(2), 147-160. https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9780691229270
- Fama, E. F., & Jensen, M. C. (1983). Separation of ownership and control. *Journal of Law and Economics*, 26(2), 301-325.
 - https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/467037

- Fischer, M., Marsh, T., & Milburn, C. (2015). an analysis of financial position of public colleges and universities.

 Journal of Business & Accounting, 8(1).

 https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&profile=ehost&scope=site&authtype=crawler&jrnl=19442874
 &AN=112921367&h=duH1ho7RgCnb8qqyBL%2B%2BSjpFJPE85eAML9G3kyCM5cLy4WEkPxFy1gegfumBNnd
- Gordon, S., & Lacey, N. (2017). Financial analysis and higher education governance. *Journal of Higher Education Management*, 32(3), 145-162.

3D%3D&crl=c

hq1sENLArmLDe4gZ%2BXTlC5Q%

- Hatfield, W. (2016). An Investigation Into The Financial Strength Of Higher Education Predicting *Institutions:* Potential Risk **Factors** Of Closure (Doctoral dissertation). https://digitalrepository.salemstate.edu/ handle/20.500.13013/609
- Johnson, R. (2019). A review of financial management practices in higher education institutions. *Educational Finance Review*, 10(3), 250-267.
- Johnson, R., & Stevens, K. (2018). Financial health indicators and institutional performance. *International Journal of Institutional Financial Management*, 12(2), 211-229.
- Kauppi, K. (2022). Institutional theory. In *Handbook of Theories for Purchasing, Supply Chain and Management Research* (pp.320-334). Edward Elgar Publishing. https://www.elgaronline.com/edcollchap
 - https://www.elgaronline.com/edcollchap/book/9781839104503/book-part-9781839104503-25.xml
- Lee, S. (2019). Financial Management and Institutional Efficiency: A Comparative Study (Master's thesis, University of Oxford).

- Liu, S. (2023). Research on the application of hierarchical analysis method in the construction of financial risk evaluation system of colleges. *Advances in Economics and Management Research*. https://doi.org/10.56028/aemr.6.1.267.
- McKinney, J., & Snyder, M. (2019). Financial sustainability and strategic planning in community colleges. *Community College Journal of Research and Practice*, 43(5), 321-335.
- Momotova, O. N., Belokon, L. V., Kilinkarova, S. G., Mayboroda, T. A., & Stroi, G. V. (2019). Conceptual approaches to formation of financial strategy of a higher education institution. In *The Future of the Global Financial System:*Downfall or Harmony 6 (pp. 803-812). Springer International Publishing.
- Patel, R. (2020). The Role of Financial Management in the Sustainability of Non-Profit Organizations (Master's thesis, Harvard University).
- Ram, P.R., Akkoikar, R., & Kshirsagar, A.(2024). Study on finance in Bright Way Institution. *Indian Scientific Journal of Research in Engineering and Management*.
- https://doi.org/10.55041/ijsrem28286
 Shefrin, H. (2018). Behavioral corporate finance: Decisions that create value
- finance: Decisions that create value. Journal of Behavioral Finance, 19(2), 150-165.
 - https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/1 0.1111/j.1745-6622.2001.tb00443.x
- Smith, J. (2020). The Role of Financial Stability in Institutional Management. *Journal of Financial Management*, 15(2), 120-135.
- Smith, J. P. (2015). The role of financial management in institutional success. *Journal of Financial Management*, 28(4), 302-317.
- Turner, M., & Jones, P. (2021). Financial Health and Institutional Longevity: A

- Conceptual Framework. *International Journal of Institutional Economics*, 8(4), 345-360.
- Weston, J. F., & Brigham, E. F. (2018). *Essentials of Financial Management*, Boston: Cengage Learning.
- Zhang, L. (2019). Financial Strength and Institutional Effectiveness: A Study of Higher Education Institutions. (Doctoral dissertation, University of California, Berkeley).

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse

Volume 02, Issue 01, 2024, pp. 60-68

OPEN ACCESS

Review Article

Critically Analysis of Uses and Limitations of Quantitative Research in Mathematics Education

Laxmi G.C.

Sanothimi Campus, Sanothimi, Bhaktpur, Nepal

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse (ISSN: 3021-9329) Copyright © 2024 The Author: Gaurishankar Multiple Campus, Bhimeshwor-3, Charikot, Dolakha, Nepal. Distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

INFO

Corresponding Author

Laxmi G.C.

E-mail

gclaxmi151@gmail.com

ORCID

https://orcid.org/0000-0002-8701-6659

Date of Submission

July 29, 2024

Date of Acceptance

September 25, 2024

ABSTRACT

Educational research is used to discover new knowledge and theories that involve the combination of reasoning and experience. Education researchers use different education research methods based on their research design and objectives. This paper focused on research design commonly used quantitative research studies. This paper presents the uses and limitations of quantitative research. highlighting the approach to conducting aims and the advantages and disadvantages of quantitative research in mathematics education. Quantitative research aims to increase students' understanding of the in mathematics education and improve their comprehension and involvement in the subject. This paper draws on some elementary techniques of quantitative relevant literature and our quantitative research experiences. **Ouantitative** research mathematics education faces challenges for the effectiveness of student achievement in capturing complexity, requiring significant resources to ensure reliability and addressing oversimplification results. provides It

How to cite this article: G.C., L. (2024). Critically analysis of uses and limitations of quantitative research in mathematics education. *GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse*, 2(1), 60-68. https://doi.org/10.5281/zenodo.14840794

objectives and measurable data on students' learning and teaching effectiveness, enabling large-scale studies and identifying factors impacting achievement. It is recommended that graduate students and new researchers do quantitative research and help develop evidence-based practices and policies for improved mathematics education.

Keywords: education, mathematical knowledge, limitations of mathematics, quantitative, research, uses

Introduction

Research is a key to investigating new knowledge, facts, and theories. Research is systematic, redefining problems, formulating a hypothesis, or solving the solution by collecting, organizing, and analyzing the data to determine certain conclusions (Kothari, 2010). Research is that knowledge is an orderly search for new practical problems related to various dimensions of daily life in mathematics education. The research method is the search for new facts and is described as a systematic process that consists of representing the extent of the problem, formulating a hypothesis, and collecting the facts or data(Creswell & Creswell, 2017). The classic cyclic research process model consists of a theory generating a hypothesis, testing the hypothesis, interpreting results (Vanderstoep & Johnston, 2008). This means that research is a systematic procedure of developing and testing new theories, ideas, and practices to enhance the skills and expertise required to sustain a profession. Social research can generate knowledge that supports social standards and helps us improve the problems(Hasan, 2024). Quantitative research is a tool of empirical research that uses numbers for data analysis. It gathering absolute data generating information to understand society's context. Quantitative researchers use an objectivist approach to study society and personal choices about their instruments, such

as surveys and experiments (Cohen, Manion, & Morrison (2007). The purpose of quantitative research is to learn a certain subject or activity by quantifying variables in numerical terms. Mathematics education is a powerful tool for social justice, enabling marginalized groups to challenge systemic inequalities and address real-world problems. Providing students with the necessary skills to critically engage with societal issues plays an essential role in closing achievement gaps tied to race, ethnicity, or socioeconomic status. particular, In mathematics education can offer equitable opportunities for students who traditionally face educational disadvantages, ensuring that all learners have access to quality instruction and resources (Gutstein, 2006; Boaler, 2016). Through the development of problem-solving abilities and analytical thinking, mathematics education empowers students, enabling them to contribute meaningfully to their communities. The discipline equips learners with skills necessary for social mobility, career opportunities, and informed participation in societal decisions. It allows students to engage with data analysis, fostering a deeper understanding of complex issues such as income inequality, healthcare disparities, and environmental concerns (Frankenstein, 1983).

Thus, social and cultural issues in general as well as groups of individuals with all challenges and problems in the field of teaching and learning, are addressed by mathematics education. Quantitative research also asks questions to find solutions to problems and helps in finding solutions to mathematical social issues.

Mathematical research promotes creating ideas, tools, and techniques critical for improving classroom education(Sriraman & English, 2010). In order to develop evidence-based methods that improve the teaching and learning process, this technique entails modeling and analyzing empirical data. Research in mathematics involves the creation of ideas, ideologies, and values that help in the

prediction of the future. One of the scientific approaches usually used in quantitative research is developing theories, facts, methods, concepts, and hypotheses for the classroom instruction of mathematics (Creswell & Creswell, 2018). It produces instruments, tools, and statistical methods to find manipulated variables and experiment with them in the control group. In quantitative research, empirical data is collected, modeled, and analyzed, and then the result is evaluated. The main objectives of quantitative research are to solve problems and find the results of a large population. Mathematics education uses a whole-stick socio-culturally informed approach and encourages us to engage with and learn mathematics (Sutherland, n. d). One of the most important research projects that quantitative methods in the field of education is establishing new trends of learning adjustments correlated learning outcomes. with Mathematics education is a dynamic subject for computational, statistical, and mathematics instruments. Ouantitative research involves using mathematical, statistical, and computational processes to find the study's objectives. Hence, the two subjects are coherent with each other. The pedagogic aims of quantitative research included student awareness of interdisciplinary research and increased understanding and engagement with issues (Lambe, 2003). This quantitative research helps improve the quality of education and adopt various techniques and methods that can contribute to teaching-learning practice and the professional development of faculties.

Method

The main purpose of this study is to explain the uses and limitations of quantitative research in mathematics education through a research investigation using a literature review technique. The review uses academic databases like Google Scholar, JSTOR, ERIC, and ResearchGate to search for relevant literature on quantitative research in mathematics

education. The search terms used filter out the most relevant studies related to mathematics education and quantitative research. It outlines the scope of the research, identifying key themes such as measurement and comparison, statistical analysis, generality and large-scale studies, effectiveness of teaching strategies, student achievement and impact of intervention.

Results and Discussion

This study aims to provide mathematical knowledge through quantitative research's use, applications, and limits in mathematics education. The researcher has briefly described distinct themes from the different educational databases e.g. ERIC, Proquest, and Google Scholar, published or unpublished studies measuring the objective of this study.

Uses of Quantitative Research in Mathematics Education

A quantitative investigation focuses on post-positive knowledge and uses research methods like surveys and experiments to gather data on established tools that generate statistical data (Creswell, 2008). mathematics education, quantitative research is utilized to generate statistical data from large numbers of samples to produce statistically valid results. Survey methods are also used to gather data on the opinions of populations in Education (Cumming mathematical Maxwell, 2015).

Quantitative research is a definitive process model that starts with a theory, generates a hypothesis, tests the hypothesis, and interprets the results (Vanderstoep & Johnston, 2008).

Research in mathematics uses quantitative methods to measure opinions, beliefs, behaviors, and other features, draw conclusions from a broad population, and analyze data using statistical methods. The objective of scientific research is finding rules and

hypotheses that are reasonable for social or natural phenomena or to improve knowledge of science (Bhattacherjee, 2012). Quantitative research is a method used in mathematics education to gather data from large samples using surveys and experiments. This definitive process model starts with a theory, generates a hypothesis, tests it, and interprets the results. It aims to measure opinions, beliefs, and behaviors, draw conclusions, and analyze data using statistical methods, ultimately improving scientific knowledge.

The deductive methods used in quantitative research are unique, considering that they are intended to validate, dispute, or verify existing theories (Robins, 2017). It highlights objectivity and the control of contextual factors that may impact the results. The use of numerical data to explore describe, explain, or predict the phenomenon of mathematics education. . In mathematics education, the emphasis is mainly on creating statistical models and collecting classifying characteristics (Kothari, 2010). Though the review of literature is a scientific method, it has some uses of mathematics in the field of education. In many academic disciplines, quantitative research is in fact the cornerstone of knowledge development. Quantitative research methods have become essential to scientific investigation because of their emphasis on objectivity, accuracy, and the capacity to generalize findings across groups. Ouantitative methods offer essential tools for information acquisition in the existing environment, from guaranteeing reliability of data to permitting causal inference and prediction. Therefore, it is reasonable to claim that quantitative research is the "mother of all knowledge" because it is essential knowledge creation and the development of scientific methodologies in many fields.

Measurement and Comparison

Quantitative research makes the systematic measurement of educational

outcomes possible, yielding trustworthy data that can be analyzed and compared (Cohen, Manion, & Morrison, 2017). Researchers can compare the performance of various teaching approaches (such as traditional lecture-based vs. inquiry-based learning) and determine which strategies best improve learning by employing particular indicators like student test results or grades. This method also makes it possible to assess educational interventions, like technology-enhanced tools or corrective programs, to see how they affect students' performance in mathematics. Quantitative research is crucial for evaluating student performance, instructional strategies, and learning interventions, particularly in teaching mathematics, enabling comparison of methods, curricula, and interventions' effectiveness. Quantitative research provides the precise

Quantitative research provides the precise evaluation of factors such as student performance, instructional strategies, and interventions for learning. This allows the comparison and evaluation of various methods for teaching mathematics.

Statistical Analysis

Statistical tools are often used in quantitative education research to investigate the connections between student outcomes and strategies. level instructional The relationship between the way students' study and their mathematical ability, for example, can be determined using correlation analysis. Regression analysis is a useful tool for assessing how various teaching methods affect student performance. Inferential statistics allow researchers to draw conclusions about the larger population from a sample, which gives them insight into how particular teaching strategies could enhance mathematics learning for different student populations (Field, 2013). provide ANOVA and t-tests group evidence-based comparisons, supporting decision-making within education. It improves difficult statistical analyses, including correlation, regression, and inferential testing.

This supports patterns, connections, and learning improvements in the learning outcomes for achieving mathematical achievement.

Generalizability

A major goal of quantitative research is to generate findings that are applicable outside of the population under study. To verify that results are applicable to a variety of educational settings, for example, survey-based research or randomized controlled trials (RCTs) involving large numbers of students from various schools or districts are used (Creswell, 2008). Since the efficacy of a teaching strategy or intervention may be assessed on a far broader scale, this is crucial for formulating educational policy. Research on visible learning lends credence to the notion that large-scale, generalizable studies can pinpoint successful teaching methods that enhance student results across several classrooms(Baumann, 1984). The ability to apply study findings to large populations or educational contexts was a goal of quantitative research. This is essential to comprehend the way learning plans or policies affect various students.

Large Scale Studies

Research with a high sample size can provide a more comprehensive picture of educational trends and patterns preventing biases or small sample sizes from skewing results (Bryman, 2016). Through different studies, researchers may see how various teaching strategies affect various student groups and learning environments. As an example, policymakers and educators can find best practices in mathematics instruction worldwide by using the Programme for International Student Assessment (PISA). which offers extensive data on mathematical proficiency across nations. With many pupils, it makes to conduct in-depth research and get a thorough understanding of the educational procedures involved in the teaching of mathematics.

Limitation of Quantitative Research in Mathematics Education

Ouantitative research may oversimplify complicated processes by disregarding the particular and depth of individual cases, even while its goal is to generate general explanations and hypotheses(Maxwell, 2013). Ouantitative research in mathematics education often overlooks subjective and contextual elements, such as emotional reactions and cultural influences. Standardized tools may oversimplify complex instructional phenomena, highlighting the need supplementary approaches to address the complex nature of mathematics instruction (Creswell, 2008). Ouantitative research's reliance on measurable variables may overlook qualitative oversimplify complex data, phenomena, and overlook individual cases. Its positivist approach may also be limited in studying subjective or socially constructed realities. This research is based on deductive and test theory. Quantitative research is the context of the study based on experiment. It is used in a large sample of the population which must be studied for more accurate results. It directs limited outcomes in the exploration of the outcomes that cannot always represent the actual and repeated measure designs occurring in a generalized form. Quantitative approaches often use large sample sizes, limiting understanding of unique experiences and viewpoints, particularly in mathematics teaching where individual thought processes and problem-solving approaches are crucial (Vanderstoep, 2008).

A process-based approach to data collecting and analysis that generates statistical data may be used by researchers. There are many open secondary data available for quantitative study; however, data should be surveyed critically (Boeren, 2017). The values underlying quantitative research include

neutrality, objectivity, and the acquisition of knowledge. Researchers may employ a process-based approach to data collection and analysis that produces statistical data. Although there are a lot of freely accessible secondary data sets for quantitative research, data should still be thoroughly examined. Quantitative research requires a large sample size in the field of education. There is a wide range of opportunities to use secondary data sets, but survey data has been used with a critical approach in quantitative research (Boeren, 2017). However, due to the lack of resources, this in-depth investigation becomes too vast for managing. The information and resources required to implement or conduct quantitative research may be lacking in several developing countries for interest participants, such as government or non-government organizations, service providers, educational public institutions, etc. Closed-ended questions from a structured questionnaire are tools of quantitative research. The study results in restricted conclusions, which means the results accurately reflect the accumulation in a broader sense. Additionally, the respondents' response options are restricted based on the researcher's selection. The scarcity of resources makes this extensive research difficult. Interest participants may lack information in the majority of developing countries like Nepal. In most developing countries, interest parties may lack information.

Creswell (2008)explained quantitative techniques necessitate complex experiments with variables and treatments that are factorial designs (p.9). Due to the researchers' choices, the respondents' possibilities for answers are limited. An organized questionnaire with carefully planned questions is required for this research. Mathematical research including quantitative methods is challenging, expensive, and time-consuming to do. Careful planning goes into this kind of study to guarantee complete randomization and accurate

designation of the control group (Morgan, 1980). For researchers without skills in statistics, doing the substantial statistical analysis needed for this study might be challenging. Because statistical analysis is grounded in science, non-mathematicians may find it challenging to understand. Quantitative experiments in mathematics research can be time.

Effectiveness of Teaching Strategies

The identification and assessment of successful teaching methods in mathematics education have been greatly aided by quantitative research. For example, research on the effects of problem-solving strategies and the use of technology in the classroom on student learning is frequent. Research has demonstrated that problem-solving techniques promote a deeper comprehension of mathematical ideas in addition to improving critical thinking (Polya, 1945)

The effect of problem-solving techniques or the application of technology in the classroom are two examples of successful mathematical methods of instruction that are often determined by quantitative research.

Student Achievement

The investigation of variables influencing math proficiency among students has also benefited greatly from quantitative research. Studies frequently look at factors including curriculum design, teacher qualities, and socioeconomic position to see how they relate academic success. Student to performance is significantly predicted by instructor certification and experience(Darling-Hammond, 2000). Research emphasizes the necessity for fair access to high-quality education by highlighting achievement gaps based on socioeconomic characteristics (Sirin, 2005).Research on mathematical success levels among students and the influences of variables including socioeconomic position, teacher credentials, and curriculum design are common. The investigation of variables influencing math proficiency among students has also benefited greatly from quantitative research. Research frequently looks at factors including curriculum design, teacher qualities, and socioeconomic position to see how these relate to academic achievement. The findings give educators and legislators a starting point for tackling structural issues in mathematical education. Mathematics education, quantitative research offers solid statistical support for practice and policy. Researchers aid in the creation of focused instructional practices by identifying successful teaching tactics and interventions. It has been demonstrated that using formative assessments improves student achievement by encouraging adaptive learning and offering timely feedback(Black & Wiliam, 1998) .Furthermore, curriculum design and resource allocation are frequently influenced by quantitative findings, guaranteeing that educational policies are supported by empirical data. Policymakers and educators can use these insights as a starting point to address systemic issues in mathematics education.

Methodological Consideration

While quantitative research offers valuable insights, it is essential to consider the methodological limitations associated with these studies. Issues such as sample size, measurement tools, and statistical analysis techniques can impact the validity and generalizability of findings. Small sample sizes may limit the applicability of results to diverse educational contexts(Creswell & Creswell, 2017). Similarly. the reliability measurement tools, such as standardized tests. is crucial for ensuring accurate data collection. Researchers must also address potential biases in statistical analyses to avoid misleading conclusions.

Future Directions

Researchers suggest further exploration in mathematics education through comparative studies, longitudinal studies, and mixed methods approaches. Comparative studies reveal best practices, long-term effects of interventions, and sustainable improvements, while integrating qualitative insights. The improvement of the mathematics learning results is assessed by quantitative research using educational interventions like academic tutoring and curricular revisions. Scholars find out how quantitative findings affect practice and policy in mathematics education. It is based on statistical proof of its effectiveness and suggests teaching tactics. This section usually includes evaluations of the benefits and limitations of the quantitative techniques used, including sample size, measuring tools, and statistical analysis. Researchers frequently recommend areas for more exploration, such studies among as comparative educational systems or longitudinal studies to monitor the long-term effects of educational changes.

Conclusion

Quantitative research is the most powerful design for establishing the causal relationship between the dependent and independent variables in mathematics education. Quantitative research aims to create and apply mathematical theories, models, and hypotheses related to phenomena of nature. The basis of knowledge for analytical skills is quantitative research. It would improve our methods of instruction and learning and help institutions. societies. educational universities create and disseminate information, which causes knowledge to propagate very quickly. It is widely used in many kinds of natural and social disciplines, including journalism, sociology, physics, mathematics, and biology. The process of central measurement in quantitative research establishes the basic link between quantitative connections expressed mathematically and

actual observation. It enables the researcher to measure and analyze data. The results of quantitative research may be applied in various contexts since the sample is representative of population under investigation mathematics education and the selection procedure is well-designed. Its data can be very consistent, précised, and reliable. It is relatively easy to analyze in mathematics education. Sometimes, secondary data of quantitative research is not available or available data is problematic. The context of the phenomenon is difficult to understand and infrequently, data may not be compact enough to explain complex issues in mathematics education. So, research is a rigorous activity based on evidence to bring something new or change existing practices. It is the art of scientific investigation and the study of materials and sources to establish facts and reach new conclusions. In conclusion, quantitative research in mathematics education has limits in capturing the complexity and context-specific integrity of educational occurrences, even if it offers valuable insight through careful measurement and statistical analysis. By providing a broader view of mathematics teaching and learning, combining quantitative and qualitative methodologies helps improve comprehension.

References

- Bacon. J. (2015). A guide for research, postgraduate school, The University of Honkog.
- Balnaves. M & Caputi. P. (n.d). *Introduction to* quantitative research methods: An investigation approach. University of Wollongong: Australia.
- Balnaves. M & Caputi. P. (n.d). Introduction to quantitative research methods: An investigation approach. University of Wollongong: Australia. Hattie, J. (2009). Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. Routledge

- Bhattacharjee, A. (2012). Social science research, principals' methods, and practices.
- Boaler, J. (2016). Mathematical Mindsets:

 Unleashing Students' Potential
 Through Creative Math, Inspiring
 Messages, and Innovative Teaching.
 Jossey-Bass
- Boeren. E. (2017). The methodological underdog: A review of quantitative research in the key adult education journals. Retrieved from https://doi.org/10.1177/074171361773
 9347
- Bryman, A. (2016). *Social Research Methods* (5th ed.). Oxford University Press.
- Cohen. L, Manion. L & Morion. K. (2017). Research methods in education, 270 Madison Avenue: Routledge Falmer, NY10016.
- Cumming, J., & Maxwell, J. (2015). Quantitative research methods in education. *Educational Research Review*, 21, 68–88.
- Field, A. (2013). *Discovering Statistics Using SPSS* (4th ed.). Sage Publications.
- Frankenstein, M. (1983). *Critical Mathematics Education: An Overview*. Journal of Education, 165(3), 48-53.
- Creswell. W.J. (2008). Research design qualitative, quantitative and mixed methods (3rd ed.;), Los Angeles, CA: Sage, 2009, P.295
- Gutstein, E. (2006). Teaching and learning mathematics for social justice: Exploring the potential of mathematics education. *Journal of Research in Mathematics Education*, 37(3), 228-256.
- Kothari, C.R. (2010). Research methodology methods and techniques, New International Publisher: University of Rajasthan Jaipur (India).
- Lambe, P. (2003). An introduction to quantitative research methods in history, An Arbor, MI: Publishing,

- University of Michigan. http://hdl.handle.net/2027/spo.3310410. 0006.205
- Lowhorn. L.J. (2017). Qualitative and quantitative research; How to choose the best design regent university. https://doi.org/10.1177/074171361773 9347
- Robins. M. (2017). Research design:
 Qualitative, quantitative, mixed
 method, arts-based and communitybased participatory, research
 approaches, The Cuifford press new
 Swork London: NY 100001.
- Sutherland. R (n.d).Teaching for learning: www.Questa.com/library/118603325/ teaching for learning method.
- Vanderstoep. W. S & Johnston.D.D.(2008).

 Research method for everyday life blending quantitative and qualitative approaches. Printed in the United States of America: PB printing 10987654321.
- Baumann, J. F. (1984). The effectiveness of a direct instruction paradigm for teaching main idea comprehension. *Reading research quarterly*, 93-115.
- Black, P., & Wiliam, D. (1998). Assessment and classroom learning. Assessment in education: principles, policy & practice, 5(1), 7-74.
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2017).

 Research design: Qualitative,
 quantitative, and mixed methods
 approaches. Sage publications.
- Darling-Hammond, L. (2000). Teacher quality and student achievement. *Education policy analysis archives*, 8, 1-1.
- Hasan, K. M. (2024). Quantitative Methods in Social Science Research: Systematic Review of Content Analysis, Survey and Experiment Methodologies. Survey and Experiment Methodologies (January 17, 2024).

- Maxwell, J. A. (2013). Qualitative research design: An interactive approach: An interactive approach. sage.
- Sirin, S. R. (2005). Socioeconomic status and academic achievement: A meta-analytic review of research. *Review of educational research*, 75(3), 417-453.
- Sriraman, B., & English, L. D. (2010). *Theories of mathematics education: Seeking new frontiers*. Springer.

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse

Volume 02, Issue 01, 2024, pp. 69-81

OPEN ACCESS

स्थानीय विवाद निरुपणमा न्यायिक समितिको भूमिका

Tara Bahadur Mahat

Gaurishankar Multiple Campus, Charikot, Dolakha, Nepal

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse (ISSN: 3021-9329) Copyright © 2024 The Author: Gaurishankar Multiple Campus, Bhimeshwor-3, Charikot, Dolakha, Nepal. Distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

INFO

Corresponding Author

Tara Bahadur Mahat

E-mail

tarabahadurmahat@gmail.com

Date of Submission

July 15, 2024

Date of Acceptance

September 29, 2024

ABSTRACT (लेखसार)

नेपालको संविधान २०७२ ले सङ्घीय प्रणाली अन्तर्गत न्यायिक समिति गठन गरी सानातिना विवादहरूको समाधान गर्ने अधिकार स्थानीय तहलाई प्रत्यायोजन गरेको छ। यो प्रावधानले सामाजिक न्याय हनेगरी स्थानीय स्तरमै विवाद निरुपण गर्ने व्यवस्था स्निश्चित गरेको छ। यस अध्ययनको मुख्य उददेश्य स्थानीय तहका न्यायिक समितिहरूको विवाद निरुपण प्रक्रियाको मूल्याङ्कन गर्नु, उनीहरूले समस्याहरू पहिचान गर्नु र समाधानका सम्भावित उपायहरूको सिफारिस गर्नु हो। संख्यात्मक र ग्णात्मक अन्सन्धान विधिको प्रयोग गरेको छ। तथ्याङ्क संकलनका लागि स्थानीय तहका न्यायिक समितिहरूसँग अन्तरवार्ता र न्यायिक समितिमा दर्ता तथा समाधान भएका विवादको अभिलेख खोजेर विश्लेषण गरिएको छ। न्यायिक समितिहरूले विवाद निरुपणमा उल्लेखनीय भूमिका खेले पनि कान्नी ज्ञानको कमी, आवश्यक संरचनाको अभाव र मेलमिलाप प्रक्रियामा च्नौतीहरूको सामना गर्न्परेको छ। नागरिकहरूले न्याय सेवामा बढ़दो विश्वास देखाए पनि सुधारको टड्कारो आवश्यकता देखिन्छ। यसको थप प्रभावकारिताका लागि न्यायिक समितिमा कान्नी सल्लाहकारको व्यवस्था,

How to cite this article: Mahat, T. B. (2024). स्थानीय विवाद निरुपणमा न्यायिक समितिको भूमिका. GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse, 2(1), 69-81. https://doi.org/10.5281/zenodo.14844143

मेलिमिलापकर्ताहरूको क्षमता विकास र न्यायिक प्रिक्रियाबारे आम जनतालाई जानकारी गराउन सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सुझाव दिईएको छ । यी र यस्तै कदमहरूले न्यायिक समितिको प्रभावकारिता र विश्वास वृद्धि गर्ने अपेक्षा छ।

शब्दकुञ्जी: न्यायिक समिति, विवाद निरुपण, मुद्धा, मेलमिलाप, फैसला, दोलखा

पृष्ठभूमी

समाज राजतन्त्रात्मक व्यवस्थाको चरणबाट अहिले सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक चरणमा प्रवेश गरेको छ । यसबिचमा सामाजिक न्याय, लोकतन्त्र र सङ्घीयताका विषयमा नेपालको संविधानमा स्पष्ट व्यवस्था गरिएको छ (K.C., 2023)। वि.स.२०६४ सालमा बनेको संविधानसभाले दोश्रो कार्यकाल (२०७०-२०७२) मा नेपालको संविधान (२०७२) जारी गर्न सफल भयो । संविधानले नेपाललाई सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक राज्यको रुपमा स्वीकार गऱ्यो । वि.स.२०७३ मा राज्यको पुनर्सरचना भई तीन तहको राज्य व्यवस्था रहने गरी अधिकार विकेन्द्रिकरण गरेको छ । जसमा एक सङ्घ, सात प्रदेश र ७ सय ५३ स्थानीय तह (पालिका) रहेका छन् । यसरी अधिकारको विकेन्द्रिकरण गर्ने सन्दर्भमा न्याय निरुपणको अधिकार पनि स्थानीय तहमा गाउँपालिका उपाध्यक्ष तथा नगरपालिका उपप्रमुखको संयोजकत्वमा गठन हुने न्यायिक समितिलाई प्रदान गरेको छ ।

नेपालको संविधानको धारा २१७ र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ४७ मा स्थानीय न्यायिक समितिले न्याय निरुपणमा के कस्ता कामहरु गर्न सक्ने भनी मेलमिलाप गराउनेदेखि फैसला गर्नेसम्मको अधिकार प्रत्यायोजना गरेको छ । यहि कानुनी आधारलाई मानेर पालिकाहरुले न्यायिक समितिमार्फत स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ४७ (१) मा उल्लेख गरिएका १३ (क-ड) प्रकारका विवाद फैसलाबाट निरुपण गर्ने र ४७ (२) मा उल्लेख

गरिएका ११ (क-ट) प्रकारका विवाद मेलमिलापको माध्यमबाट मात्र समाधान गर्ने अभ्यास भईरहेको छ । पर्याप्त कानुनी अधिकार पाएको स्थानीय न्यायिक समितिले गरीरहेको कामको अवस्था, काम गर्दाका बखत न्यायिक समितिले भोगिरहेका समस्या र समाधानका सम्भावित उपायहरूको विषयमा यो लेख तयार गरिएको हो ।

अध्ययनको उद्धेश्य

नेपालको संविधान र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ लाई टेकेर स्थानीय तहमा न्यायिक समितिको अभ्यास भएको करिब सात बर्ष पूरा भएको छ । यो अवधिमा न्यायिक समितिले विभिन्न किसिमका अभ्यासहरु गरीसकेको छ । तथापि यस समितिले पाएको कान्नी अधिकारको प्रभावकारी कार्यान्वयन, यस समितिले भोग्न्परेका समस्या लगायतका अन्सन्धानमूलक अध्ययन भएको पाईँदैन् । तसर्थ निम्नलिखित उद्धेश्यहरु राखेर यो अध्ययन गरिएको छ ।क) न्यायिक समितिको व्यवस्था पश्चात स्थानीय विवाद स्थानीय स्तरमै निरुपणको अवस्था पता लगाउन् । ख) न्यायिक समितिबाट मृद्धा फैसलाको विद्यमान अवस्था पता लगाउन् । ग) न्यायिक समितिले भोग्न् परेका समस्या र समाधानका सम्भावित उपायहरु पत्ता लगाउन्

अनुसन्धानका प्रश्नहरु

स्थानीय विवाद निरुपणमा न्यायिक समितिको भूमिकाबारे अध्ययन गर्ने क्रममा अध्ययनलाई प्रभावकारी बनाई अपेक्षित नितजा निकाल्नका लागि निम्निलेखित तीन ओटा प्रश्नलाई केन्द्रमा राखिएको छ । १.न्यायिक समितिको व्यवस्था पश्चात स्थानीय विवाद निरुपणमा सहयोग पुगेको छ ? २.न्यायिक समितिबाट मुद्धा फैसलाको विदयमान अवस्था कस्तो छ ?

३.न्यायिक समितिले भोग्नु परेका समस्या र समाधानका उपायहरु के के छन ?

साहित्यको पुनरावलोकन

दक्षिण एसियामा स्थानीय विवाद समाधानका वैकल्पिक तरिकाको अभ्यास

मानव सभ्यताको विकाससँगै मानवहरुमा जागरण पैदा भएपछि फरक विचारका कारण उत्पन्न हुने विवादलाई समाधान गर्न विभिन्न तरिकाहरु अपनाईएका छन् । अहिले जस्तो व्यवस्थित कानुनी प्रणालीबाट न्याय निरुपण नभएको समयमा पनि तत्कालिन शासकहरुले विभिन्न धर्म र समुदायका परम्परामा आधारित भएर स्थानीय विवादहरु समाधान गर्दै आएका थिए । दक्षिण एसियाका केहि देशहरुमा स्थानीय विवाद समाधानका वैकल्पिक तरिकाहरुको अभ्यास यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ

भारतमा स्थानीय विवाद समाधान प्रणालीको इतिहास: भारतको इतिहाँसमा स्थानीय विवाद समाधानको परम्परा अन्तर्गत प्राचीन ग्रन्थहरूमा "पञ्चायत" प्रणालीको उल्लेख गरेको पाइन्छ। "मन्स्मृति" र "अर्थशास्त्र" मा पञ्चायती निकायहरूले गाउँस्तरका सामाजिक र आर्थिक विवाद समाधान गर्ने अधिकार पाएका थिए । म्गलकालमा स्थानीय विवाद समाधानको लागि काजी (इस्लामी न्यायाधीश) प्रणाली प्रचलित थियो। गाउँका मुखिया र सम्दायका नेताहरूले न्याय सम्पादन गर्ने गर्दथे । ब्रिटिश शासनकालमा परम्परागत पञ्चायती प्रणालीलाई संस्थागत गर्ने प्रयासस्वरुप सन् 1888 मा ग्राम अदालतको अवधारणा स्र गरियो। यसका साथै औपनिवेशिक सरकारले आफ्नो केन्द्रीय प्रणालीलाई प्राथमिकतामा राखेपछि स्थानीय विवाद समाधान प्रणाली कमजोर बन्दै गयो ।

भारतले ब्रिटिस उपनिवेशबाट स्वतन्त्रता पाएपछि भारतीय संविधानले स्थानीय पञ्चायती न्याय व्यवस्थालाई पुनःस्थापित गऱ्यो। सन् १९९२ मा भएको ७३ औं संविधान संशोधनले पञ्चायत राज संस्थाहरूलाई संवैधानिक मान्यता दिएपछि ग्राम न्यायालय स्थापना गरी साना विवाद समाधान गर्न सक्षम बनायो। हाल भारतमा ग्राम न्यायालय र वैकल्पिक विवाद समाधान (Alternative Dispute Resolution - ADR) जस्ता विधिहरू स्थानीय विवाद समाधानका लागि महत्त्वपूर्ण साबित भएका छन्।

चीनमा स्थानीय विवाद समाधान प्रणालीको इतिहासः प्राचीन कालको चीनमा स्थानीय विवाद समाधान प्रणाली कन्फ्युसियस दर्शन र सामुदायिक परम्परामा आधारित रहेको थियो । सामाजिक सद्भाव कायम गर्न सामुदायिक सहमति र नैतिक शिक्षालाई जोड दिनु कन्फ्युसियस दर्शनको मुल मर्म थियो । गाउँस्तरमा भने "बोजिया" प्रणाली (सामूहिक जिम्मेवारी) लागू थियो, जहाँ स्थानीय विवाद सामुदायिक नेतृत्वद्वारा समाधान गरिन्थ्यो। सामन्ती युगमा भने विवाद समाधानका लागि स्थानीय स्तरमा "जिआओगुआन" (गाउँ अधिकारी) को नेतृत्वमा समितिहरू गठन गरिन्थ्यो। यो प्रणालीमा कानुनी प्रक्रियाभन्दा सहमति र मेलमिलापलाई प्राथमिकता दिईन्थ्यो ।

साम्राज्यकालीन समयमा चीनको ताङ र मिङ वंशकालमा "मिङ फै" (संविधान कान्न) र "चिङ कोड" जस्ता कानुनी प्रणाली विकसित भएपिन गाउँघरका विवाद सामुदायिक स्तरमै मिलाउने परम्परा कायम थियो । सन् १९४९ मा साम्यवादी शासनको स्थापनापिछ स्थानीय विवाद समाधानका लागि "जन अदालत" र "माओवादी न्याय प्रणाली" लागू गरियो। जहाँ गाउँ स्तरमा सामुदायिक मेलमिलाप समिति (People's Mediation Committees) गठन गरेर विवाद समाधानका लागि संवाद र सहमितको विधि अपनाईएको थियो । अहिले "जन अदालत" सँगै सामुदायिक मेलमिलाप समितिहरू, मध्यस्थता र सहमित प्रिक्रियाबाट साना विवादहरू समाधान गर्ने अभ्यास चिलरहेको छ ।

अफगानस्तानमा स्थानीय विवाद समाधान प्रणालीको इतिहास: अफगानस्तानको स्थानीय विवाद समाधान प्रणाली ऐतिहासिक रूपमा आदिवासी परम्परामा आधारित रहेको छ। "पश्तूनवाली" (Pushtunwali) नामक परम्परागत आदिवासी कानूनी कोड, विशेषगरी पश्तून समुदायमा विवाद समाधानको प्राथमिक आधार हो। यसले आदर, बदला, र मेलमिलापलाई प्राथमिकता दिने गरेको थियो । इस्लाम धर्मको आगमनपछि, शरियत (इस्लामिक कानून) स्थानीय विवाद समाधानको एक प्रमुख आधार बन्यो। तर, आदिवासी परम्परागत प्रणाली र इस्लामी

कानूनको मिश्रणले काम लामो समयदेखि काम गरिरहेको छ । तालिबान शासनकालमा भने शरियत कानूनलाई कडाईका साथ लागू गरिएको थियो । अफगानस्तानमा अहिले पनि स्थानीय विवाद समाधान प्रणालीका रूपमा "जिरगा" र "शुरा" प्रभावशाली छन्। ग्रामीण क्षेत्रहरूमा यी प्रणालीहरूले औपचारिक अदालत प्रणालीभन्दा छिटो र कम खर्चिलो समाधान दिने गरेका छन्।

नेपालमा स्थानीय विवाद समाधान प्रणालीको इतिहास

नेपालमा विवाद समाधानका परम्परागत तरिकाः नेपालको स्थानीय विवाद समाधान प्रणाली परम्परागत सामाजिक संरचनाबाट विकसित हुँदै आएको छ । किराँतकालदेखि नै "पञ्चायत" जस्तो सामुदायिक निकायले सामाजिक न्याय सम्पादन गर्थे। लिच्छवि कालमा "गोपाल" (स्थानीय प्रमुख) र "ग्राम्याधिकारी" को प्रयोग गरिएको थियो । मल्लकालमा राजा र सामन्तहरूले स्थानीय विवाद समाधान गर्न "मुखिया" र "चौधरी" जस्ता स्थानीय अधिकारीहरूलाई अधिकार प्रत्यायोजन गरेका थिए । शाह वंशीय शासन र राणा शासनकालमा गाउँस्तरका "मुखिया", "जिमुवाल", र "सरदार"हरूले विवाद समाधान गर्ने गर्दथे ।

नेपालमा विवाद समाधानका आधुनिक तरिकाः २०७२ मा जारी भएको नेपालको संविधानको धारा २१७ मा न्यायिक समितिको व्यवस्था भएपिन स्थानीय तहको निर्वाचन पश्चात स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ जारी गरियो । तत्पश्चात स्थानीय तहमा न्यायिक समितिको अभ्यास सुरुवात भयो । यसरी पहिलो न्यायिक समितिको अभ्यास सुरुवात भयो । यसरी पहिलो न्यायिक समितिको एक कार्यकाल पूरा भएर हाल दोश्रो कार्यकालको पिन २ बर्ष व्यतीत भईसकेको छ । समग्रमा न्यायिक समितिको अभ्यास भएको करिब सात बर्ष पुगेको छ । अन्य कामको लागि यो समय धेरै भएपिन कानुनको कार्यान्वयन र सिमक्षा गर्ने सन्दर्भमा त्यस्तो नहोला । सायद यहि कारण वा किन हो न्यायिक सिमितिको काम कारबाही, प्रभावकारिता, अवसर र चुनौती लगायतका विषयमा खासै अनुसन्धानमूलक प्रकाशन भएको पाईंदैन

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ४७ को उपदफा १ मा न्यायिक समितिले (क) आलीध्र, बाँध पैनी, कुलो वा पानीघाटको बाँडफाँड तथा उपयोग, (ख) अर्काको बाली नोक्सानी गरेको, (ग) चरण, घाँस दाउरा, घ) ज्याला, मजदुरी नदिएको, (ङ) घरपालुवा पशुपंक्षी हराएको वा पाएको, (च) जेष्ठ नागरिकको पालनपोषण तथा हेरचाह नगरेको, (छ) नाबालक छोरा छोरी वा पति पत्नीलाई इज्जत आमद अनुसार खान लाउन वा शिक्षा दीक्षा नदिएको, (ज) वार्षिक पच्चिस लाख रुपैयाँसम्म विगो भएको घर वहाल र घर वहाल सुविधा, (झ) अन्य व्यक्तिको घर, जग्गा वा सम्पत्तिलाई असर पर्ने गरी रुख विरुवा लगाएको, (ञ) आफ्नो घर वा वलेसीबाट अर्काको घर, जग्गा वा सार्वजनिक बाटोमा पानी झारेको, (ट) सँधियारको जग्गातर्फ झ्याल राखी घर बनाउनु पर्दा कानून बमोजिम छोड्नुपर्ने परिमाणको जग्गा नछोडी बनाएको, (ठ) कसैको हक वा स्वामित्वमा भएपनि परापूर्वदेखि सार्वजनिक रुपमा प्रयाग हुँदै आएको बाटो, वस्तुभाउ निकाल्ने निकास, वस्तुभाउ चराउन चौर, कुलो, नहर, पोखरी, पाटी पौवा, अन्त्यष्टि स्थल, धार्मिक स्थल वा अन्य क्नै सार्वजनिक स्थलको उपयोग गर्न नदिएको वा बाधा पुऱ्याएको, (ड) सङ्घीय वा प्रदेश कानूनले स्थानीय तहबाट निरुपण ह्ने भनी तोकेका अन्य विवाद निरुपण गर्ने अधिकार दिईएको छ ।

त्यसैगरी दफा ४७ को उपदफा २ मा (क) सरकारी, सार्वजनिक वा सामुदायिक बाहेक एकाको हकको जग्गा अर्कोले चापी, मिची वा घुसाई खाएको, (ख)) सरकारी, सार्वजनिक वा सामुदायिक बाहेक आफ्नो हक नपुग्ने अरुको जग्गामा घर वा कुनै संरचना बनाएको, (ग) पित-पत्नीबीचको सम्बन्ध विच्छेद, (घ) अङ्गभङ्ग बाहेकको बढीमा एक बर्षसम्म कैद हुन सक्ने कुटिपट, (ङ) गाली बेइज्जती, (च) लुटिपट, (छ) पशुपंक्षी छाडा छोडेको वा पशुपंक्षी राख्दा वा पाल्दा लापरबाही गरी अरुलाई असर पारेको, (ज) अरुको आवासमा अनिधकृत प्रवेश गरेको, (झ) अर्काको हक भोगमा रहेको जग्गा आवाद वा भोग चलन गरेको, (ज) ध्वनी प्रदुषण गरी वा

फोहोरमैला फ्याँकी छिमेकीलाई असर पुऱ्याएको, (ट) प्रचलित कानून बमोजिम मेलिमिलाप हुन सक्ने व्यक्ति वादी भई दायर हुने अन्य देवानी र एक बर्षसम्म कैद हुन सक्ने फौजदारी विवाद न्यायिक समिति अन्तरगत मेलिमिलापको माध्यमबाट मात्र निरुपण गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

अध्ययन विधि

यो अध्ययनले संख्यात्मक तथा गुणात्मक दुवै किसिमका विशेषतालाई समेटेको छ । न्यायिक समितिले विवादको निरुपण गरेका संख्यालाई संख्यात्मक अनुसन्धान तथा न्यायिक समितिले भोग्नु परेका समस्या र समाधानका सम्भावित उपायहरुको खोजी गर्नेक्रममा गुणात्मक अनुसन्धान विधिको प्रयोग भएको छ । संख्यात्मक अनुसन्धानका लागि प्रश्नावली तयार पारेर स्थानीय न्यायिक समिति मार्फत तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ भने गुणात्मक अनुसन्धानमा न्यायिक समितिमा कार्यरत न्यायिक सहजकर्तासँग लिखित अन्तरवार्ता गरिएको छ ।

अध्ययनको सिमा

यो अध्ययनबाट सङ्घीय शासन व्यवस्थामा न्याय निरुपणको अधिकार स्थानीय तहमा कसरी अभ्यास भईरहेको छ भनेर हेर्न खोजिएको हो । देशभरका ७ सय ५३ स्थानीय तहमा न्यायिक समितिले स्थानीय स्तरबाटै न्याय सेवा दिईरहेका छन् । सिमित स्रोत साधन र छोटो समयकोबिचमा यो लेख तयार गर्न दोलखा जिल्लाका नौ ओटा स्थानीय तहमा रहेका न्यायिक समितिको कार्य सम्पादन र भोग्नु परेका समस्या साथै समाधानका सम्भावित उपायको बारेमा अध्ययन गरिएको छ । जस अन्तरगत वि.स.२०७९ को वैशाखमा भएको स्थानीय तहको निर्वाचनबाट दोश्रो कार्यकालका लागि निर्वाचित न्यायिक समितिको दुई बर्षको कार्यकाल अर्थात २०७९ को जेष्ठदेखि २०८१ को वैशाखसम्मको अवधिमा दर्ता, निरुपण तथा प्रक्रियामा रहेका विवादको संख्यात्मक तथ्याङ्कलाई केलाउने प्रयास गरिएको हो ।

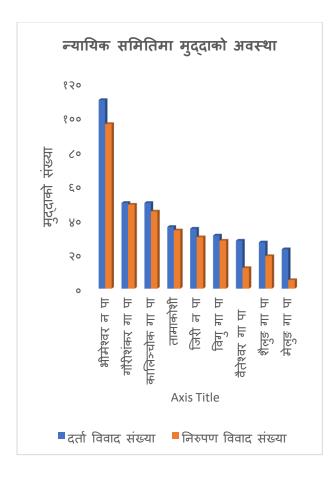
तथ्याङ्क विश्लेषण

न्यायिक सहजकर्ताको योग्यता र अनुभव

दोलखा जिल्लाका नौ ओटा स्थानीय तहमा न्यायिक समिति गठन भई काम गरीरहेका छन् । प्रत्येक न्यायिक समितिमा सेवा प्रवाहका लागि एक/एक जना न्यायिक सहजकर्ता नियुक्त गरी कार्य सञ्चालन भईरहेको पाईएको छ । नौ जना न्यायिक सहजकर्तामध्ये ६ जना ५ बर्ष भन्दा लामो समयदेखि निरन्तर सेवामा रहेका छन् भने बाँकी केहि महिनादेखि नियुक्त भएर काम गरीरहेका छन् । उनीहरुसँग शिक्षण, अदालती सेवा, गैरसरकारी संस्था र सामाजिक परिचालन लगायतका क्षेत्रमा काम गरेको अन्भव रहेको छ । तर न्यायिक निकायको रुपमा काम गर्ने न्यायिक समितिमा अधिकांश सहजकर्ताहरुसँग कानूनी ज्ञानको पृष्ठभूमी नभएको पाईएको छ । कानूनी ज्ञानको पृष्ठभूमी नभए पनि क्नै पनि न्यायिक समितिले कानूनी सल्लाहकार राखेका छैनन् । तर आवश्यकताका आधारमा अधिकांश न्यायिक समितिले कान्न व्यवसायी मार्फत परामर्श लिने गरेका छन् ।

विवाद दर्ता तथा निरुपण

दोस्रो कार्यकालका लागि स्थानीय तहका जनप्रतिनिधि निर्वाचित भएपश्चात २ बर्षको अवधि अर्थात २०७९ जेठदेखि २०८१ बैशाख सम्ममा दोलखाका नौ ओटा स्थानीय न्यायिक समितिमा जम्मा ३ सय ९० ओटा विवाद दर्ता भएका छन् । जसमध्ये ३ सय १८ ओटा विवाद विभिन्न तरिकाबाट निरुपण भएका न्यायिक समितिको तथ्याङ्कमा उल्लेख छ । जसलाई स्तम्भ रेखाचित्रमा यसरी प्रस्तुत गर्न सिकन्छ ।

माथि स्तम्भ रेखाचित्रमा देखाईएको चित्र अनुसार दोलखाका नौ ओटा स्थानीय तहमध्ये भीमेश्वर नगरपालिकामा सबैभन्दा धेरै विवाद (मृद्धा) दर्ता तथा निरुपण भएको देखिन्छ भने मेल्ङ गाउँपालिकामा सबैभन्दा कम विवाद दर्ता तथा निरुपण भएको देखिन्छ । प्राप्त तथ्याङ्क अन्सार भीमेश्वर नगरपालिकामा २ बर्षको अवधिमा १ सय १० ओटा विवाद दर्ता भएर ९६ ओटा निरुपण भएका छन् । त्यसैगरी मेल्ङ गाउँपालिकामा २३ ओटा दर्ता भएर ५ ओटा मात्र निरुपण भएका छन् । त्यसैगरी गौरीशङ्कर गाउँपालिकामा ५० ओटा दर्ता भएकोमा ४९ ओटा निरुपण, कालिञ्चोक गाउँपालिकामा ५० ओटा दर्ता भएकोमा ४५ ओटा निरुपण र तामाकोशी गाउँपालिकामा ३६ ओटा दर्ता भएकोमा ३४ ओटा विवाद निरुपण भएका छन् । जिरी नगरपालिकामा ३५ ओटा दर्ता ३० ओटा निरुपण, विग् गाउँपालिकामा ३१ ओटा दर्ता २८ ओटा निरुपण, बैतेश्वर गाउँपालिकामा २८

ओटा दर्ता १२ ओटा निरुपण भएका छन् भने शैलुङ गाउँपालिकामा २७ ओटा विवाद दर्ता भएर १९ ओटा विवाद निरुपण भएका छन् ।

निरुपण नभएका कतिपय विवादहरु पक्षहरु सम्पर्कमा नआएका, अन्य निकायमा गएका र कतिपय प्रक्रियामा रहेको पाईएको छ । विवाद निरुपणको अवस्थालाई नियाल्दा गौरीशङ्कर गाउँपालिकाको अवस्था उत्कृष्ट देखिएको छ । जहाँ ५० ओटा विवाद दर्ता भएकोमा ४९ ओटा विवाद वर्ता भएकोमा ४९ ओटा विवाद वर्ता भएकोमा ४९ ओटा विवाद निरुपण भएका छन् । यो दर्ता विवादको ९८ प्रतिशत विवाद निरुपण भएको हो । दर्तामा मात्र संख्या कम होईन निरुपणमा पनि मेलुङ गाउँपालिका सबैभन्दा पछाडि देखिएको छ । जसले दर्ता विवादको करिब २२ प्रतिशत मात्र विवादको निरुपण गरेको छ ।

दर्ता भएका विवादको प्रकृति

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ४७ मा स्थानीय न्यायिक समितिले न्याय निरुपणमा मेलमिलाप गराउनेदेखि फैसला गर्नेसम्मको अधिकार प्रत्यायोजना गरेको छ । जसअनुसार न्यायिक समितिले स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ४७ (१) मा उल्लेख गरिएका १३ (क-ड) प्रकारका विवाद फैसलाबाट निरुपण गर्ने र ४७ (२) मा उल्लेख गरिएका ११ (क-ट) प्रकारका विवाद मेलमिलापको माध्यमबाट मात्र विवादको निरुपण गर्ने अधिकारक्षेत्र तोकिएको छ ।

ऐनको दफा ४७ (१) बमोजिम दर्ता अएका विवाद: दोलखा जिल्लाका नौ ओटा स्थानीय न्यायिक समितिमा दुई बर्षको अविधमा ऐनको दफा ४७ (१) र (२) मा उल्लेख गरिए बमोजिमका विभिन्न प्रकृतिका विवादहरु दर्ता तथा निरुपण भएका छन् । ऐनको दफा ४७ (१) बमोजिम दर्ता भएका विवादको विवरणलाई तालिकामा हेरौं ।

Mahat, T. B. (2024). GS Spark, 2(1)

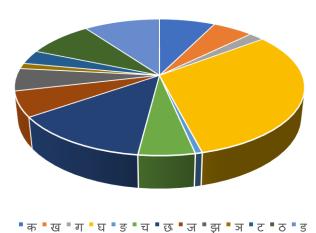
विवादको	भागावात, 1. D. (2024). OS Spark, 2(स्थानीय तह						जम्मा			
प्रकृति	Calolla (16						संख्या			
איזיין	बैतेश्वर	भीमेश्वर	विगु	गौरीशंकर	जिरी	कालिञ्चो	मेलुङ	शैलुङ	तामाको	राउपा
						क			शी	
क	3	१५	3			ц	3	ઝ	3	३ ७
ख		१४			8	0	8	0	0	१६
ग	3	१	ર			3	१	0	ę	११
घ	ę	२				0	0	የ	0	8
ਝ	ξ	3	b	१५	8	8	ર	۷	१५	६४
च		१	ę	የ		8	0	0	۰	Ь
छ		२				۰	0	0	٥	२
ज		۰				0	0	የ	0	8
झ	२	२			२	२	0	ર	٥	१०
ञ		२	ę			۰	0	0	۰	3
ट		२०	१२	२०	१ ३	ć	0	0	१२	८५
पालिकागत	१५	६२	२६	3६	२०	२६	b	१७	38	२४०
जम्मा										

नौ ओटा दर्ता भएका विवादमध्ये ऐनको दफा ४७ (१) रहेको छ । जसलाई वृत्तचित्रमा यसरी प्रस्तुत गरिएको छ बमोजिम दर्ता भएका विवादको जम्मा संख्या १ सय ५० ।

विवादको	स्थानीय तह							जम्मा		
प्रकृति	बैतेश्वर	भीमेश्वर	विगु	गौरीशंकर	जिरी	कालिञ्चोक	मेलुङ	शैलुङ	तामाकोशी	संख्या
क	2	የ			१	ч	ę	0	१	११
ख		3	ર			2	0	१	0	۲
ग		የ				8	0	0	१	3
घ	2	3	ę	१०	બ	१०	ξ	۷	२	86
<i>ਤ</i>						8	0	0	0	8
च	१	ч	१			8	0	0	0	۲
छ	2	ч		8	ξ	8	3	१	१	२०
ज	8	ч				0	ę	0	0	९
झ	ર	8				ર	0	0	•	C
ਤ		ર				0	0	0	0	ર
ट		ર				8	२	0	0	ч
ठ		8	१	3	२	0	3	0	0	83
ड		१४			१	0	0	o	۰	१५
पालिकागत	१३	४८	ч	१४	१५	ર૪	१६	१०	ч	१५०
जम्मा										

पालिका	मेलमिलाप बल्झिएका विवाद संख्या	मेलमि लापक तांबाट मेलमि लाप भएको संख्या	न्यायिक समितिबाट भएको मेलमिलाप	फैसला कार्यान्वयन नभएका मुद्दा संख्या	समयमा फैसला हुन नसकेका मुद्दा संख्या
बैतेश्वर	8	ξ	२०	0	0
भीमेश्वर	0	५०	ξο	0	⁴
विगु	٥	१०	२०	٥	o
गौरीशंक र	o	33	१२	o	o
जिरी	0	23	30	0	o
कालि ञ्चोक	٥	23	34	٥	3
मेलुङ	۰	0	3	٥	0
शैलुङ	8	१५	ч	٥	ξ
तामाको शी	o	१२	38	0	0
जम्मा	ч	१७२	२१९	0	९

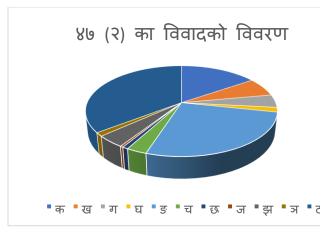

ऐनको दफा ४७ (२) बमोजिम दर्ता भएका विवाद:

दोलखा जिल्लाका नौ ओटा स्थानीय न्यायिक समितिमा दुई बर्षको अवधिमा ऐनको दफा ४७ (१) र (२) मा उल्लेख गरिए बमोजिमका विभिन्न प्रकृतिका विवादहरु दर्ता तथा निरुपण भएका छन् । ऐनको दफा ४७ (२) बमोजिम दर्ता भएका विवादको विवरणलाई तालिकामा हेरौं ।

नौ ओटा स्थानीय तहमादर्ता भएका विवादमध्ये ऐनको दफा ४७ (२) बमोजिम दर्ता भएका विवादको जम्मा संख्या २ सय ४० रहेको छ । जसलाई वृत्तचित्रमा यसरी प्रस्तुत गरिएको छ ।

मेलमिलाप तथा फैसलाको अवस्था

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले क्षेत्राधिकार बमोजिम विवाद अर्थात मुद्धाको प्रकृति हेरेर फैसला वा मेलमिलाप गर्न पाउने व्यवस्था छ । दोलखाका कुन कुन पालिकामा मुद्धाको मेलमिलाप वा फैसलाको अवस्था के छ भन्ने बारे हामीलाई प्राप्त तथ्याङ्क यस्तो छ ।

माथिको तथ्याङ्कलाई हेर्दा दर्ता भएकामध्ये ३ सय ९१ ओटा मुद्धा मेलमिलाप भएका छन् । जसमध्ये मेलमिलापकर्ताबाट १ सय ७२ ओटा विवाद मेलमिलाप भएका छन भने न्यायिक समितिबाट २ सय १९ ओटा विवाद मेलमिलाप भएका छन् । मेलमिलाप भएकामध्ये ५ ओटा विवाद बल्झिएका छन् । मेलमिलापपछि बैतेश्वर गाउँपालिकामा सबैभन्दा धेरै ४ ओटा विवाद बल्झिएका छन् । मेलमिलापपछि बैतेश्वर गाउँपालिकामा सबैभन्दा धेरै ४ ओटा विवाद बल्झिएका छन् । मेलमिलापकर्ता र न्यायिक समितिबाट मेलमिलाप भएका २६ ओटा विवादमध्ये ४ ओटा विवाद बल्झिएका हुन् । त्यसैगरी शैलुङ गाउँपालिकामा सबैभन्दा कम १ ओटा विवाद बल्झिएको छ । अन्य पालिकामा भने कुनै पनि विवाद नबल्झिएको पाईएको छ ।

त्यसैगरी विभिन्न पालिकामा गरी ९ ओटा विवाद भने समयमै निरुपण हुन नसकेको पाईएको छ । नौ ओटा स्थानीय तहमध्ये भीमेश्वर नगरपालिकामा सबैभन्दा धेरै ५ ओटा विवाद समयमै निरुपण हुन सकेका छैनन् । कालिञ्चोक गाउँपालिकामा ३ ओटा र शैलुङ गाउँपालिकामा १ ओटा विवाद समयमै निरुपण हुन नसकेका हुन् ।

मुद्धा निरुपणको समय अवधि

विवादको प्रकृति हेरेर कानुनले न्यायिक सिमितिमा दर्ता भएका विवादको न्याय निरुपण गर्नुपर्ने समय अविध तोकेको छ । मेलिमिलाप गर्न सिकेने प्रकृतिको मुद्धा ३ महिनाभित्र मेलिमिलाप गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । त्यसो हुन नसकेमा आवश्यक कागजातसिहत अदालतमा लेखी पठाउनुपर्ने व्यवस्था छ । यसरी हेर्दा दोलखाका न्यायिक सिमितिहरूले मुद्धाको निरुपण कित समय अविधमा गर्ने गरेका छन् ? भन्ने तथ्याङ्क यहाँ तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

पालिका	सबैभन्दा छिटो मुद्दाको फैसला	सबैभन्दा ढिलो मुद्दाको फैसला	औसत समय
बैतेश्वर	३० दिन	६० दिन	४५ दिन
भीमेश्वर	७ दिन	३६५ दिन	१९० दिन
विगु	९ दिन	१५० दिन	८० दिन
गौरीशंकर	१ दिन	१८० दिन	९१ दिन
जिरी	१५ दिन	९० दिन	५३ दिन
कालिञ्चोक	२० दिन	३६५ दिन	१९३ दिन
मेलुङ	९० दिन	0	ढिलोको
			रेकर्ड
			नभएको
शैलुङ	0	0	फैसला
			नभएको
तामाकोशी	१५ दिन	१५० दिन	८३ दिन
औसत	२१ दिन	१५० दिन	८५ दिन
समय			

मुद्धा निरुपणको लागि लाग्ने गरेको समय अविधलाई हेर्दा गौरीशङ्कर गाउँपालिकामा सबैभन्दा छिटो मुद्धा दर्ता भएकै दिन अर्थात १ दिनमै मिलापत्र गराएर मुद्धाको निरुपण भएको पाईएको छ । त्यस्तै सबैभन्दा ढिलो कालिञ्चोक गाउँपालिका र भीमेश्वर नगरपालिकामा ३ सय ६५ दिन अर्थात १ बर्षमा मुद्धाको निरुपण भएको छ । औषतमा हेर्ने हो भने सबैभन्दा छिटो बैतेश्वर

पालिका	६ महिनाभित्रका मुद्दा संख्या	६ महिना देखि १ बर्षभित्रका मुद्दा संख्या	१ बर्ष देखि २ बर्षभित्रका मुद्दा संख्या	२ बर्ष भन्दा माथिका मुद्दा संख्या	जम्मा मुद्दा संख्या
बैतेश्वर	0	0	0	0	॰ ओटा
भीमेश्वर	8	ર	ર	१	९ ओटा
विगु	१	0	0	0	१ ओटा
गौरीशंकर	ર	0	0	0	२ ओटा
जिरी	3	0	0	0	३ ओटा
कालिञ्चोक	0	8	१	0	५ ओटा
मेलुङ	٥	•	0	٥	• ओटा
शैलुङ	१	0	0	o	१ ओटा
तामाकोशी	१	१	0	o	२ ओटा
जम्मा	१२	b	3	१	२३ ओटा

गाउँपालिकाले ४५ दिनमा मुद्धाको निरुपण (फैसला तथा मेलमिलाप) गर्ने गरेको छ भने सबैभन्दा ढिलो कालिञ्चोक गाउँपालिकाले करिब साढे ६ महिना अर्थात १ सय ९३ दिन लगाउने गरेको छ ।

जिल्लाका नौ ओटै पालिकाको अवस्थालाई हेर्ने हो भने औषतमा छिटोमा २१ दिन र ढिलोमा १ सय ५० दिन अर्थात ५ महिनामा मुद्धाको फैसला भएको देखिन्छ । यो तथ्याङ्कको आधारमा दोलखाका पालिकाहरुमा एउटा मुद्धाको निरुपणका लागि करिब ३ महिना अर्थात ८५ दिन लाग्ने गरेको देखिन्छ ।

मुद्धा पुनरावेदनको अवस्था

न्यायिक समितिले निरुपण गरेका विवाद अर्थात मुद्धाको सन्दर्भमा चित्त नबुझे ३५ दिनभित्र जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन जान पाउने कानुनी प्रावधान छ । अध्ययन गरेको अवधिमा ३ सय ९० ओटा मुद्धा दर्ता भएर ३ सय १८ ओटा निरुपण भएकोमा भीमेश्वर नगरपालिकाबाट निरुपण भएका ३ ओटा मुद्धाका पक्षाहरुले चित्त नबुझि दोलखा जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन गरेको भीमेश्वर नगरपालिकाको तथ्याङ्कमा उल्लेख छ । यसरी हेर्दा मुद्धाका पक्षहरुले कानुनले दिएको अधिकारको उपयोग गरेको पाईएको छ । साथै निरुपण भएका ३ सय १८ मुद्धामध्ये ३ ओटा अर्थात ०.९४ प्रतिशत मुद्धाका पक्षहरु मात्र चित्त नबुझी पुनरावेदनमा जानुलाई सकरात्मक रुपमा हेर्न सिकन्छ ।

पुराना मुद्धाको अवस्था

न्यायिक समितिले समयमै मुद्धाको निरुपण गर्न नसक्दा कतिपय मुद्धाहरु लामो समयदेखि अलपत्र परेर बसेका छन् । लामो समयदेखि दर्ता भएर निरुपण हुन नसकेका मुद्धाको विवरणलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

सात ओटा गाउँपालिकाबाट प्राप्त तथ्याङ्लाई हेर्दा निरुपण हुन बाँकी रहेका २३ ओटा मुद्धा अलपत्र परेका छन् । ६ महिनाभित्रका मुद्धा सबैभन्दा धेरै १२ थान रहेका छन् । ६ महिनादेखि १ बर्षभित्रका मुद्धा ७ थान, १ बर्षदेखि २ बर्षसम्मका ३ थान र २ बर्षभन्दा माथिका मुद्धा १ थान निरुपण हुन बाँकी रहेको पाईएको छ । हाम्रो अध्ययन प्रक्रियामा बैतेश्वर गाउँपालिका र मेलुङ गाउँपालिकाले पुराना मुद्धाको विवरण उपलब्ध गराएका छैनन् ।

जिम्मेवारी सरेर आएका मुद्धाको अवस्था

दोश्रो कार्यकालको न्यायिक समितिमा अघिल्लो कार्यकाल (२०७४-२०७९) बाट विभिन्न पालिकामा जम्मा ३० ओटा मुद्धा जिम्मेवारी सरेर आएका छन् । जसमध्ये सबैभन्दा धेरै भीमेश्वर नगरपालिकामा १४ ओटा मुद्धा जिम्मेवारी सरेर आएका छन् भने सबैभन्दा कम जिरी नगरपालिकामा २ ओटा मुद्धा जिम्मेवारी सरेर आएका छन् । तामाकोशी गाउँपालिकामा ६ ओटा, बैतेश्वर गाउँपालिकामा ५ ओटा र कालिञ्चोक गाउँपालिकामा ३ ओटा मुद्धा जिम्मेवारी सरेर आएका छन् । विगु, गौरीशङ्कर, मेलुङ र शैलुङ गाउँपालिकामा भने अघिल्लो कार्यकालबाट कुनै पनि मुद्धा जिम्मेवारी सरेर आएका छैनन् ।

न्यायिक समितिमा क्षेत्राधिकार बाहिरका मुद्धा

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले न्यायिक समितिले हेर्न मिल्ने मुद्धाको क्षेत्राधिकार तोकिदिएको छ । न्याय निरुपण गर्ने निकायको रुपमा स्थानीय स्तरमा रहेको न्यायिक समितिमा न्याय खोज्दै समितिको क्षेत्राधिकार भन्दा बाहिरका मुद्धाहरु पनि आउने गरेको पाईएको छ । केहि पालिका बाहेक अधिकांश पालिकामा क्षेत्राधिकार बाहिरका मुद्धा आउने गरेका छन् । जसमा बहुविवाह, बलात्कार, वन विनाश, चोरी, ठेक्का पट्टाको लेनदेन, लेनदेन, नाता कायम लगायतका मुद्धाहरु रहेका छन् । जसलाई न्यायिक समितिले सम्बन्धित निकायमा जान सल्लाह तथा समन्वय गर्ने गरेको पाईएको छ ।

न्यायिक समितिले भोग्नु परेका समस्याहरु

नेपालमा सङ्घीयताको अभ्यास सुरु भएसँगै स्थानीय स्तरबाट न्याय निरुपण कार्यको थालनी भएको हो । २०७४ मा सम्पन्न स्थानीय तहको पहिलो निर्वाचनपछि गठन भएको न्यायिक समितिले न्याय निरुपणको काम थालनी गरेको हो । २०७९ मा सम्पन्न स्थानीय तहको दोश्रो निर्वाचनपछि दोश्रो कार्यकालका

लागि न्यायिक समिति गठन गरेर काम भईरहेको छ । लामो समय केन्द्रिकृत शासन व्यवस्थामा अभ्यस्त भएको नेपालमा सङ्घीयताको अभ्यास गर्दा केहि समस्याहरु देखिनुलाई अन्यथा मान्न मिलेन । स्थानीय स्तरबाट न्याय निरुपणको काम थालेको न्यायिक समितिले भोग्नु परेका समस्याहरु यसप्रकार रहेका छन् ।

- म्याद तामेलीमा समस्या ।
- तोकिएको समयमा पक्षहरुलाई उपस्थित
 गराउन कठिनाई ।
- कानुनी सल्लाहकारको कमी ।
- पक्षहरुबाट लिखित प्रतिउत्तर नआउन् ।
- न्यायिक समितिका सदस्यहरुमा कानूनी ज्ञानको अभाव ।
- कार्यविधि बमोजिमको ढाँचामा उजुरी नआउँदा काममा कठिनाई ।
- निर्णय प्रक्रियामा बाहिरी व्यक्तिहरुले दबाब
 दिन् ।
- निर्णय वा सहमितको प्रभावकारी कार्यान्वय नहन् ।
- व्यवस्थित इजलास नहुँदा पक्षहरुको भनाई
 निर्धक्क राख्ने वातावरण नहुनु ।
- मेलमिलापकर्तालाई स्वयमसेवी रुपमा काममा लगाउँदा मेलमिलाप प्रभावकारी नह्नु ।
- कतिपय मुद्धा दर्ता गरेर वादी सम्पर्कमा
 नआउनु ।

न्यायिक समितिका समस्या समाधानका सम्भावित उपायहरु

कामको दौरानमा न्यायिक समितिले धेरै किसिमको सिकाई र उपलब्धि हाँसिल गरेको छ । यसबिचमा देखिएका समस्याहरु पनि कम छैनन् । कामको प्रभावकारीता बढाउन न्यायिक समितिले भोग्दै तथा झेल्दै आएका समस्याहरुको यथोचित समाधान खोजन जरुरी छ । तसर्थ माथि उल्लेखित समस्या समाधानका लागि निम्नलिखित उपायहरू अपनाउनु आवश्यक देखिन्छ ।

- प्रत्यक न्यायिक समितिमा कानूनी सल्लाहकारको व्यवस्था गर्न्पर्ने ।
- न्यायिक समितिको इजलासलाई व्यवस्थित गर्नुपर्ने ।
- म्याद तामेलीका लागि तामेलदार कर्मचारीको
 व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
- न्यायिक समितिका पदाधिकारी तथा सदस्यहरुको कानुनी साक्षरता सम्बन्धि क्षमता अभिबृद्धि गर्न्पर्ने ।
- न्यायिक समितिप्रति विश्वास बढाउन न्यायिक समितिमा हुने फैसला र मेलमिलापको प्रक्रियाबारे आम जनसमुदायमा अभिमुखीकरण कार्यक्रम गर्नपर्ने ।
- मेलमिलापकर्ताहरुलाई न्यूनतम पारिश्रमिकको
 व्यवस्था तथा क्षमता अभिबृद्धि गरेर
 आवश्यकता अनुसार परिचालन गर्नुपर्ने ।
- उजुरी तथा प्रतिउत्तरका लागि कार्यविधि अनुसार तोकिएको ढाँचा न्यायिक समितिले उपलब्ध गराउन्पर्ने ।
- निर्णय प्रक्रियामा न्यायिक समितिको रोहबरमा मुद्धाका पक्षहरुलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्ने ।
- वादीले मुद्दा दर्ता गरी विचमा मुद्दा गर्नु अनुचित लागेमा स्वयं उपस्थित भई मुद्दा फिर्ता लिई सहयोग गरिदिनुपर्ने ।
- न्यायिक समितिले गरेको कामको प्रभावकारिता मापन गर्न विवादका पक्षहरुको सन्तुष्टि र यसले समाजमा शान्ति स्थापनाको लागि पुगेको सहयोगबारे थप अध्ययन ह्नुपर्ने ।
- आफ्नो कामको प्रभावकारीताको मुल्याङ्कन गर्न आवश्यक अध्ययन अनुसन्धानका लागि न्यायिक समितिले बजेट व्यवस्थापन गरी अनुसन्धानकर्ताहरुलाई प्रोत्साहन गर्न्पर्ने।

निष्कर्ष

केन्द्रिकृत शासन व्यवस्थाको पक्षधर रहेको राजतन्त्रको अन्त्यसँगै नेपाल लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक म्लूकमा रुपान्तरित भयो । लोकतन्त्रको अभ्याससँगै दोश्रो सविधानसभाबाट २०७२ मा बनेको नेपालको सविधानमा सङ्घीय शासन व्यवस्थाको प्रावधान राखेपछि तीन तहको सरकार गठन भएर काम भईरहेको छ । यसै सन्दर्भमा २०७४ मा भएको स्थानीय तहको निर्वाचन पश्चात संविधानको धारा २१७ बमोजिम स्थानीय तहमा न्यायिक समिति गठन गरेर न्याय निरुपणका कामहरु हुन थालेका छन् । काम गर्ने सिलसिलामा न्यायिक समितिमा दर्ता भएका विवादको संख्या, मिलापत्र, मेलमिलाप र फैसलाको तथ्याङ्क हेर्दा न्यायिक समितिप्रति नागरिकको अपेक्षा बढ्दै गएको देखिन्छ । तर न्यायिक समितिले भोग्न् परेका समस्याहरु केलाउँदा न्याय निरुपणलाई प्रभावकारी बनाउन स्थानीय सरकार र न्यायिक समिति आफैं पनि अझै गम्भिर बन्न्पर्छ । संविधानले दिएको न्याय निरुपणको अधिकारलाई अवसर ठानेर न्यायिक समितिले काम गर्न सकेमा नागरिकले न्याय सेवा सहज रुपमा पाउने मात्र होईन बेला बखत प्रश्न उठिरेको सङ्घीय शासन व्यवस्थाकै औचित्य पुष्टी पनि ह्न्छ । तसर्थ न्यायिक समितिलाई विश्वास गरेर आउने नागरिकको संख्यात्मक अवस्था बढीरहँदा अब न्यायिक समितिले ग्णात्मक सेवा प्रवाह गर्न मेलमिलापकर्तादेखि न्यायिक समितिका पदाधिकारीहरुसम्मको क्षमता अभिबृद्धि गर्दै न्यायिक समिति र मेलमिलापको महत्वबारे आम नागरिकमा जागरण भर्न्पर्ने आवश्यकता देखिन्छ ।

सन्दर्भ सामाग्रीहरु

K.C., S., (2023). नेपाली मौलिकताको समाजवादमा केहि

अवसर र विरोधाभाषः एक नवमाक्सवादी
विश्लेषण. GS Spark:Journal of Applied

Academic Discourse. 1(1), 97106.https://doi.org/10.5281/zenodo.8381838

नेपालको संविधान । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४

|
https://supremecourt.gov.np/court/public/media/2023_05/fc55acdd431b6f211e397c213f4c70
80.pdf

भारतीय संविधान, 73औं संशोधन (1992)

ग्राम न्यायालय अधिनियम, 2008

Derrett, J. D. M. (1968). *Religion, Law and the State in India.*

Mahajan, V. D. (1965). Ancient India.

Confucius, The Analects

Bodde, D. & Morris, C. (1967). *Law in Imperial China*. Harvard University Press.

Teemu Ruskola (2002). Law Without Law: Chinese Mediational Dispute Resolution.

People's Mediation Law of the People's Republic of China (2010).

Wong, T. (2007). Dispute Resolution in China.

Ahmed, A. S. (1980). *Pukhtun Economy and Society.* Routledge.

Barfield, T. (2003). Afghan Customary Law and Its Relationship to Formal Judicial Institutions.

Glatzer, B. (2002). "The Pashtun Tribal System." In Concepts of Conflict Resolution in Afghanistan.

Wardak, A. (2004). "Jirga - A Traditional Mechanism of Conflict Resolution in Afghanistan." *UNDP Journal*.

श्रेष्ठ, वी.आर. (1972). नेपालको न्याय प्रणालीको इतिहास.

डंगोल, डी.आर. (2007). नेपालको कान्नी विकास.

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse

Volume 02, Issue 01, 2024, pp. 82-102 OPEN ACCESS

OPEN ACCESS

कालिञ्चोक क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको अध्ययन

Subhadra Bhandari

Shree Birendra Hospital, Nepal

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse (ISSN: 3021-9329) Copyright © 2024 The Author: Gaurishankar Multiple Campus, Bhimeshwor-3, Charikot, Dolakha, Nepal. Distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

INFO

Corresponding Author

Subhadra Bhandari

E-mail

subhadrabhandari8@gmail.com

ORCID

https://orcid.org/0009-0004-3857-5579

Date of Submission

July 28, 2024

Date of Acceptance

September 30, 2024

ABSTRACT (लेखसार)

लोकसाहित्य समाजको ऐना हो । लोकसाहित्यको सर्वप्रचलित विधा लोककथा हो जसले उक्त कथाहरू कथिएको समाजलाई निर्दिष्ट गरेका हुन्छन् । यस अध्ययनमा कालिञ्चोक क्षेत्रमा प्रचलित प्रमुख लोककथाहरूलाई तत्वगत विष्लेशण गरिएको छ । फुर्सदको समयमा बसिबियालो गर्न, मनोरञ्जन तथा नैतिक उपदेश दिन सफल छन् यी लोककथाहरू । कथाहरू संबन्धित क्षेत्रमा गएर स्थानीय व्यक्तिबाट प्रत्यक्ष कहिएका छन भने तिनै लोककथाहरूलाई वर्णनात्मक तथा विष्लेषणात्मक विधिबाट वर्गीकरण र विश्लेषण गरिएको छ । कालिञ्चोक क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाहरू विशेषतः धार्मिक आस्था र सामाजिक सांस्कृतिक तथा ऐतिहासिक पृष्ठभूमिमा टेकेर कथिएका छन् भने मनोरञ्जनात्मक कथाहरू पनि यस क्षेत्रमा प्रचलित छन् । स्वभावैले अधिक कथाहरू सरलरेखीय ढाँचामा एकै कथानकमा टुंगीएका छन् भने एकद्इ कथाहरू वक्ररेखीय पनि छन्। त्यसैले पात्रका हिसाबले प्रमुख पात्रको अधिकतम प्रयोग छ भने ती अतिमानवीय र पुरुषपात्र र आञ्चलिक पृष्ठभूमिमा कथिएका कथाहरूको प्रमुख उद्देश्य धर्म तथा संस्कृतिको रक्षा गर्नु इतिहासको उजागर गर्नु, नैतिक सन्देश दिनु र मनोरञ्जन प्रदान गर्नु रहेका छन्।

शब्दकुञ्जीः लोककथा, संस्कृति, कालिञ्चोक क्षेत्र, नैतिक सन्देश, इतिहास

पृष्ठभूमी

मानवसँगै लोककथा उत्पति भए र तिनै कथाहरू पुस्तैपुस्ता मौिखक रूपमा हस्तान्तरण हुँदै आए । लोककथाभित्र मानव समाजका परम्पराबाट चिलआएका सांस्कृतिक चालचालन, रीतिरिवाज, मिथक, सामाजिक विषेशता जस्ता महत्त्वपूर्ण पक्षहरू समेटिएर आएका हुन्छन् । प्रयोगात्मक नेपाली शब्दकोशका अनुसार "धेरै पहिलेदेखि मौिखक परम्पराबाट चिलआएको कथा, जनजिवनमा प्रचिलत रहेका कथा, दन्त्यकथालाई " नै लोककथा भिनएको पाइन्छ (अधिकारी र भट्टराई, २०१७ :१२६६)। हरेक जाति, भाषा संस्कृति र परम्पराको विशेषता हो र मानव सभ्यताको उपज पिन हो । लोककथामा लोकका दुःख, सुख, भोगाइ मात्र नभएर लोकको जीवनदर्शन समाहित भएको हुन्छ । लोककथाले विभिन्न उदाहरणमार्फत प्रेम, सद्भाव, र राम्रो चित्रसहितको समाजको परिकल्पना पिन गर्दछ ।

लोककथा लोकसाहित्यको एक महत्त्वपूर्ण अङ्ग हो । लोक साहित्यका विधाहरूमा सबैभन्दा बढी महत्व पाएको र लोकले रुचाइएको विधा हो लोककथा (बन्धु, २०७५ : २९८) । प्रायजसो बुढापाकाहरूले आफ्ना छोराछोरी तथा नातीनातिनाहरूलाई मकै छोडाउँदा, दाम्ला बाट्दा, स्वेटर बुन्दा, राती सुत्ने बेलामा आगो बालेर आगोको विरपिर घरगाउँका मानिसहरू समेत जम्मा गरेर सुनाएका कथाहरूमा मनोरञ्जनात्मकता मात्र नभई त्यसबेलाको सन्देश उनीहरूको जीवनभिरको सिकाई पिन मिसिएको हुन्छ । मानवका दुख, सुख भोगाई र काल्पनिकतालाई जोडेर कलात्मक र मनोरञ्जनात्मक ढङ्गले लोककथालाई प्रस्तुत गरिन्छ । जहाँ मानव सभ्यता छ र मानव बस्ती छ र त्यहाँ लोककथाहरू यत्रतत्र सर्वत्र पाइन्छन् ।

समाज परिवर्तनसङ्गै नयाँ कथाहरू पनि मौखिक परम्परामा मिसिए र क्रमबद्ध रूपमा हस्तान्तरण भइरहे। लोककथा सङ्ग्रहकर्ता र विश्लेषणकर्ता तुलसी दिवशका अनुसार, "लोककथामा मानवमा अतीत मात्र होइन वर्तमान पनि प्रतिध्वनित र निहित हुने गर्दछ" (दिवस, २०७७ : २)।

लोककथा पुस्तापुस्तामा हस्तान्तरण हुने भएकाले प्रायः वृद्धवृद्धाहरूले नयाँ पुस्तालाई सुनाउने चलन छ तर लोककथा ज्नस्कै पुस्ताले पिन सुनाउन सक्छ। फ्र्सदको समयमा बसिबियाँलो गर्न, मनोरञ्जन गर्न, नैतिक उपदेश दिन तथा पुराना कथाको माध्यमबाट नयाँ जीवनको मार्गदर्शन गर्न लोककथा अत्यन्तै सफल रहेको छ । सरल भाषाशैली, शृङ्खलाबद्ध कहानी र मनोरञ्जनात्मक प्रस्तुतीकरणले गर्दा लोककथा लोकसाहित्यको लोकप्रिय विधा बनेको छ । विश्वका विभिन्न क्षत्रमा आफ्नो क्षेत्र र जातजातीअनुसार भिन्नाभिन्नै लोककथाहरू पाइन्छन् (प्रधान, २०२२) । यसैगरी मानवका दुःख सुख, ऐतिहासिक घटनावली तथा पौराणिक कहानीहरूलाई कहावतको रूपमा प्रयोग गर्ने परम्परा कालिञ्चोक गाउँपालिकामा पनि रहेको छ ।

२२ हजार ९५४ जनसङ्घा रहेको कालिञ्चोक गाउँपालिका दोलखा जिल्लाको एक ऐतिहासिक सांस्कृतिक तथा पर्यटकीय महत्व बोकेको क्षेत्र हो। विभिन्न जातजाति तथा भाषाभाषीहरूको बसोबासले गर्दा यस क्षेत्रमा फरक र मौलिक किसिमका लोककथाहरू प्रचलित रहेका छन्। जसरी विभिन्न जातजाति र भाषाभाषीका मानिसहरू यत्रतत्र छरपष्ट रहेका छन् त्यसरी नै ती जातजाती र भाषाभाषी सँगसँगै लोककथाहरू पनि छरपष्ट रहेका छन्। यस अध्ययनपत्रले तिनै कालिञ्चोक गाउँपालिकाभिर छरपष्ट रहेका लोककथाहरूलाई संकलन गरी तिनीहरूको वर्गीकरण र विश्लेषण गर्ने जमकों गरेको छ।

कालिञ्चोक क्षत्रमा प्रचलित लोककथाहरू मौखिक रूपमा मात्र सीमित रहेका छन्। ग्रामीण क्षेत्रमा युवाहरूको बसोबास कम हुनु, बालबालिकाहरू पठनपाठनको निम्ति शहर लिगनु र पुस्ताहरूबीचको अन्तरले गर्दा मौखिक परम्पराले निरन्तरता नपाउनाले गर्दा लोककथाहरू लोप हुने स्थितिमा छन्। यसरी समाज र सभ्यता बोकेका लोककथाहरूको अध्ययन अनुसन्धान निकै कम छ अर्थात समग्र कालिञ्चोक क्षत्रमा यस्ता कथाहरूको अध्ययन तथा सङ्कलन यसपूर्व भएकै छैनन्। यस अध्ययनपत्रले तिनै लोपोन्मुख लोककथाहरूलाई अन्वेषण गरी संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नमा योगदान प्ऱ्याउनेछ।

यस अध्ययनका लागि समस्याहरू निम्नानुसार छन् :

- कालिञ्चोक क्षेत्रमा केकस्ता लोककथाहरू प्रचलित छन् ?
- २.कालिञ्चोक क्षेत्रमा प्रचितत लोककथाहरूकवर्गीकरण र विश्लेषण केकसरी गर्न सिकन्छ ?

अध्ययनको उद्देश्य

यस अध्ययनको उद्देश्य निम्नान्सार रहेको छ :

- (9) कालिञ्चोक क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाहरूको सङ्कलन गर्न्,
- (२) कालिञ्चोक क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाहरूको वर्गीकरण र विश्लेषण गर्न् ।

पूर्वकार्यको समीक्षा

लोककथाका क्षत्रमा जिल्लामा समग्रमा हेर्ने हो भने २०७३ सालमा नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठानद्वारा प्रकाशित "पचहत्तर जिल्लाका लोककथा" मा 'जिरेल र सुरेल' कथा प्रकाशित छ जुन कथा जिरेल र सुरेलको उत्पत्तीसंग सम्बन्धित छ (पचहत्तर जिल्लाका लोककथा, २०७३: १८)। उक्त कथामा वर्णन गरिएका जिरी र सुरी अहिलेका जिरी नगरपालिका र गौरिशंकर नगरपालिका अन्तर्गत पर्दछन्।

दोलखा जिल्लाको साहित्य र सिर्जनामा धेरै व्यक्तिहरूले शोधकार्य गरिसकेको भए पनि कालिञ्चोक क्षत्रमा लोकसाहित्यको विषयमा धेरै अध्ययन हन सकेको छैन । मिथिला देवी वाग्लेले त्रिभ्वन विश्वविद्यालयको नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दशौँपत्रको आंशिक प्रयोजनको लागि 'दोलखा जिल्लाको दक्षिणी भेगमा प्रचलित लोककथाहरूको अध्ययनपत्र' (२०७७) तयार गरी प्रश्त्त गरेकी छन् । उक्त अध्ययनपत्रमा समावेश गरिएको "कालिञ्चोकमा बिर्सिएको खुक्री" नामक कथा कालिञ्चोक भगवतीको महिमाको कथा हो ज्न दोलखा जिल्लाको दक्षिणी भेगमा मात्र नभई दोलखा जिल्लाभरी नै प्रसिद्ध छ। कालिञ्चोक भगवती कालिञ्चोक क्षेत्रमा मात्र नभएर दोलखा जिल्लाभरि नै प्रसिद्ध भएको कारणले गर्दा कालिञ्चोकका किंवदन्तीहरू यत्रतत्र सुन्न पाइन्छन् । मिथिला देवीको अध्ययन कालिञ्चोक क्षेत्रमै नगरिएता पनि उक्त अध्ययनमा समावेश गरिएको कालिञ्चोकमा बिर्सिएको खुक्री कथा यस अध्ययनपत्रको निम्ति महत्त्वपूर्ण छ (वाग्ले, २०७४, पृ. ११) ।

लालबहादुर तामाङको 'तामाङ जातीमा प्रचलित लोककथाको अध्ययन' (२०७५) मा दोलखा जिल्लाको शैलुङ क्षेत्रमा बसोबास गर्ने तामाङ जातिमा प्रचलित लोकगीतको अध्ययन गरिएको छ ।

यसरी गरिएका एकादुई अध्ययन र प्रकाशनबाहेक दोलखा जिल्लामै लोककथाको अध्ययन अनृसन्धान भएका छैनन् भने कालिञ्चोक क्षेत्रमा लोककथाहरूको प्रामाणिक अध्ययन हुन सकेको छैन । यसर्थ कालिञ्चोक क्षत्रका लोककथाहरूको अध्ययनमा यो अध्ययन नै प्रथम अध्ययन बन्न पुगेको छ ।

अध्ययनको औचित्य

दोलखाको कालिञ्चोक धार्मिक. क्षत्र ऐतिहासिक र पर्यटकीय दृष्टिकोणले अत्यन्त महत्त्वपूर्ण ह्न् तर यति महत्त्वपूर्ण क्षत्रमा प्रचलित लोककथाहरूको अध्ययन अनुसन्धान नहुनुले यस अध्ययनपत्रको महत्त्व स्वतः भाल्किन्छ । जीवनको मार्गदर्शन र सभ्यताको इतिहास बोकेका लोककथाहरूको उजागर खोजविन गरी सङ्कलन गर्न्, तिनको वर्गीकरण र विश्लेषण गर्न् यस अध्ययनपत्रको औचित्य हो । यसको साथसाथै देशको एक ऐतिहासिक पृष्ठभूमि बोकेको महत्त्वपूर्ण क्षत्रका लोककथाहरूको अध्ययनले समग्र देशको लोककथा र लोकसाहित्यमा टेवा प्ऱ्याउनेछ । दोलखा, कालिञ्चोक र यस क्षत्रको बारेमा जानकारी लिन र भविष्यमा गरिने अनुसन्धानका निम्ति पनि यो अध्ययनपत्र महत्त्वपूर्ण साबित हुनेछ ।

यो अध्ययन कालिञ्चोक वडा नं १ देखि ९ सम्म सीमित रहेको छ । कालिञ्चोक क्षेत्रमा प्रचलित दशवटा कथाहरूको सङ्कलन गरी ती कथाहरूको तत्त्वगत विश्लेषण र वर्गीकरण गरिएको छ । कथाहरू विशेष गरी जानकार वृद्धवृद्धाहरूबाट सङ्कलन गरिएका छन् । कालिञ्चोक क्षेत्रमा बसोबास गर्ने बाहुन, क्षेत्री, थामी, दमाइ, कामी, नेवार आदि जातजातिहरूलाई समेटिएको छ । सम्बन्धित क्षेत्रमा प्रत्यक्ष गएर स्थानीय व्यक्तिहरूबाट कहिएका कथाहरू सङ्कलन गरिएको छ ।

शोधविधि र सैद्धान्तिक विधि

यस अध्ययनपत्र वर्णनात्मक र विश्लेषणात्मक विधि अनुसरण गरि तयार गरिएको छ । सङ्कलित लोककथालाई विषयवस्तुका आधारमा वर्गीकरण गरी सबै लोककथालाई तत्त्वगत आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

कालिञ्चोक गाउपालिकाको परिचय

बागमती प्रदेश अन्तर्गत पर्ने दोलखा जिल्लाको कालिञ्चोक गाउँपालिका नेपालको संविधानको धारा २९४ को उपधारा ९३० बमोजिम कायम गरिएको एक भौगोलिक तथा प्रशासनिक इकाई हो । दोलखा जिल्लाको प्रसिद्ध धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थल कालिञ्चोक भगवितको नामबाट नामकरण गरिएको यस गाउँपालिकामा जम्मा ९

वटा वडाहरू रहेका छन्। नेपालको संघीय शासन प्रणाली अन्तर्गत राज्य पुर्नसंरचानामा स्थानीय तहको नयाँ सीमाङ्कन गर्दा यो गाउँपालिका ६ वटा साविकका गाविसहरू कालिञ्चोक, लापिलाङ, बाबरे, सुनखानी, लामीडाडा र सुन्द्रावतीबाट रूपान्तरण भई स्थापना भएको हो । विकिपिडिया कालिञ्चोक गाउँपालिका दोलखा जिल्लाको उत्तरी भेगमा पर्ने गाउँपालिका हो । पूर्वमा गौरीशंकर गाउँपालिका, पश्चिममा सिन्धुपाल्चोक जिल्ला, उत्तरमा बिगु गाउँपालिका र दक्षिणमा यसै जिल्लाको भिमेश्वर गाउँपालिकाको बीचमा यस गाउँपालिका अवस्थित छ (https://rb.gy/m30pw20)।

उच्च हिमाली देखि मध्य पहाडी भेगसम्म फैलिएको कालिञ्चोक गाउँपालिका १३२ दशमलव ४९ स्क्वायर किलोमिटर क्षेत्रफलमा फैलिएको छ। कालिञ्चोक गाउँपालिकामा अवस्थित खोला, भर्ना र हरियाली वनजङ्गलले पालिका निकै मनोरम छ। समुद्र सतहदेखि दुई हजार मिटरको उचाइमा तामाकोशी नदी अवस्थित छ भने यसको आसपासमा कालिञ्चोक गाउँपालिका रहेको छ। कालिञ्चोक गाउँपालिका को सबैभन्दा अग्लो भुभाग कालिञ्चोक गाउँपालिकाको स्थायी कार्यालय सुनखानीमा अवस्थित छ। स्थानीय तहको निर्वाचन पछि यस गाउँपालिकाको अध्यक्षमा अर्जुनप्रसाद शिवाकोटी र उपाध्यक्षमा कुलबहादुर बुढाथोकी निर्वाचित हुनुभएको छ (https://rb.gy/m30pw2)।

शैक्षिक अवस्था

साक्षरताको हिसाबले यस गाउँपालिकामा ५४ प्रतिशत महिला र ७२ प्रतिशत पुरुष गरी जम्मा ६३ प्रतिशत जनसङ्ख्या साक्षर रहेका छन् । कालिञ्चोक गाउँपालिकामा जम्मा ५४ विद्यालयहरू सञ्चालनमा छन् भने तिमध्ये ९ विद्यालयहरूमा उच्चमाध्यमिक तह सम्मको, ३ विद्यालयहरूमा माध्यमिक तह सम्मको र ४० आधारभूत विद्यालयमा गरी ४८ सरकारी र २ नीजी विद्यालयहरू छन् । यस गाउँपालिकामा एउटा क्याम्पस पनि रहेको छ ।

स्वास्थ्य

कालिञ्चोक गाउँपालिकाको स्वास्थ्य स्थिति नियाल्दा गाउँपालिकाभरी जम्मा एउटा सामुदायिक अस्पताल छ भने ६ वटा स्वास्थ्य चौकीहरू हाल संचालित छन् । गाउँपालिकामा एउटा निजी अस्पताल संचालनमा छ । यस भेगहरूका मानिसहरूले स्वास्थ्य उपचारको लागि अभै पनि स्वास्थ्य संस्था मात्र नभई धामीभाँकीमा पनि उत्तिकै विश्वास राखेको पाइन्छ । यस गाउँपालिकाले आकस्मिक विरामी ओसारपसारका लागि २ वटा एम्बुलेन्सहरू सञ्चालनमा ल्याइराखेको छ (https://rb.gy/m30pw2)।

सञ्चार

सञ्चारको क्षेत्रमा यस गाउँपालिकामा मोबाइल इन्टरनेटको सुविधा भएको पाइन्छ । तर मोबाइल जस्तै इन्टरनेट सेवा सबैको पहुँचमा छैन । दोलखा जिल्लामै धेरै रेडियो स्टेसनहरू भए पिन कालिञ्चोक गाउँपालिका भित्रै कुनै रेडियो एफ.एम. स्टेसनहरू सञ्चालनमा आएका छैनन् । त्यसैगरी राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय पित्रकाहरूको पहुँच भए पिन स्थानीय पत्रपित्रकाहरूको प्रकाशन भएको छैन ।

यातायात

हिसाबले यातायातको कालिञ्चोक गाउँपालिकामा प्रमुख सडकहरू द्ईवटार चरिकोट लामाबगर र चरिकोट बाबरे रहेका छन् । चरीकोट लामाबगर गौरीशंकर गाउँपालिकामा अवस्थित भएर पनि कालिञ्चोक गाउँपालिकाको तल्लो भेगलाई समेटेर अघि बढ्छ भने कालिञ्चोकको गाउँपालिकालाई लगभग बीच पारेर चरिकोट बाबरे सडक स्थित छ। ती मुख्य दुई सडक बाहेक अरू शाखा सडक पनि रहेका छन् । कालिञ्चोक गाउँपालिका को मुख्य धार्मिक केन्द्र कालिञ्चोक जाने सडक भने चरिकोटबाट नै छटिन्छ भने लापिलाङबाट पनि कालिञ्चोकसम्म सडकखण्ड जोड्ने प्रयास भइरहेको छ। समग्रमा यातायातले धेरैजसो भूभाग जोडिए पनि म्ख्य सडकहरूमा आइप्ग्न १/२ घण्टा भने अभौ हिड्नुपर्ने स्थिति छ । यातायातका साधनहरू मध्ये चारपांग्रे साधनहरू धेरै चल्छन् भने दुई पाङ्गे साधनहरू पनि प्रशस्त चल्ने गर्छन् (https://rb.gy/m30pw2)।

विद्युत

कालिञ्चोक गाउँपालिकामा सबै घरहरूमा विद्युत सेवा उपलब्ध छ। कालिञ्चोक गाउँपालिकाको विद्युत लाइन बागमती प्रदेश प्रादेशिक कार्यालय काठमाडौँबाट नियन्त्रित छ। केही वर्ष अगाडिसम्म विद्युतको अभावमा कालिञ्चोक गाउँपालिकामा धेरै घरहरू प्यानलमा निर्भर थिए। अहिले भने सबै गाउँपालिकाका सबै घरहरूमा केन्द्रीय विद्युत सेवा उपलब्ध छ। हाल गौरीशंकर गाउँपालिकामा निर्माण सम्पन्न हुन लागेको अपर तामाकोशी हाइड्रोपावरले विद्युत सेवा अफ विस्तार गर्ने योजनामा (https://utkhpl.org.np/)।

खानेपानी

खानेपानीका दृष्टिढकोणले पहाडी भेगमा भएकोले कालिञ्चोक गाउँपालिकाले अभाव खेप्नु परेको छ । यो अभावलाई पुरा गर्न विभिन्न परियोजना र कार्यहरू भइरहेका छन ।

्कृषि

सुनखानी, तोरीखेत र बन्चरे बाहेकका धेरैजसो इलाकाहरूमा पानीको अभाव रहेकोले खेतीपाती त्यती उत्साहजनक छैन । यससँगै धेरै मानिसको काठमाडौँ र अरू सहरी ईलाकाहरूमा बसाइँसराइ हुने गरेकोले अधिकांश पाखोबारी र खोरियाहरू बाँभै रहेका छन् भने खेतीपाती भइरहेको ठाउँमा पनि पुरानै तरिकाले खेती गरिएको पाइन्छ । आधुनिक खेती बीउ र मलको प्रयोग न्युन रहेको छ ।

जनसङ्ख्या

जनसंख्याको हिसाबले कालिञ्चोक गाउँपालिकामा हाल २२९५४ मानिस बसोबास गर्छन भने ती मध्ये महिला १०८२९ र पुरुष १०२६९ रहेका छन् । यस क्षेत्रमा मुख्यगरी थामी समुदायको बाहुल्यता पाइन्छ भने ब्राह्मण, क्षेत्री, तामाङ, नेवार, दमाई, कामी, सार्की, शेर्पा, मगर, ठकुरी, भुजेल आदिको बसोबास पिन रहेको छ (https:// rb.gy/m30pw2) । यस क्षेत्रका ब्राह्मण क्षेत्रीहरूको सामाजिक आर्थिक अवस्था मध्यम स्तरको रहेको छ भने थामी, सार्की, कामी जस्ता जातजातिको अवस्था निम्नमध्म स्तरको रहेको छ । यस क्षेत्रका मानिसहरूको प्रमुख पेशा कृषि र पशुपालन हो भने

शिक्षक र अन्य सरकारी सेवा, व्यापार व्यवसाय पनि प्रमुख पेशाको रूपमा रहेका छन् ।

सांस्कृतिक अवस्था

कालिञ्चोक गाउँपालिका प्रमुख मन्दिरहरूमा कालिञ्चोक भगवती, गुमबेशी कालिका, कालिनागथान, जालपाश्वरीदेवी, भिरामाथि कालिका, मादेऊथान आदि रहेका छन्। यस क्षेत्रका प्रमुख जात्रामा कालिञ्चोकमा जनैपूर्णिमा र नौ दुर्गा पूजा धुमधामले मनाइन्छ, गुमुबेशीमा नौ दुर्गा पूजा, महादेउथानमा सद्मी छर्ने जात्रा, कालिनागथानमा नागपञ्चमीको पूजा र तामाडहरूले बुद्धपूर्णिमा धुमधामले मनाउँछन्। यस गाउँपालिका लाई लक्षित गरेर स्वर्गीय जनार्दन घिमीरेले परिकल्पना गरेको संस्कृत ग्रामको निर्माणका पुर्वाधारहरू पनि तयार गरिदै छन्।

कालिञ्चोक क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाहरू

औसानीको मन्त्रको कथा

उहिले एक समय बुलुङका एकजना अचार्ज ब्राह्मण चरिकोटबाट फर्किदै थिए। फर्किदा बाटैमा भयाम्म रातपरेछ । चरिकोटबाट पैदल बाटो राम्पा तलतल पीखुती खोला (ग्म्खोला) हँदै सिंगटी प्गेर उकालो लाग्न्पर्थ्यो । ब्राह्मण आउँदा बाटैमा रात परेछ । अब बास बस्न पनि अरू जातले छोएको नखाने, ब्राह्मणको घर बाटोमा नभएकाले आ... जेस्कै होस जान्छ भनेर ब्राह्मण सरासर हिँडेछन् । गुमुखोला साघ् तरेपछि त्यहाँ प्राय: यो भेगका मानिसहरूको घाट छ । अहिलेजस्तो उबेला उपचार गर्न काठमाण्डौं लैजादैंनथे । दिनहँजस्तो घाटमा लास पोलिन्थ्यो । यो भेगमा तामाङ, थामी, शेर्पा आदि जातले मृत्य्पछि शरिर गाड्ने चलन भएकोले छेउमै चिहान पनि छ। त्यहाँ उहिले काठको साँघ् थियो, ऐले त भोलुङ्गे पुल छ । त्यो साघ्ँ तर्नासाथ त्यहाँ त तमासको भोज रहेछ रे । फीर भोज पनि ब्राह्मणहरूकै जस्तो छ रे । भान्छेले कपडा खोलेर खाना पस्कदै रहेछन् रे । उबेला ब्राह्मणहरूको कछाड फेरेर खाना खाने चलन । उनलाई चिनेचिने जस्तो लाग्ने ब्राह्मणले भनेछन् लौ बाजे पनि आइपुग्नु भएछ भान्छा गरेर जान्होस । उनलाई निकै भोक लागेको थियो सोचेछन् भोकले गोडा गलिसके खाएर हिँडे अबेरसम्ममा घर पुगिन्छ । त्यसैले उनी ब्राह्मणको संस्कारअनुसार कछाड फेरेर खान बसे।

भोकमा गुन्द्रुक र भात भए पनि कताकता हो सोचेर खान बसेछन्। तर अगाडि मजाले ठूलो काँसको थालमा मीठो जस्तो बास्ना आउने तीनचार थिर तरकारी, दाल र पानीसिहत थियो। उनी कछाड फेरेर पानीले खाना अचाए। बिहानदेखि खाना नखाएको हुनाले औसानी हाल्न ॐ भुवनपतये स्वाहा: ॐ भुतानापतये स्वाहा: भनेर खाना चढाउँदा त छक्क! आखाँअगाडिको त्यो भोज, त्यत्रा मान्छेसबै गायब। हेर्छन त अगाडि एउटा हाडको टुका मात्र रहेछ। उनी डरले थररर भएछन् र नाङ्गे कपडा जुत्ता टिप्दै लाउँदै पत्तातोडले दगुरेछन्। खबर आयो कि ती ब्राह्मण बुलुङको घर पुगेको तीन दिन पछि रगत बान्ता गरेर मरे अरे।

स्रोतव्यक्तिः सीतादेवी भण्डारी

कालिञ्चोकको उत्पतिका कथा

उहिले सत्ययुगमा गौरीशकर पर्वतमा शिव र पार्वती रमाउदै क्रीडा गर्दे बस्नुभएछ । यसरी शिव र पार्वती एक अर्कामै हराएको भुलेको देखेर देवताहरूको मनमा चिन्ता परेछ । यसरी संसारका मालिक शिव पार्वतीमै भुलेर वस्नुभयो भने जगतको रक्षा को गर्ला ? हामी देवताहरूको रक्षा को गर्ला ?

यस्तो चिन्ता परेपछि देवताहरू श्री शिवको शरणमा पुगेर बिन्ती विसाएछन् । प्रभो हजुरले यसरी हामीलाई र संसारलाई चटक्क विर्सेपछि हाम्रो रक्षा को गर्ला ? देवताहरूको विन्ति सुनेर शिवले भन्नुभएछ भन त मैले के गर्नुपर्छ अब ? जसो गर्न्पर्छ भन्छौ म त्यसै गरुँला। यति शिवका वचन स्नेर देवताहरू भनछन् हज्रले अरु क्यै गर्नपर्देन पावतीलाई काली भनिदिन्होस् । यति स्नेर देवताहरूको स्वर्ग गएछन् र शिवले पार्वतीलाई ठट्टै ठट्टामा काली भन्न्भएछ । शिवले काली भन्नासाथ पार्वती काली हन्भएछ यसरी शिवले आफ्लाई काली बनाउन्भएकोमा गौरीलाई रिस उठेछ र शिवसँग रिसाइछन् । यसरी पार्वती रिसाएपछि शिवले सम्भाँउदै तिमी ध्यान गरेर पुन: गोरी हुनेछौ भन्नुभएछ । पार्वतीले पनि हवस भनी गौरीशंकर पर्वतबाट हालको कालिञ्चोक क्षेत्रमा पर्ने कालन्धर पर्वतमा तपस्या गर्न जानुभएछ । कालीरूपी पार्वतीले तपस्या गरेको हनाले यस स्थानको नाम कालिञ्चोक रहन गएछ । पार्वतीले एक चित्तले तपस्या गर्दा गर्दा उनका दुबै आखाबाट अजस्र आँसुका धारा बहेछन् । यसरी पार्वतीका आँखाका कोशबाट बहेका हनाले द्ई आँखाबाट स्नकोसी र तामाकोशी नदी उत्पन्न भएछन । त्यसरी कालीरूपी पार्वती कालन्धर पर्वतमा तपस्या गर्न गएपछि शिव पनि कैलाश पर्वतमा एक्लै बस्न नसकेर भैरव रूप भई भिमेश्वर महादेवको रूपमा दोलखामा तपस्यारत रहन्भएछ।

पार्वतीले तपस्याबाट लामो समयसम्म आँखा नउघारेपछि शिवले भन्नुभएछ "पार्वती तिमी आफ्नो छाला उतारेर हेर त गोरी भइसक्यौ"। त्यसपछि पार्वतीले आफ्नो छाला उतार्नुभएछ र उहाँले छाला उर्तादा त्यहीँबाट चर्नावती उत्पन्न भएर बग्न थालिन् भने पार्वती पहिलेजस्तै गोरी भइछन्। भिनन्छ कालन्धर पर्वतमै तपस्यारत रहँदा उनले शुम्भ-निशुम्भ दैत्यको वध गरेकी थिइन्। सपनामा आएर काली भगवतीले मैले शुम्भ-निशुम्भ मारेका खड्गहरू दुट्वानको थुम्कीमा छन् ल्याएर पूजा गर भन्ने आदेशअनुरूप उक्त खड्गहरू आज पिन दोलखाका नेवार र शिवाकोटीहरूले पुज्दै आएका छन्। यसरी पार्वतीले कठोर तपस्या गरेको हुनाले कालन्धर पहाड र कालिञ्चोक पुजनीय छन्। गौरी पार्वतीले उनको कालीरूप त्यहीँ छोडेको हुनाले अहिले पिन काली भगवतीको विशेष महत्त्वका साथ पुजा आराधना गरिन्छ।

स्रोत व्यक्ति : मित्रप्रसाद भण्डारी

खोटोको धूपको कथा

एकादेशमा दोलखा जिल्लाको उत्तरी भेगका कुरी लगायतका ठाँउहरूमा धेरै धेरै खर्कहरू थिए रे । धेरै गोठालाहरूले गाई पालेका थिए रे । गाई र चौँरी पाल्नु, तिनीहरूको दुध, दही, छुर्पी र मासु बेच्नु गोठालाहरूको मुख्य पेशा र आम्दानीको स्रोत थियो रे । औलबाट अर्थात गाउँगाउँबाट सामल नुनतेल बोकेर गोठालाहरू लेख जान्थे र त्यहाँ गाईवस्तु पालना गर्थे । एकताकाको कुरा हो त्यहाँ याँटेले गोठालाहरूलाई असाध्यै दुःख दिनथालेछ रे । याँटे आएर बिहान दूध दुहुने समयमा, मोही पार्ने समयमा, बेलुका दुध दुहुने समयमा ठिक्क बसेर दूध दही मोही, नौनी सबै सिध्याइदिएछ रे । एतिमात्र नभएर उसले पकाउन ल्याएको चामल, पिठो सामलतुमल पनि सबै खाइदिन्थ्यो रे ।

यसरी पालैपालो सबै गोठालाहरूको सामलतुमल सिकएपछि गोठालाहरूलाई पर्नु पीर पर्न थालेछ रे। एउटा चतुर गोठालाले याँटेलाई कसरी तह लगाउने भनेर सोचेछ रे। याँटेले मान्छेले जे खायो त्यही खाने, जसरी खायो त्यसरी नै खाने र जुन भाँडामा मान्छेले खान खोज्यो याँटेले पिन त्यही भाँडावर्तनमा खाने भएकाले अर्थात मान्छे कै नक्कल गर्ने भएकोले गोठालाले अलिकित दिमाग लगाएछ रे। एक दिन जङ्गलमा गएर सल्लाको खोटो जम्मा गरेछ रे। भोलिपल्ट याँटे आउनासाथ उसले अलिकित दुध दिएर अँगेनाको छेउमा खोटो पगालेर एउटा कचौरामा याँटेलाई र एउटा कचौरामा आफूलाई लिएर बसेछ रे। अनि बिस्तारै आफ्नो खुट्टा हात हुँदै खोटो दल्दै दल्दै गएछ रे। आफूले

चाहिँ दले जस्तो मात्रै गरेछ रे। तर याटेंले चाहिँ मज्जाले हातले जीउभिर खोटो दलेछ रे। अनि जब याँटेले सबै जिउमा खोटो दिलसक्यो तब गोठालाले एउटा बिलराखेको दाउराले याँटेको शरीरमा भोसिदिएछ रे। अनि याँटे लौन मान्छेले माऱ्यो भन्दै सुइकुच्चा ठोकेछ रे। त्यसिदनदेखि जब खोटोको धुपको गन्ध आउँछ तब त्यसको सातकोस सम्म याँटे देखा पर्देन रे। त्यसैगरी गोठालाहरूले पिन गोठमा बिहान बेलुका याँटेलाई खोटोको धुप हाल्ने चलन नै बसाले छन् रे।

स्रोत व्यक्ति : बमबहादुर तामाङ

गुमुबेशी कालिकाको कथा

हाल कालिञ्चोक गाउपालिका वडा नं ५ मा रहेको गम्बेसी कालिका मन्दिर यस क्षेत्रको पवित्र र धेरै तिर्थालुहरू आवतजावत गर्ने मन्दिर हो। किंवदन्ति अन्सार अमरा नाम गरेका व्यक्ति एकदमै धनी थिए र उनकी ३ सय म्री विउ जाने जग्गा जमीन थियो तर उनका सन्तान थिएनन् । उनी भगवानमा आस्था राख्ने व्यक्ति थिए । एकदिन मेरो सन्तान छैनन यत्रो जग्गा, जिमन के गर्ने होला उसै पनि यो सम्हाल्ने कोही छैन । कुनै देवताको नाममा दान दिन पनि क्नै देवता छैनन् भन्ने सोचेर स्तेका थिए । राती सपनामा उनले आगोको ज्वाला आकारको अग्नि कालिञ्चोकको डाँडाबाट उनको गोठनजीकै आएर बिलाएको देखे भने सपनामा एउटी कन्या आएर मलाई यस ठाउँमा बस्न मन छ, अघि तिमीले जहाँबाट अग्निको ज्वाला भएर निस्किएको देख्यौ म त्यहीँ छ मलाई त्यहाँ ज्वाला अस्ताएको ठाउँमा स्थापना गर भनेपछि २/४ जना साथी लिएर अमरा कालिञ्चोक गए र उक्त शिला पत्ता लगाएर शिला ल्याएर स्थापना गरे । भनिन्छ कि ग्म्बेशी कालिका कालिञ्चोक माइकी पाँच बहिनीमध्ये साहिली बहिनी हुन्।

भोलीपल्ट बिहानै उनी शिला हेर्न जाँदा त शिला गायव थियो । उसलाई तनाव भयो र यताउती खोजी गर तर जित खोज्दा पिन फेला पार्न नसकेर चिन्तित भएर गोठमा गएर पिल्टए । राती सपनामा फेरी तिनै कन्या आएर "म यसरी सुटुक्क कहाँ आउँछु मलाई बाजागाजाका साथ डोलीमा ल्याउ । म जहाँबाट ल्यायौ त्यही छु" भिनन् यसरी अमराको स्वप्नदर्शन पिछ उनी फेरी त्यहाँ पुगे, जहाँ शिला उहीँ थिइन् । अब सुदिन ठहऱ्याई गुरु पुरोहितसहित शंख, घण्ट, बाजागाजाका साथ डोलीमा ल्याई स्थापना गरेपछि उनले आजसम्म त्यस फाँट, गाईवस्तु र त्यहाँको बासिन्दाको रक्षा गर्दै आएकी छिन् । भनिन्छ १४ सालमा आएको देस्यानले अन्तका वस्तुभाउ सखाप भए तर गुम्बेसी कालिकाको छत्रछायामा रहेका फाँट र वस्तुहरूमा देस्यानको प्रभाव असाध्यै न्यून थियो ।

यसरी भक्ति र प्रेमसहित पूजा आराधना गर्नेहरूले मन्दिरभित्र पञ्चकन्याहरू नाचेको खेलेको देखेका किंवदन्तिहरू पनि छन् । भनिन्छ कि अहिले पनि भक्तिसाथ पूजा आराधना गर्नाले कालिकाले इच्छाएको कुरा पूरा गरिदिनुहुन्छ ।

स्रोतव्यक्ति : कृष्णप्रसाद न्यौपाने

गोल्मा राजाको कथा

उहिले अहिलेको कालिञ्चोक क्षेत्रमा गोल्मा राजा र गोल्मा रानीको राज्य थियो रे। उक्त राज्यमा पशूपालन र खेतीपाती मानिसहरूको मुख्य पेसा थियो भने सिकार खेल्नु राजाको शोक थियो। उनको राज्यमा अरु सबैको सह थियो अन्न उब्जनी राम्रो थियो पशुपालन पिन राम्रो थियो रे अरु सबै कुरा राम्रो हुँदाहुदै पिन उक्त ठाउँको लामापोखरीमा एउटा भीषण नाग बस्थ्यो र बस्तुभाउहरू छेउमा पानी खान जाँदाः ठहरै मार्थ्यो।

एक दिन गोल्मा राजाको दरबारमा एकजना जोगी डुल्दै आए र राजालाई राज्यको क्षेमकुशल सोधेछन् रे। राजाले राज्यको हालचाल सँगँसगै नागको समस्याबारे बताएछन्। जोगीले राजाकी छोरीसँग बिहे गर्ने सर्तमा नागलाई टुंगो लगाउने वचन दिएछन्। राजाले पिन प्रश्ताव स्वीकारेछन्। ४ वटा धारिलो तरवार ४ शरीरको ४ तिर फर्काएर पोखरीको छेउमा गएछन्। उनलाई नागले स्वाहै निलेछ र नाग चार चीरा भएर एउटा लादुक, एउटा नागदह, एउटा दुधपोखरीमा र एउटा सिमपानीमा पुगेछन् र त्यहीं बास गरेछन्।

नागको समस्या सुल्भेपछि राजामा अहंकार चढेछ । कहाँ यो जोगी कहाँ मेरी राजकुमारी भनेर छोरी दिनुको साटो जोगीलाई पो कुद्दैकुद्दै दरबार भन्दा निकै पश्चिम पुऱ्याएर भीरमा लगेर मारेछन् । त्यो भीरलाई आज पनि जोगीमारे भीर भनिन्छ । यसरी बाह्रैमास पानी हुने लामोपोखरीमा हिउँदमा पानी सुक्न थालेछ र जोगीको आत्माले सरापेको हुनाले गोल्मा राजाको पनि पतन भएछ

स्रोतव्यक्ति: अमृतबहादुर बानियाँ

चतुर बुढो

एकादेशमा दुई बुढाबुढी थिए रे। एकदिन उनीहरूलाई सेल खान मन लागेछ रे। बुढाबुढी सल्लाह गरेर बुढी चामल खोज्न गइछ भने बुढो दाउरा खोज्न वनमा गएछ। वनमा बाघले बुढोलाई खान खोजेछ, बुढाले भनेछ हामी आज सेल पकाउँछौ तिमी सेल खान घर आऊ त्यो घर मेरो हो तर मलाई नखाऊ। बाघले बुढाले भनेको टेरेछ र बुढो दाउरा लिएर घरमा आएछ। बुढाले दाउरा ल्याएछ, बुढीले पीठो खोजेर ल्याइछिन्। बुढाले बाघसँगको भेट र भएका क्रा बताएछन्।

सेल खाएर लुकिहाल्ने सुरले छिटोछिटो सेल पकाएर खाएछन् । अन्तिम सेल खाँदाखाँदै बाघको घुरघुर सुनेछन् र हतारहतार कता लुक्ने भनेर डराएछन् किनिक घर सानो थियो र बाघले खाने पक्का थियो । त्यसैले उनीहरू घ्याम्पोभित्र हतारहतार लुकेछन् ।

बाघ आएर बुढालाई खोजेछ नभेटेर यताउता गर्न थालेछ। उता सेल खाएर टन्न भएका बुढाबुढीलाई पादले हैरान बनाएछ। बुढिले अलि सानो स्वरमा भनिछ रे पाद आयो बुढा, बुढोले भनेछ थुन बुढी थुन, थुन। एकछिन्मा बुढोले ढ्वाँइयँ पादेछ रे। बुढोले पाद ढ्वाँइयँ पार्दा बन्दुक पड्क्यो भनेर बाघ सुईकच्चा ठोकेछ भने उनीहरू लुकेको घ्याम्पो पनि प्वाट्टै फुटेर दुई टुका भएछ र बुढाबुढीहरू भ्इँमा ड्वाङ्ग पछारिएछन्।

स्रोतव्यक्ति : इश्वर ढुङ्गेल

तन्त्रविद्या

उहिले नारिभौँ हालको नर्मीमा एकजना जयभद्र जैसी बस्थे । उनी ठूला तान्त्रिक थिए । उनको तन्त्रिवद्या सूपिरिचित थियो । समय कहिले मन्त्रको, कहिले तन्त्रको र कहिले यन्त्रको हुन्छ । ऐलेको समय यन्त्रको हो तर उ समय तन्त्रको थियो । एकफेर ती जैसीसँग अरु पिन कालिञ्चोक जाँदा बाटोमा चौंरीगोठ भेडिखर्कहरू थिए । ती जैसीको नजर एउटा भेडिगोठको एउटा गतिलो थूमामा परेछ । उनले शेपीसँग भेडाको मोलमोलाई गरेछन् । शेपी ३ मोहोर भन्दा कममा भेडो निदने भएछ जैसी २ मोहोर भन्दा नथप्ने भए छन् । यसरी कुरा मिलेन र जैसीहरू घर फर्के ।

उनीहरू घर फर्के पिन उनीहरूको मनबाट त्यो गितलो भेडो हराएनछ । त्यो भेडाको मासुको स्वादको कल्पनाले उनीहरूलाई हुरुक्क बनाएछ । उनीहरूले सल्लाह गरेछन् कि जसरी भए पिन त्यो भेडो ल्याउन्पऱ्यो । यसको निम्ति उनीहरूले तन्त्रविद्याको प्रयोग गरेछन् । जयभद्रले तन्त्रविद्याले सेता र वेसार मुछेका पहेँला अक्षता मुछे छन्र ठीक पारे छन् । सेता अक्षता जाने मान्छेलाइ हानेछन् जयभद्रले । ऊ तुरुन्त बाघमा परिवर्तन भएछ । त्यो भेडिगोठमा गएर हुँकार र फुंकार गरेछन् भोटेका कुकुर आइलागेछ ।

ती कुकुरलाई टोक्दै उछिट्याउँदै गरेछ। त्यसपछि शेर्पाले अगुल्टो उजाएछ। त्यो अगुल्टो पिन खोसेर फ्याँकेछ । त्यसपछि शेर्पाले मार हान्ने धारिलो खुकुरी उजाएछ। त्यो बाघले खुकुरी एउटा हातले अर्को हातले त्यिह भेडो समातेर टाप कसेछ। यता खुकुरी र थुमा ल्याएपछि जयभद्रले पहेँला अक्षताले हानेछन्। त्यो बाघ तुरुन्त अघि पठाएको मान्छेमा परिणत भएछ र उनीहरूले स्वादको त्यो थुमा उही खुकुरीले काटेर खाएछन्।

धेरै समयपछि दोलखाको भिमसेनथानमा खड्गे जात्रा लाग्दा जैसी पनि गएछन् र शेर्पा पनि प्गेछ । जैसी दापमा उही भेडीगोठबाट ल्याएको खुक्री भिरेर गएछन्। शेर्पाले धेरैबेर हेर्दा आफ्नो खुक्री चिनेछ र धेरैबेरसम्म पछ्याएर आफ्नै खुक्री हो भन्ने एकिन भएपछि घिमिरेलाई सोधेछ । "बाजे तपाइले भिरेको खुक्रीको दाप मेरो हैन तर त्यो खुक्री मेरै हो । म आफ्नो माल चिन्छ भन्न्स त त्यो तपाइले कहँबाट पाउन्भयो भनेर सोधेछ । जैसीले कालिञ्चोक यात्रा, भेडोको मोलमोलाई, भाउ निमलेको र तन्त्रसाधनाले बाघ भएर भेडो ल्याएको क्रा बताएछन्। शेर्पाले भनेछ तपाइँहरू तन्त्रसाधक हुनुहुँदो रहेछ मलाई एउटा भेडो ग्मेको खेद छैन । भेडा मसँग जित पनि छन् तर मलाई मेरो खुक्री फिर्ता दिन्होस न भनेछ । जैसीले भनेछन् मेरो घर नारिभौँ हो। खुक्री लिने भए एउटा भेडो लिएर त्यहीँ आउन् भनेछन् । त्यसपछि शेर्पा र जैसी आफ्नो आफ्नो बाटो लागे । पछि शेर्पा भेडो लिएर नारिभौँ गएर आफ्नो खुक्री लिएर खर्क फिरे रे।

स्रोतव्यक्तिः रामप्रसाद स्वेदी

थामीको उत्पतिको कथा

त्रेता युगमा भगवान रामका पिता दशरथको राज्यमा धेरै रघु नाम गरेका राजा थिए। उनको माछा मार्ने निजी माभी थिए। उक्त राज्यमा सबैभन्दा माथि सुनको पोखरी थियो, बिचमा चाँदीको पोखरी थियो भने सबैभन्दा तल ठूलो खोला थियो। माभी सधैं माछा मार्ने गर्थे र हरेक दिन माछा दरबारमा पुऱ्याउने गर्थे। उतिबेला खोलामा सहरी जातका माछा ठूला र पोषिला हुने भएकाले

सहरी जातका माछाहरू दरबारमा बुभ्जउन पर्थ्यो भने अन्य जातका माछाहरू भने आफ्नो घरमा लैजान पाउँथे। एकदिन माभ्जी माछा मारिराखेका थिए तर जित जाल हाने पिन एउटै माछा परेको थिएन। माथि सुनको पोखरी चिरिएछ र पानी चांदीको पोखरीमा मिसिएछ। चादिको पोखरी पिन पानी थाम्न नसकेर चिरिएछ। पानी बग्दै बग्दै माभीले माछा मारिराखेको खोलामा मिसिएछ।

पानीको वेग देखेर माभी डराएछ । तर पनि माछा निलई रित्तो हात दरबार के मुख लिएर जाउँ भनेर जाल हानी नै राखेछ । धरैबेर पिछ माभीको जालमा त माछा हैन एउटा बाबू र एउटा नानी पो परेछन् र तिनीहरूलाई माभीले राजाकहाँ बुभाउन लगेछ र माछा मार्दाको कहानी सुनाएछ । बाबुनानी हरू दरबारमा हुर्किएर यौवन कालमा पुगेछन् । उनीहरूको जातभात केही थाहा नभएकोले कुटुम्ब फेला परेनछन् र उनीहरू दुबैको एकअर्कासँग बिहे भएछ फेरि उनीहरूका पिन ७ छोरा र ७ छोरी भएछन ।

अब ती ७ छोरा र ७ छोरी ठूला भएपछि यिनीहरूको बिहेबारी, जिविकाबारे ती दम्पतीले राजा कहां विन्ति बिसाएछन्। त्यसपछि राजाले तिमीहरूका ७ छोरा उत्तरको ढोकाबाट र ७ छोरी दक्षिणको ढोकाबाट छोडिदिनु जता जान्छन्, जाउन् भन्ने हुकुम गरेछन्। त्यसपछि ७ छोरा उत्तरको ढोकाबाट र ७ छोरी दक्षिणको ढोकाबाट छोडिएछन्। यसरी उत्तरको ढोकाबाट छोडिएकामध्ये २ छोराहरू कोचे र मेचे आसामतर्फ लागेछन्। बाँकी ५ छोराहरूमध्ये एउटा छोरा भाँकी भएर

पश्चिमतर्फ लागेछन् । बाकी ४ मध्ये अरु २ छोराहरू भक्तप्र स्नकोशी र तमोरको तिरैतिर बस्ती बसालेछन्, उनीहरूलाई अहिले सुनुवार भनिन्छ । एउटा छोरा भने आफ्नी श्रीमती सहित तामाकोशीको तिरैतिर गएर स्स्पाको राडराङथलीमा बसोबास गरेछन् । भनिन्छ उनीहरू यापती र सुनारी थिए । दोलखाको सुस्पामा बस्दा रहँदा उनीहरूका पनि ७ छोरा र ८ छोरी भए । त्यो समयमा दोलखामा दोलखे राजा थिए। उनी खोलामा माछा मार्न, पौडी खेल्न जाँदा आगोको कोइला, चिरुवा दाउरा बगाएर ल्याएछ । त्यतिबेलासम्म दोलखे राजालाई लाग्थ्यो त्यसभन्दा माथि मानव वस्ती छैन, जंगलै जंगल छ तर त्यसिदन त्यसभन्दा मीथि मानवहरू बसेको संकेत देखेपिछ उनले पुलिसहरू पठाएछन्,र पुलिसहरूले यापतीलाई पकडेर लगेछन्। उता सोनारी भने दिनदिन कहिले कालिज कैले मृग मारेर आफ्नो श्रीमान लिन जाँदा पनि राजाले दिएनछन्, अन्तमा उनले आफ्नो कपालबाट स्नको मृग

भारेर राजालाई चित्त बुभाएर यापितलाई फिर्ता ल्याइछन्। त्यसपछि उनीहरूले छोराछोरीहरूलाई सुस्पा बाट यताउति पठाए छन् उनैका छोरानाति लापिलाङ आलम्पु, जीरी, सुरी बाबरेतिर छरिएर आफ्नो गुजारा चलाएछन्।

स्रोतव्यक्ति: मयीराम थामी

सुनखानी

उहिले शिवाकोटीका पुर्खा राजा अकबरको राज्यमा बस्थे । राजा अकबर मुसलमान हुनाले उनले हिन्द्का अविवाहित छोरीहरू सबैलाई आफ्नो दरबारका कमारा कमारी राख्ने, भित्रिनी बनाउन पाउने अधिकार थियो । यसले ब्राह्मणहरूको जातीय अस्तित्व सङ्कटमा पऱ्यो। ऐले पो जातको उस्तो औचित्य छैन उबेला जातको बढो महत्त्व थियो त्यसैले शिवाकोटीका पुर्खा गणेश पाध्ये अकबरको राज्यबाट भागेर कुमाउगढ हुँदै हालको स्नखानीसम्म आइप्गे । त्यहाँ आउदा शिवाकोटिका पूर्खा गणेशले साथमा घण्टी ल्याएका थिए । उताको राज्यमा कालीनागको पूजा गर्ने हुनाले घण्टीमा मन्त्रेर नाग ल्याएका थिए । उनले नागको निम्ति एउटा सानो ठाउँ खटाएर घण्टी राखे । भोलिपल्ट हेर्दा त त्यस घण्टीलाई ठूलो कालीनागले बेरेर राखेको थियो । उनले त्यसै ठाउँमा कालिनागको मन्दिर बनाए । उनले कालिनागको दैनिक प्जा गर्थे।

हरेकदिन पूजा सिकनासाथ कालिनागले आएर पुच्छरले एकतोला सुन दिएर जान्थ्यो । यसरी हरेक दिन एकतोला स्न प्राप्त हुने हुनाले उक्त ठाउँलाई स्नखानी भन्न थालियो । यसरी नागको पुजा हुने र सुन प्राप्त हुने ऋम चिलरह्यो । धेरै प्स्तापछि पूजा गर्ने क्रममा एकदिन ती पूजारी ब्बा अपर्भाट कतै जानुपर्ने भएछ । उनले छोरालाई पूजाको विधिविधान बताए र भने पूजा सकेपछि नागले एकतोला सुन दिन्छ पुच्छुरले त्यो सुन खड्गले यतिसम्म मात्रै काट्न त्यहाँ भन्दा बढी वा घटि नकाट्न भनेर अहाए र उनी आफ्नो काममा गए । यसरी बुबा आफ्नो काममा गइसकेपछि छोराले पूजा गरे, नाग आएर सुन दिन ठिक्क परे । स्नौलो सर्प र लामा स्नको पुच्छर देखेर उनको मन लोभले घेरियो । उबेलाको अभावको समय बबाको आँखा छलेर अलि बढी लिन पाए राम्रो लाउन मिठो खान पाइन्थ्यो भनेर अलि बढि नै काटे र सर्प हतारहतार फर्किएर उनलाई डसेर माऱ्यो । राती बुबा घर फर्किदा त छोरो मरिराखेको ।

काजिक्रया सिकएपछि पूजा सक्दा पिन कालिनाग देखा परेनन् र उनलाई चिन्ता पऱ्यो । उनी दिनभर निराश भइरहे। सपनामा ती नागले भनेछन् तेरो छोरो मरेको तुस तलाई मर्देन मेरो पुच्छर काटिएको तुस मलाई मर्देन त्यसैले आजदेखि म देखा पर्दिन। त्यसैले उक्त कालिनागको थानमा आक्कलभुक्कल नाग देखा परेपिन पूजा पश्चात सदैव नाग देखिने र सुन दिने चलन बन्द भयो। सोही कालीनाग नै आज पिन शिवाकोटीका कुलदेवता हुन्। दोलखाको कालिञ्चोक गाउँपालिकाको पालिका कार्यालय निजकै अवस्थित कालीनागको भव्य मन्दिरमा पूजारीसहित नित्य पूजा हुने गर्दछ भने नागपञ्चमीका दिन ठूलो मेला लाग्ने गर्छ।

स्रोतव्यक्ति: डिल्लीनाथ शिवाकोटी

वनभाक्रीको कथा

यो हामी सानै हुँदाकै कुरा हो। त्यस्तै ६०/७० वर्ष अगाडि उतिबेला गोठमा सुत्ने चलन थियो। हामी पिन बाउहरूसँग गोठमा सुत्न जान्थ्यौं। बाउहरूले गोठमा भूतको वनभाँकिको कथा धेरै सुनाउँथे। एक दिन के काम परेर बाउहरू कतै गए हामी ५/७ घरका गोठहरू तल सिमखेतमा थिए। बाउहरू कतै जाँदा हामी १२/१३ वर्षका ठिटाहरूको काम थियो गोठ रुड्ने। बाउहरू जाँदा हामीलाई भने राती १२ बजेतिर वनभाँकी सुनको ढ्याङ्ग्रो ठटाउँदै यै खोलैखोला आउछ र खोलैखोला उभो जान्छ, तिमोरु नडराइकन सुत्नु।

बाउहरू गएपछि हामी ठिटाहरू जम्मा भयों र सल्लाह गऱ्यौं आज राती नसुती वनफाँकीलाई कुरौं र उसको सुनको ढ्याङ्ग्रो खोसौं र त्यो बेचेर आएको पैसाले चप्पल, लुगा किनौं । सबैले हो मा हो गरी छिटोछिटो डीलमा ढुंगा थुपाऱ्यौं सबैले सल्लाह गऱ्यौं कि हामीभन्दा दुई कान्ला तल आउँदा ढुंगा कसले हान्ने, ढ्याङ्ग्रो कसले खोस्ने भनेर। घडी हातमा थिएन ।

कुर्दाकुर्दा निकै रात गयो । घडी थिएन, त्यस्तै एघार साँढे एघार बजेको हुँदो हो । वनभाँकी तलबाट ढ्याङ्ग्रो बजाउँदै हल्का नाच्दै उकालो लाग्यो । हामी जिरिङ्ग भयौं । एकातिर वनभाँकी आउन लागेको खुसी थियो भने अर्कोतिर बनभाँकीको डर, उसो त बाउहरूले फलनालाई वनभाँकीले लगेको भनेर सुनाईरहन्थे र त्यसैले हामी अभ सजग भएर बस्यौँ र उसलाई कुर्न थाल्यौँ । ऊ हल्का पारामा नाच्दै उकालो लाग्दै थियो । ऊ जित नजीक आयो हामी उति उत्साहित भयौं । ऊ हामीभन्दा तीन कान्ला तल आएर नाच्न थाल्यो । ऊ कस्तो थियो भने लामो कपाल भएको जीउभरी सेतो रौं भएको घाँटीमा के

को हो लामो माला लगाएको तर लुगा नलाएको हाम्रो आँखा भने सुनको ढ्याङ्ग्रो खोज्न थाले। ट्याम्को जस्तो बज्ने ढ्याङ्ग्रो सानो पींध भएको थालको पींधजत्रो थियो तर बजाउने कुरा नङले च्यापेको थियो त्यो स्पष्ट थिएन, तर मान्छे भनौं मान्छे होइन, बँदर भनौं बाँदर जस्तो पिन थिएन, मुद्दीमा अब हामीले ढुंगा दह्रो पारेर कसेका थियौं किनिक सल्लाह बमोजिम एक कान्ला उक्लिनासाथ हामी उसलाई हिर्काउने थियौं तर अचम्म भयो। ऊ त एकाएक अलप भयो र एक छिनपछि ४ कान्ला माथि उक्लिएर फेरि ढ्याङ्ग्रो बजाउँदै नाच्दै माथि जान थाल्यो। हामी आश्चर्यमा पऱ्यौँ र मुठीका ढुंगाहरू आफै भुइमा खसे। हामीले अब वनभाँकीको बाटो नकुर्ने प्रण गर्दै गोठ गएर सुत्यौँ।

स्रोतव्यक्ति: कमलाप्रसाद घिमिरे

कालिञ्चोक क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको वर्गीकरण र विश्लेषण

दोलखा जिल्लाको कालिञ्चोक क्षेत्र भन्नाले सुनखानी, लापिलाङ, लामिडाँडा, गुमु, बिस्मुरे, सिस्नेरी, बाबरे, सिंगटीको सेरोफेरोलाई बुिफन्छ । यस अध्ययनपत्र तयार पार्दासम्म कालिञ्चोक क्षेत्रमा लोकसाहित्य अध्ययन अनुसन्धानको कृनै पिन प्रयास भएको पाइएको छैन ।

यहाँ कालिञ्चोक क्षेत्रमा प्रचलित दशवटा लोककथाहरूको तत्त्वगत विश्लेषण गरिएको छ । लोककथा नेपाली लोकसाहित्यको महत्त्वपूर्ण अंग हो । त्यसैले यिनीहरूको संरक्षण र सम्बर्द्धन अत्यन्त जरुरी हुन्छ । लोककथाले लोकको जनजीवन, आस्था र जीवन शैली टपक्क टिपेर कथामा उन्ने भएकाले ठाउँ अनुसार लोककथाहरू फरक हुन्छन्। ।

यहाँ कालिञ्चोक क्षेत्रमा प्रचलित प्रमुख लोक कथाहरूलाई अध्ययन, वर्गीकरण र विश्लेषण गरिएको छ । लोककथाहरू लोकले जीवन डोऱ्याउँदै र जिउँदै जाँदा जीवनबाट सिकेका पाठ पत्ता लगाएको सत्यलाई छोटा र रमाइलो पाराले श्रृंखलाबद्ध रूपले सुनाउँदै गर्दा जन्म भएका हुन, जसलाई आधुनिक कथाको जनक पनि भन्न सिकन्छ । कथ्यबाटै सम्प्रेषण भए पनि जीवनकै सत्यलाई टिपेर कुनै पनि शास्त्रीय नीति नियमले नबाँधिए पनि लोककथामा विभिन्न तत्त्वहरूको संयोजन भने भएको हुन्छ । लोककथा समय, स्थान, परिस्थिति, वक्ता र श्रोताको रुची र चाहना अनुरूप परिवर्तन भई रहने एउटा अलग्गै मल्य र मान्यता बोकेको गितशील साहित्य हो । त्यसै गरेर

यस शोधपत्र तयार पार्ने सन्दर्भमा पिन कालिञ्चोक क्षेत्रमा बसोवास गर्ने मानिसहरूको रहनसहन, भेषभुषा, रीतिरिवाज, चालचलन, सामाजिक, सांस्कृतिक परिवेश आदि कुराहरूराई मध्यनजर राख्दै त्यस क्षेत्रमा बसोबास गर्ने आदरणीय व्यक्तित्वहरूबाट जे सुनियो त्यसैलाई टपक्क टिपेर नेपाली लोकसाहित्य त्यसमा पिन रोचक र सान्दर्भिक पक्ष मानिने लोककथाको भलक प्रस्तुत गरेर यस क्षेत्रको पहिचान गराउन खोजिएको छ ।

यहाँ दोलखा जिल्लाको कालिञ्चोक क्षेत्रको सेरोफेरोमा बसोबास गर्ने मानिसहरूका माभ्रमा प्रचलित नेपाली लोककथाहरूको वर्गीकरण गर्ने प्रयास गरिएको छ

कालिञ्चोक क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको वर्गीकरण

वर्गीकरणमा लोककथाको विभिन्न विश्लेषकहरूले बेग्लाबेग्लै मत राखेका छन् । पूर्वीय आचार्यहरूले लोककथालाई धार्मिक कथा. उपदेशात्मक कथा र मनोरञ्जनात्मक कथामा वर्गीकरण गरेका छन् (थापा र स्वेदी, २०४१ : १७) । उसैगरी अंग्रजी लोककथाका अध्ययनकर्ता जर्ज गोमेले लोककथालाई दन्त्यकथा. वीरकथा, वीरगाथा र स्थानविषयक ऐतिहासिक कथाहरूमा विभाजन गरेका छन् (बन्ध् २०७५ : ३९१)। नेपाली लोककथाको वर्गीकरणको सन्दर्भमा त्लसी दिवसको वर्गीकरणले नै नेपाली लोककथाहरूलाई धेरै मात्रामा समेटेको हुनाले उनैको वर्गीकरणका आधारमा जिल्लाको कालिञ्चोक प्रचलित लोककथाहरूलाई वर्गीकरण गरिएको छ । तुलसी दिवसले लोककथालाई निम्न १० वर्गहरूमा विभाजन गरेका छन् (दिवस, २०७७, पृ. २८,२९) ।

- (१) सांस्कृतिक ऐतिहासिक लोककथाहरू,
- (२) अर्तीउपदेशका लोककथाहरू,
- (३) पश्पक्षीका लोककथाहरू,
- (४) मानवका विशेष स्वभाव र प्रवृत्तिका लोककथाहरू,
- (५) अतिमानवीय रूपका लोककथाहरू,
- (६) दैवी लोककथाहरू,
- (७) फलफलका लोककथाहरू,
- (८) धार्मिक लोककथाहरू,
- (९) साहस तथा बहाद्रीका कथा,
- (१०) विविध लोककथाहरू

यही वर्गीकरणलाई आधार बनाएर कालिञ्चोक क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाहरूलाई यसप्रकार वर्गीकरण गरिएको छ:

- (१) सांस्कृतिक ऐतिहासिक लोककथाहरू अन्तर्गत 'गोल्मा राजाको कथा', 'थामीको उत्पतिको कथा', र 'सुनखानी' पर्दछन् ।
- (२) धार्मिक लोककथाहरू अन्तर्गत 'कालिञ्चोकको उत्पत्तिको कथा', 'गुमुबँशी कालिकाको कथा' पर्दछन्।
- (३) मानवका विशेष स्वभाव र प्रकृतिका कथा अन्तर्गत 'चत्र बढो' पर्दछ ।
- (४) अतिमानवीय कथा अन्तर्गत 'बनभाक्रीको कथा', 'औसानीको मन्त्रको कथा', 'खोटोको धूपको कथा' र 'तन्त्रविद्या' पर्दछन ।

यसरी कालिञ्चोक क्षेत्रका लोककथाहरूलाई वर्गीकरण गरिएको छ ।

कालिञ्चोक क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको विश्लेषण

समाजमा घटेका घटना, संस्कार, रितीरिवाज, भोगाइ आदिलाई टिपेर तिनीहरूलाई कहानीगत आकार प्रदान गरेपछि बल्ल लोककथा तयार हुन्छन् । कथाले आफ्नो आकार लिन आवश्यक घटक, पात्र, परिवेश आदिलाई लोककथाका तत्व भन्छि । मोतीलाल पराजुली र जीवेन्द्रदेव गिरीका अनुसार आधुनिक कथाका तत्वहरू नै लोककथाका तत्व हुन् (। कोयस अध्ययनमा प्रस्तुत लोक कथाहरूलाई तत्त्वगत आधारमा वर्गीकरण र विश्लेषण गरिएको छ । यी तत्त्वहरूमा कथानक, पात्र वा चरित्रचित्रण, भाषाशैली, परिवेश र उद्देश्यको आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

औसानीको मन्त्रको कथा: प्रस्तुत औसानीको मन्त्रको कथा भूतप्रेतको अस्तित्वको कथा हो । पहिला मन्त्रको समय थियो तर अहिले यन्त्रको समय छ । पहिला मन्त्रको समय थियो तर अहिले यन्त्रको समय छ । पहिला मन्त्र अति शक्तिशाली र ताकतशाली हुन्थ्यो भन्ने प्रमाण हो यो कथा । यो कथा घटेको चार पुस्ता मात्रै भयो त्यसैले कालिञ्चोक गाउँपालिकाका बासिन्दाहरूमा व्यापक रूपमा प्रचलित छ भने अभ ब्राह्मणवर्गहरूमा यो कथाको प्रभाव निकै छ किनभने मन्त्रलाई मन्त्रिने, पढ्ने र अरुलाई स्नाउने काम ब्राह्मणहरूकै छ ।

बुलुङका अचार्ज ब्राह्मण सामान लिन चरिकोट गएबाट कथाको प्रारम्भ हुन्छ । त्यो समयमा मोटरबाटोको विकास नहुनुले पैदलयात्रा नै गरेर चरिकोट सम्म पुग्नुपर्ने र सरकारी कामकाज गर्न पिन चिरकोट नै पुग्नुपथ्यो । एक पन्थ दो काज भनेभौँ प्रशासिनक काम उहीँ चिरकोटमै हुने भएकोले जाँदा घरमा आवश्यक नुन तेल पिन उही बेला ल्याइन्थ्यो । पैदल गएर पैदलै फर्कन एक दिनमै फटाफट हिड्ने मान्छेलाई पिन धौ धौ पथ्यो । अभ प्रशासिनक काममा अल्भिनु पऱ्यो भने रात अबेर भइहाल्थ्यो । उनी फिर्कदा रात पर्नु, जंगलको बाटो डरडर पिन लाग्नुले कथामा संघर्ष विकास हुन्छ भने जब ती ब्राह्मण पीखुती खोला तरेर देखिएको ठूलो भोजमा पुगेर खाना खान लाग्दा औसानी हाल्छन् त त्यत्रो सबै भोजभतेर गायब हुन्छ, यित नै बेला कथानक चरमोत्कर्षमा पुग्छ भने त्यसपछि कथानक बिस्तारै ओरालो लाग्छ । यसरी कथाका अंगहरूलाई कमबद्ध गरी अगाडि बढाइएको हुनाले यस कथा रैखिक ढाँचामा छ भन्न सिकन्छ ।

कथालाई सुरु गर्ने, उर्जा प्रदान गर्ने, अघि बढाउने र कार्यव्यापार गर्ने काम पात्रले नै गरेका हुन्छन् । यस कथाका प्रमुख पात्र अचार्ज ब्राह्मण हुन र उनकै सेरोफेरोमा कथा सुरुदेखि अन्तसम्म फैलिएकोले मुख्य पात्र अचार्ज ब्राह्मण पुलिङ्ग र गितशील पात्र हुन । थोरै पात्रको सेरोफेरोमा घुमेको यस कथामा अन्य पात्रको रूपमा भोजमा देखिएका ब्राह्मणहरू र अरु मान्छेहरू नै हुन । उनीहरू यस कथाका सहायक पात्र मान्न सिकन्छ भने प्रशासनिक कार्यालयका कर्मचारीहरू यस कथाका गौण पात्र हुन । ब्राह्मण र भोजमा देखिएका ब्राह्मण र अन्य व्यक्तिहरू मञ्चीय र बद्ध पात्र हुन किनिक उनीहरूको उपस्थितिबना कथानक अधुरै रहन्छ । प्रस्तुत कथाका प्रमुख पात्र अचार्ज ब्राह्मण आञ्चलिक पात्र हुन किनकी उनले यस कालिञ्चोक क्षेत्रका ब्राह्मणहरू को प्रतिनिधित्व गरेका छन् ।

यस कथा सरल, सरस र सुबोधपूर्ण शैलीमा किहएको हुँदा औसानीको मन्त्रको कथाको भाषाशैली सरल र सुबोध रहेको छ । कथामा डरलाग्दो र भयानक स्थितिको चित्रण गरिएको हुँदा कथामा भयानक रसको उपस्थिति पाइन्छ ।

प्रस्तुत औसानीको मन्त्रको कथा दोलखा जिल्लाको बुलुङ, सिङ्गटी, पीखुती, रामपा हुँदै चिरिकोटसम्म घटेको छ । उक्त घटना बिहानदेखि कथानक सुरु भए पिन मुख्य घटना भने रातको १२ बजेको आसपासमा घटेको हुनाले परिवेश अलिकित भयानक र डरलाग्दो देखिन्छ । पीखुति खोला तरेपछि भूत प्रेतको भोजभतेरमा रमाइलो वातावरण सुरुमा देखिए पिन पिछ जब औसानीको मन्त्रको उच्चारणले गर्दा भूत प्रेतहरू सबै भागेर हाडको दुका

देखिन्छ तब कथानकले सबैमा आङ जिरिङजिरिङ गर्ने भयानक परिस्थितिको सिर्जना गरेको छ ।

प्रस्तुत औसानीको मन्त्रको कथाको उद्देश्य उसबेला भूत प्रेतको अस्तित्व थियो र भूत प्रेतको अस्तित्व कथामा अथवा किंबदन्तीमा मात्र नभई साँच्चिकै थियो र कसरी मानिसको ज्यानसम्म लिन सक्छ भन्ने उद्देश्य यस कथामा प्रस्तुत गरिएको छ । अर्कातिर रातिबरात एक्ला एक्लै बस्नु हुँदैन कि त साथीको भरमा बस्नुपर्छ अथवा समयमा बास बस्नुपर्छ भन्ने पनि अर्को उद्देश्य रहेको छ ।

कालिञ्चोकको उत्पितको कथा: कालिञ्चोक गाउँपालिकाको नामाकरण नै यस स्थलको पवित्र तीर्थस्थल कालिञ्चोक भगवतीको उपस्थितिबाट भएको देखिन्छ भने यिनै कालिञ्चोक भगवतीको उत्पितको कथा नै कालिञ्चोक भगवतीको कथा हो। कथानक महादेव र गौरीको रमणीय स्थान र शिव गौरीको बासस्थान गौरीशंकर पर्वतबाट सुरु भएको छ जुन नेपालको प्रामाणिक समयको आधार पनि हो।

शिव र पार्वती रमाएर क्रिडा गरेर कैलाशमै बसेपछि स्वर्गका देवताहरूलाई चिन्ता पर्छ । देवताहरूले पार्वतीलाई काली भन्नु भन्ने सल्लाह दिनु र महादेवले पार्वतीलाइ काली भनेसंगै कथाको ऋमिक विकास भएको छ भने पार्वती रिसाएर शिवले तपस्या गर भनेपछि कालन्धर पर्वतमा प्रदा कथा चरमोत्कर्षमा प्रछ । काल्पनिक भए पनि कताकता कथानकले कथाको सत्यता उजागर गरेको छ जस्तो लाग्दछ । यसरी काली पार्वतीले तपस्या गरेको स्थान भएकैले उक्त स्थानको नाम कालिञ्चोक रहन् पनि सान्दर्भिक देखिन्छ । यस कथाको कथानकले सास्कृतिक तथा अध्यात्मिक महत्त्व बोकेको छ भने कथानक रैखिक ढाँचामा अघि बढेको छ । कैलाश पर्वतकी गौरी कालन्धर पर्वत गएर तपस्या गर्न यस कथाको मुख्य कथा हो भने शिव कैलासमा एक्लै बस्न नसकेर भैरव रूप भएर दोलखामा आएर तपस्या गर्नु, पार्वतीले तपस्यारत अवस्थामा शुम्भ निश्म्भ गरेका नाम गरेका दैत्य हरूको वध गर्न् र ती खड्गहरू ट्ट्वानको थ्म्कीमा बिसाउन्, सपनामा सिवाकोटी र दोलखे राजाले पाएको देवीको निर्देशनअन्सार खड्गहरू घरमा लगेर प्जन् यस कथाका सहायक कथानक हुन् । यसका सहायक कथानकले मुख्य कथालाई सहयोग गरेका छन् भने कालीको शक्तिलाई उजागर पनि गरेका छन।

यस कथाको मुख्य पात्र मानवेत्तर पात्र देवी पार्वती रहेकी छिन्। उनकै सेरोफेरोमा सम्पूर्ण कथा घुमेको छ र अघि बढेको छ। मानवेत्तर प्राणी अथवा देवता भए पनि पार्वतीलाई मानवीकिकरण गर्न खोजिएको छ पार्वती सुरुमा शान्त र रमाइली भए पनि काली बनेपछि रिसाइन र तपस्या गर्न हिडिन । त्यसैले उनी गतिशील र अनुकुल पात्र हुन् त्यस्तै शिवशंकर यस कथाका सहायक पात्र हुन् भने देवताहरू, सुम्भ र निशुम्भ, दोलखे राजा, शिवाकोटी यस कथाका अरु सहायक पात्र हुन । प्रस्तुत कालिञ्चोकको उत्पत्तिको कथा उक्त स्थानको स्थानीय पण्डितबाट नै कहिएको हुँदा यस कथाको भाषाशैली क्लिप्ट र प्रष्ट रहेको छ । यस कथामा पार्वतीको वीरताको वर्णनले कथा रसमय बनेको छ ।

शिवगौरीको कथामा क्रीडाले सरुवातको वातावरण आनन्ददायक भए पनि शिवले काली भन्नु गोरी पार्वती काली बन्न् र पार्वती रिसाउन्ले वातावरण अलि खल्लो बन्छ । शिवकै तपस्या गर भन्ने स्भावले पार्वती कालन्धर पर्वतमा हिउँले ढाकेको ठाउँमा तपस्या गर्नुले हिमालयमा गएर तपस्या गर्ने योगीहरूको परम्परा पार्वतीले पनि अनुशरण गरेकी छिन भने तपस्यारत अवस्थामा श्म्भ निश्म्भ नाम गरेका दैत्यलाई मारेकाले साहसपूर्ण वातावरण पनि देखिन्छ । पार्वतीको हिम्मतले गर्दा महिलाहरू पनि पुरूषभन्दा कम छैनन् भने परिवेश पनि यस कथामा पाइन्छ र अन्तमा पार्वती सुन्द्रावती नदीमा नुहाएर काली पार्वती गोरी भएर कैलाश तर्फ लागेकाले अन्तमा स्खद परिवेश छ।

यस कथाको पहिलो प्रमुख उद्देश्य कैलाश जुन शिवपार्वतीको निवासस्थान छ यो पूज्य छ र शिव पार्वती देवताहरूका पनि पूजनीय छन् भन्ने बुिभन्छ भने अर्कोतिर बुिद्धमान व्यक्तिले रसरङ्गमा मात्र मन दिएर हुँदैन आफ्ना सबै कर्तव्यहरू पालना गर्नुपर्दछ भने पनि भन्ने पनि हो। यससँगै आफू सुन्दर भएको सबैलाई राम्रो लाग्छ र सुन्दरता हराउदा मानव रिसाउछ भने सुन्दरताको प्राप्तिको निम्ति मानिस कठोर तपस्या पनि गर्नसक्छ भन्ने हो। यससँगै साधनारत र तपस्यारत व्यक्तिले साधना गरेका ठाउँहरू सबैका लागि र सधैंका लागि पूजनीय हुन्छ भन्ने हो।

खोटोको धुपको कथा: खोटोको धुपको कथा कालिञ्चोक गाउँपालिकाको माथिल्लो भेगका क्षेत्रहरू जहाँ हिँउद र वर्षामा गोठ सार्ने चलन थियो र अलिअलि अभौ पनि छ त्यहीँ को कथा हो । कथाको विश्लेषण गर्दा कुनै समयमा घटेको सत्य घटना हो कि भन्ने प्रतीत हुन्छ । प्राय: माथिल्लो भेगका शेर्पा तामाङ्ग थामीहरूमा यो कथा प्रचलित छ ।

यस कथाको कथानक लेकमा गोठ सारेको बेलामा याँटेले दु:ख दिएपछि सुरु हुन्छ । गोठमा भएको दहीदूध, सामलत्मल, अन्न र पाकेको खानेक्रा पनि याँटेले खाएपछि गोठालाहरू र उनका परिवारलाई पनि धेरै दु:ख दिएपछि एउटा चत्र गोठालोले जित्तबद्धि लगाएछ। याँटेले मान्छेले जे गऱ्यो त्यहि गर्ने र मान्छेले जे खायो त्यही खाने भएकाले उसले दिनभरि गएर जंगलमा सल्लाको खोटो जम्मा गर्न्ले कथालाई संघर्षमा प्ऱ्याउँछ । जब त्यो खोटो दलेर याँटेले आगो ताप्छ तब उसको जिउमा आगो लागेर याँटे सुइक्च्चा रोकेपछि कथा चरमोत्कर्षमा पुग्छ भने जब याँटे भागेपछि कथा बिस्तारै उपसंहारतर्फ अघि बढ्छ । दिनदेखि जहाँ खोटोको धुप बसाउँछ त्यहाँ याँटेले हेर्दा पनि हेर्दैन भन्ने चलन आजसम्म पनि रहन्ले र अचेल पनि गोठालाहरू लेकमा गोठ सार्दा आफूसँगै अलिकति खोटो लगेर बिहान-बिहान खोटोको धूप हाल्ने चलनले कुनै बेलाको सत्य घटना हो भन्ने अन्मान हुन्छ । यसरी सरल र रैखिक ढाँचामा अघि बढेको कथानक यस कथामा पाइन्छ । कथामा स्रुदेखि कौत्हलता पाइन्छ भने कथा अघि बड्दै जाँदा जिज्ञासा बढ्दै जान्छ । अन्तमा गोठालोको ज्क्तिबृद्धिले गर्दा कथा स्खान्त छ।

यस कथाको मुख्य पात्र मानवेत्तर प्राणी याँटे हो । याँटे यस भेगमा वनभाँकीको श्रीमतीको रूपमा प्रचितत छ तर उसलाई स्त्रीलिङ्गी शब्दले भने वर्णन गरिएको छैन । मानवेत्तर प्राणी याँटे नै प्रमुख पात्र हो भने आफ्नो खाना गीठा, भ्याकुर, खोज्न अल्छी गरेर गोठालाको खानेकुरा र मीठोमीठो दूध र दही भातमा पल्केको याँटे यस कथाको प्रतिकुल पात्र हो । ऊ बिना कथा अधुरो रहने भएकाले याँटे मञ्चीय र बद्ध पात्र हो भने गोठालो यस कथाको प्रमुख सहायक पात्र हो । कथालाई गित दिने भएकाले उज्जातिशील मञ्चीय र बद्ध पात्र हो । चतुरता र बुद्धिको प्रयोग गरेकाले सबै गोठालाहरूको रक्षा गर्ने अनकुल पात्र हो गोठालो । याँटे र गोठालो दुवै आंचितक पात्र हुन । थोरै पात्र वा चिरत्रको विकास भएर पिन खोटोको धूपको कथामा पूर्णता छ र उपस्थिति पात्रहरूले राम्रो कार्यव्यापार प्रस्तुत गरेका छन् ।

प्रस्तुत खोटोको धुपको कथा दोलखा जिल्लाको उत्तरी हिमाली भेगमा घटेको हो जहाँ चौरी, गाईगोठ, खर्कहरू प्रशस्त राखिन्छ । यस कथाको परिवेश गर्मी बढेसँगै गोठालाहरूले लेखमा आफ्नो गोठ सार्ने क्रम भेटिन्छ भने त्यसै क्रममा त्यही लेखमा बस्ने याँटेले उनीहरूलाई दु:ख दिएको, सताएको दु:खद परिस्थितिको चित्रण सुरुमा गरिएको छ भने पछि कुनै एक गोठालाको

जुक्ति बुद्धि र चतुरताले गर्दा सम्पूर्ण गोठालाहरूको दुःखको नाश भएकोले सुरुमा दुःखमय बनेको कथा पनि अन्तिममा सुखद र सुखमय बनेर टुङ्गिएको छ ।

खोटोको धुपको कथा कालिञ्चोकको हिमाली क्षेत्रमा बस्ने बस्ने वक्ताहरूद्वारा कहिएको हुँदा यस कथाको भाषाशैली दोलखा जिल्लामा बोलिने बोलीचालीकै भाषा रहेको छ । सरल, सुबोध र रसमय भाषाशैलीमा यस कथा कहिएको छ ।

प्रस्तुत खोटोको धुपको कथाको उद्देश्य पहिलेको गोठ, खर्क सार्ने चलनलाई अहिलेको पुस्ता समक्ष पुऱ्याउन् र खर्क, गोठमा बस्दा गोठालाहरूले कित दुःख पाउँथे भनी दुःखको उजागर गर्नु पिन हो। यस सँगसँगै दुःखको बेलामा एउटा एउटा चतुर व्यक्तिको सानो जित्त बुद्धिले गर्दा दुःख पाएका धेरै व्यक्तिहरूको उद्धार भयो भन्ने उद्देश्य कथामा पाइन्छ । त्यसैले दुःखको बेलामा रिसले, बलले नभई जित्तले काम लिन्पर्छ भन्ने उद्देश्य यस कथामा पाइन्छ।

गुमुबेसी कालिकाको उत्पत्तिको कथा: कालिञ्चोक गाउँपालिकाको वडा नम्बर ९ मा अवस्थित गुमुबेसी कालिकालाई कालिञ्चोककी साँहिली बहिनीको रूपमा पुजिन्छ । कालिञ्चोकका ५ दिदीबहिनीहरूमध्ये साँहिली बहिनीको रूपमा १२ औं शताब्दीदेखि पुजिदै आएको किंवदन्ती छ भने १५ औं शताब्दीदेखिका प्रामाणिक तथ्यहरू अहिले पनि फेला परेका छन् । सामाजिक सांस्कृतिक कथामा गुमुबेसी कालिकाको कथा पनि मुख्य रहेको छ ।

अमरा नाम गरेका व्यक्तिलाई ३०० मुरी बिउ जाने बारी दान गर्न मन लाग्नुबाट यस कथाको कथानक प्रारम्भ हुन्छ । देवी सपनामा आउनु र आफूलाई त्यहाँ आउन मन लागेको कुरा बताउँदै आगोको ज्वाला निस्केको ठाउँमा आफू रहेको बताउनु र त्यहाँ पुग्दा आगोको ज्वाला आकारको शिला भेटेर ल्याउनुले कथानक चरमोत्कर्षमा पुग्छ भने त्यसपछिको कथा बिस्तारै उपसंहारतर्फ ओरालो लाग्छ । त्यसपछि बाजागाजासहित गुमुबेशी ल्याएर स्थापना गरेकी देवीले हालसम्म बालीनाली, गोठ बस्तुभाउ र जनताको रक्षा गरेकोमा कथानक टुंगिएको छ ।

यस कथाका मुख्य पात्र गुमुबेसी कालिका हुन जुन अलौकिक पात्र हुन । अलौकिक भएर पिन कथालाई गित दिने पात्र हुन भने यस कथाका प्रमुख सहायक पात्र अमरा हुन जसले कालिञ्चोकको थुम्की देखी कालिकालाई ल्याएर गुमुबेशीमा स्थापना गरेर आफ्नो आफ्नो भागमा रहेको तीनसयम्री बीउ जाने जिमन गुठी भनेर अर्पण गरिदिए । गुमुबेसीमा स्थापना गरेकै हुनाले नै कालीकाको नामै गुमुबेसी रहन गयो । त्यसैले अमरा यस कथाका अनुकूल र गतिशील पात्र हुन भने अरु ब्राह्मणहरू काली लिन गएका सबै जनताहरू पुरोहितहरू गौण पात्र हुन अमरा यस कथाका आञ्चलिक पात्र हुन भने देवी भगवती सार्वभौमिक पात्र हुन ।

सरल सहज भाषा शैलीको कारणले यो कथा सबैमा बोधगम्य बनेको छ र रसमय भाषाले मानिसको देवीप्रतिको भक्ति समेत प्रगाढ बनाउन सक्षम छ । कालिञ्चोक र यसको आसपास गुमुबेसी यस कथाका परिवेश हुन । सपनामा विश्वास गर्ने अमराबाट आस्तिक समाजको प्रतिनिधित्व पिन गरेको छ । यस कथाको उद्देश्य यदि व्यक्तिमा पात्रता छ भने परमात्मामा वा शक्तिको दर्शन मिल्छ भन्ने उद्देश्य अमराको पात्रताले पुष्टि गर्दछ भने मानिस आस्तिक हुने हो र देवी वा कालीको पूजा आराधना गर्ने हो भने विपतमा भक्तको रक्षा गर्छिन भन्ने सन्देश महामारीको बेला भएको गुमुबेसीको रक्षाले देखाउँछ ।

गोल्मा राजाको कथा: गोल्मा राजाको कथा कालिञ्चोक क्षेत्रमा बहुप्रचलित कथा हो । दोलखा जिल्लामा कालिञ्चोक गाउँपालिका लगायत अरु गाउँपालिकाहरूमा पिन गोल्माको थान पुज्ने चलन छ तर गोल्मा राजा सबै गाउँपालिकाका एकै थिए वा फरक फरक गोल्मा राजा थिए भन्ने कुरा इतिहासको गर्भमा नै लुकेको छ । तर हाल कालिञ्चोक गाउँपालिका का सबै वडाहरूलाई समेटेर एउटा गोल्मा राजाले राज्य गरेको देखिन्छ । कालिञ्चोक गाउँका सबै वडाहरूमा यो कथा प्रचलित छ ।

कथा उहिलेको गोल्मा राजाको राज्यबाट सुरु हुन्छ । उतिबेला अहिलेको कालिञ्चोक क्षेत्र विकसित थियो अन्न पिन प्रशस्त थियो पशुपालन राम्रो थियो भन्नेबाट कथानक सुरु हुन्छ भने त्यस ठाउँमा भएको नागले दिएको दुःख, जोगीको आगमन हुँदै कथा सररर अगाडि बढ्दछ । जब जोगीले राजाको छोरीसँग बिहे गर्ने सर्तमा त्यस पोखरीका नागलाई चार टुका पारेर डाँडा कटाउँछन् तब कथानक आफ्नो उत्कर्षमा पुग्छ भने त्यसपछि जोगी मारिनु र गोल्मा राजाको र राज्यको पतन हुनु सँगसँगै कथाको अन्त्य हुन्छ । यो कथाको तिथिमिती फेला पार्न नसके पिन ऐतिहासिक कथावस्तु हो किनिक गोल्मा राजाको दरबार स्थानमा आज पिन तामाङहरूले उनको पूजा लगाइ नै रहेका छन् र उनीहरू यस गोल्माको

पूजालाई आफ्नो ठूलो पर्वको रूपमा मनाइ नै पिन रहेका छन्। त्यसैले कथाहरू रैखिक ढाँचामा अघि बढेका छन् र ऐतिहासिक तथा साँस्कृतिक विषयवस्तुसँग मिल्दोजुल्दो भएकाले कथा अत्यन्त चाख लाग्दो पिन छ।

गोल्मा राजाको कथाका प्रमुख पात्र गोल्मा राजा स्वयम हुन भने सहायक पात्र जोगी, सर्प, राजाका छोरी हुन भने गौँण पात्रहरूमा जनता र पशुहरू पर्छन । राजा इमान्दारी वहन गर्न नसक्ने प्रतिकूल पात्र हुन भने अरूको दुःख कष्ट र सहयोग गर्ने जोगी अनुकूल पात्र हुन । यस कथामा गोल्मा राजा आञ्चलिक पात्र हुन भने जोगी सार्वभौमिक पात्र हुन ।

गोल्मा राजाको थान तामाङहरूबाट आजसम्म पुजिदै आएको हुनाले यस कथा तामाङहरूबाट नै भिननुपर्ने हो तर तामाङहरूले पूजाआजा गर्ने गरेको तर त्यसको इतिहासको बारेमा प्रस्ट जानकारी नभएको हुनाले बाउनक्षेत्रीबाट नै कथाको सङ्कलन गरिनु परेकोले कथामा तामाङ लवज पाइँदैन त्यसैले खस क्षेत्री भाषामा कथानक अघि बढेको छ । नेपाली भाषामा कथावाचक इतिहासका अध्येता र पुराणका वाचक भएका कारणले कथा प्रस्ट नेपाली भाषामा कथिएको हुनाले बोधगम्य र रसमय छ ।

यस कथामा कालिञ्चोक गाउँपालिकाका सबै वडाहरूको वास्तिविक वस्तुस्थिति पाइन्छ । गोल्मा राज्यको सिमाना कित थियो भन्ने स्पष्ट नभएको तर उबेला टुके राज्यको समय थियो भन्ने कुरा पिन गोल्मा राजाबाटको कथा बाट प्रस्ट हुन्छ । जोगीलाई राजाले भीरमा लगेर मार्न लाउनुले राजा नै सर्वोपिर थिए जनताको बोलीको कुनै महत्त्व थिएन भन्ने बुभिन्छ भने राजामा हुनुपर्ने इमान्दारी नभएका कारण देशले भोग्नुपरेको दुर्दशाको पिन स्पष्ट बयान पाइन्छ ।

यहाँ कथाको मुख्य उद्देश्य पानीको स्रोत संरक्षण गर्नुपर्छ, पानी विरिपिर सर्प रहनु स्वभाविक भएकाले उनीहरूलाई मार्नु हुँदैन भन्ने हो । मान्छे जित सुकै ठूलो ओहोदामा भए पिन आफ्नो बोलीको पक्का हुनुपर्छ, राजा नै स्वार्थमा डुबे पिछ देशको अधोगित निश्चित छ त्यसैले राजा इमान्दारी र विवेकी हुनुपर्छ भन्ने पिन यस कथाको सन्देश रहेको छ । यसैगरी साधु वा जोगीको श्राप लाग्छ त्यसैले उनीहरूको चित्त दुखाउनु हुँदैन भन्ने पिन छ । यससँगै राजाले मात्र सबै निर्णयहरू एक्लै निलई जनता र विवेकी मानिसहरूको सरसल्लाह लिनुपर्छ भन्ने पिन हो ।

चतुर बुढो: प्रस्तुत कथा कालिञ्चोक क्षेत्रमा प्रचलित मनोरञ्जनात्मक लोककथा हो । प्राय: गरेर ठूलो स्वरमा ढ्वाइँय गरेर पाद्यो भने मान्छेले यो कथा सिम्भिहाल्छन् र सुनाउँछन् । अरु कथा बच्चा र तरुणहरूलाई थाहा नभए पिन यो कथा भने प्रायः सबैलाई थाहा हुन्छ ।

यस कथाको कथावस्तु छोटो तर रमाइलो छ । बूढाबूढीलाई सेल खान मन लाग्नुबाट यस कथाको कथानक सुरु हुन्छ । त्यस समयमा सेल पकाउन न पिठो थियो न दाउरा थियो । बुढाबुढी सल्लाह गरेर बुढो दाउरा र बुढी पिठो खोज्न जाँदै गर्दा संघर्षको विकास हुन्छ भने बुढाको बाघसँगको जम्काभेट हुनु बाघलाई सेलरोटी दिने प्रण गर्नु र घरमा आएर सेल पकाएर खाने बित्तिकै बाघ आएर घरमा पसेर बुढालाई बोलाउन्, बुढाबुढी बाघको पदचाप सुनेर लुक्नु र बुढाले पादेर बुढाबुढी लुकेको घ्याम्पो फुट्नु र बाघ भाग्नु एकैसाथ हुँदा कथा चरमोत्कर्षमा पुछ । यसरी सुरुदेखि अन्तसम्म सिलिसलेवार रूपमा कथानक रैखिक ढाँचामा अघि बढेको छ । छोटो भए पनि कथावस्तुको रोचकता ले कौतुहलता जगाई नै रहन्छ र पाठकको लागि एकोहोऱ्याइरहन्छ ।

छोटो भएकाले यस कथामा तीनजना पात्रको मात्रै चित्रण भएको छ । दुईजना मानव पात्र र एक जना पशु पात्र उपस्थित छन् । यस कथाका तीनवटै पात्रको प्रमुख भूमिका रहेको छ भने तीनवटै पात्र समयानुकूल चल्ने अनुकुल पात्रहरू हुन् । प्रस्तुत कथामा तीनैजना बिना कथा अधुरो हुने भएकाले तिनै जना मञ्चीय र बद्ध पात्र हुन् ।

सरल भाषाशैलीमा कथिएको चतुर बुढो कथाको रोमाञ्चपूर्ण शैली र मनोरञ्जनात्मकताले पाठक नहाँसी रहन सक्दैन। चतुर र बुढोको कुरा र शैलीले भन हसाउँछ । त्यसैले यस कथामा रोमाञ्चपूर्ण भाषाशैलीको प्रयोग भएको छ।

यस कथामा ठाउँको नाम किटान गरिएको छैन तर कालिञ्चोक गाउँपालिका वरपर प्राय गरेर सबैको मुखमा भुण्डिएको हुनाले कथा यतैतिरको हो भनेर अनुमान गर्न सिकन्छ भने कथाको परिवेश बुढाबुढीको सानो घर देखि बाघ रहेको घना जंगल सम्म फैलिएको छ ।

यस कथाको उद्देश्य परिआएको बेलामा बुद्धिले काम लिनुपर्छ भन्ने हो। बाघको पञ्जामा परिसकेको बुढोमा चतुरता नभएको भए उसको त्यही दिन अन्तिम दिन हुने थियो। त्यसैले परेको बेलामा मान्छे चतुर हुनुपर्छ भन्ने शिक्षा छ। त्यस्तै सबैले नकारात्मक रूपमा लिएको पादले पिन सकारात्मक काम गर्न सक्छ भन्ने सन्देश छ भने कहिल्यै राम्ररी खान नपाएको मान्छेले मीठो खानेकुरा टन्न खान पाउँदा हेक्का नराखी खान्छ भन्ने आशय पनि छ।

तन्त्रविद्या: यस तन्त्रविद्या कथा कालिञ्चोक गाउँपालिकाको लोकप्रिय लोककथा हो । अहिले विश्वासै गर्न नसिकने तन्त्रविद्याको प्रयोगले पहिले मानिसहरू आफ्नो आकांक्षा पूर्ति कसरी गर्थे भन्ने कुरा यस कथाले प्रष्ट बताउँछ भने उतिबेला तन्त्र विद्या जान्ने व्यक्तिलाई सबैले मान्थे र यस्ता व्यक्तिदेखि कसरी सबैजना डराउँथे भनेर स्पष्ट उल्लेख छ । कालिञ्चोक गाउँपालिकाको हालको नारिभौँमा घटेको यस कथा अतिरञ्जित, रोमाञ्चकता र कौतुहलताले भिरिएको कथा हो ।

यस कथा सात आठ पुस्ता अधिका जयभद्र जैशीको तान्त्रिक विद्याको चमत्कारपूर्ण वर्णनबाट सुरु हुन्छ । उनको ख्याति जताततै हुनुबाट कथाको प्रारम्भ हुन्छ भने कथानक कालिञ्चोक भ्रमण, थुमामाथि परेको नजर र थमाको मोलमोलाई हँदै अघि बढछ, यो चरण नै यस कथाको संघर्षको चरण हो। मोलमोलाइ निमलेर रित्तै हात घर आउन् तर मनबाट थुमाको मासुको स्वाद नहराउन्ले पनि अब के हुने होला भन्ने कौत्हलता जगाउँछ । यस्तै उनले आफ्नो तन्त्र विद्या को प्रयोग गर्न् र मान्छेबाट बाघमा परिणत भएर उही गोठमा गई हंकारफ्ंकार गरेर थमा लिएर आउँदा कथा चरमोत्कर्षमा पुग्छ । कथानक यतिबेलासम्म सरलरेखीय ढाँचामा अघि बढेपनि फेरि भोटेले जयभद्र जैसीलाई दोलखाको खड्गे जात्रामा भेटन र खुक्री माग्नुले कथा सरल रेखाबाट बक्तरेखीय ढाँचामा अघि बढेको छ भन्न सिकन्छ । यसरी साधारण थमाको मोलमोलाइबाट विकास हन पुगेको कथा तन्त्रविद्या को प्रयोग, मान्छेको बागमा परिवर्तन, थुमाको प्राप्ति, फोरि भोटेको जैसीसँगको भेट र भोटेको खुक्री फिर्तासँगै अर्को थुमाको प्राप्तिसँगै कथा रोमाञ्चकपूर्ण गतिशील र कौत्हलपूर्ण भई बक्ररेखीय ढङ्गबाट अघि बढेको छ।

तन्त्रविद्या कथामा प्रयुक्त पात्रहरू जयभद्र जैसी, उनका सहयोगी भोटे, थुमा, बाघ आदि रहेका छन्। यस कथाका मुख्य पात्रहरू जयभद्र जैसी हुन किनिक उनके आसपासमा पुरै कथा बाँचेको छ । सुरुदेखि अन्तसम्म उपस्थित जयभद्र जैसी प्रमुख सँगसँगै गितशील पात्र पिन हुन्। यसैगरी सहायक पात्रहरूमा उनका सहयोगी, भोटे, थुमा र बाघ रहेका छन्। यस कथाका भोटे अनुकूल पात्र हुन् किनिक उनी इमान्दार र गरिखाने साधारण मानिसहरूको प्रतिनिधित्व गर्छन् भने जैसी अरुलाई ठगेर खान खोज्ने प्रतिकूल पात्र हुन्। यस कथामा उपस्थित जैसी, भोटे, बाघ, थुमा र सहयोगी सबै मञ्चीय र बद्ध पात्र हुन किनिक यी

पात्रहरूको उपस्थितिबिना यो कथा पूर्ण हुन सक्दैन । लोककथा यही भेगको हुनु र यी पात्रहरू पनि कालिञ्चोक गाउँपालिकाकै हुनुले यी पात्रहरू आञ्चलिक पात्र हुन ।

यस कथा हालको कालिञ्चोक गाउँपालिका अन्तर्गतको नारीभौं कालिञ्चोक, कुरी र दोलखा शहरको आसपासमा घटेको छ । नारीभौंको समिशतोष्ण हावापानीदेखि कुरी कालिञ्चोकको चिसो मौसम, चौंरीगोठ र भेडीगोठ यसका परिवेश हुन् भने भोटेले आफ्नो खुकुरी चिनेको दोलखा बजार र खड्ग जात्रा पिन यसका परिवेश हुन् । समग्रमा यो कथा कालिञ्चोक गाउँपालिकाको स्थानीय परिवेशमा घटेको हो ।

नारीभों उतिबेला घिमिरे जैसीहरूको थियो, पछि कार्कीहरूको बसोबास बढ्यो घिमिरेहरू जजमान गर्ने र कर्मकाण्डी शिक्षामा तेजिला भएका हुनाले यस कथाको भाषाशैली प्रष्ट नेपाली छ भने कतैकतै स्थानीय थेगोको भने छनक पाइन्छ।

अहिले यन्त्रको बाहुल्यता रहेको समयमा तन्त्र र मन्त्र पिन कुनै समयका महत्त्वपूर्ण प्रणाली हुन् भन्ने स्पष्ट पार्न खोजिएको छ भने वीर र साहसी व्यक्तिको रूपमा जयभद्र जैसीलाई उभ्याउन खोजिएको छ अर्थात तन्त्रको समयमा ठूला तान्त्रिक नै महान् हुन् र जताततै पुजिन्छन् भन्ने भाव छ। यस साथसाथै त्यतिबेला भएको ठूलो जातले सानो जातलाई कसरी थिचोमिचो गर्थे भन्ने कुरा प्रष्ट्याउन खोजिएको छ। जातीय थिचोमिचोको छन्क पाइए पिन ठूला तान्त्रिकको महिमा गाउनु उनको वीरताको प्रशंसा गरिन् यस कथाको प्रमुख उद्देश्य हो।

थामीको उत्पत्तिको कथा: थामीको उत्पत्तिको कथा दोलखा जिल्लाको लापिलाङ स्राक्षमावती र आसपासका ठाउँहरूमा बहुसंख्याक रूपमा बसोबास गर्ने थामीहरूको उत्पत्तिको कथासँग जोडिएको छ । पत्रकार चिरञ्जीवी मास्केका (मास्के, २०७७) अनुसार परापूर्व कालमा थामीहरू सिमाङघाट क्माङघाटबाट भक्तप्र हुँदै दोलखार्को किराती छाप आएको किंवदन्ती छ । उनीहरूमध्ये यापित र सोनारी सुस्पाको राङराङथलीमा बसोबास गरेको किंवदन्ती छ (मास्के, २०७७ प.१०२) । उत्पत्तिका सम्बन्धमा धेरैतिर थामीको किंवदन्तीहरू भए पनि थामीको उत्पतिसम्बन्धी यो किंवदन्ती भने धेरैतिर प्रचलित छ । यो कथा थामीका सम्दाय, लापिलाङ, सुस्पा क्षमावती, बाबरे लगायत धेरै ठाउँमा प्रचलित छ।

त्रेता युगमा र अयोध्यामा रघ् नाम गरेका राजाको शासनबाट कथा स्रु हुन्छ । उक्त राज्यमा स्नको र चाँदीको द्ईवटा पोखरी हुन्, माथि सुनको, बीचमा चाँदीको पोखरी र सबैभन्दा तल ठूलो खोला हुनु, यी सबै घटनाक्रमहरूले विस्तार कथामा सङ्घर्ष पैदा हुन्छ। राजाको दरबारमा नित्य माछा मार्ने हुँदा निजी माभी र निजी पोखरी र खोला थियो। माभीको दैनिकी दरबारलाई माछा प्ऱ्याएर बचेख्चेका माछा बोकेर घर फर्किन् थियो। यसरी माभ्तीको दैनिकीबाट कथाको चरणगत विकास हुन्छ । राजालाई हरेक दिन माछा मारेर बुकाउन पर्ने चलनले गर्दा जस्तोसकै कठिन परिस्थितिमा पनि माभीले माछा मार्नेपर्थ्यो भन्ने कथानक पनि यहाँ रहेको छ । ठुला ठुला जातका माछाहरू राजाको दरबारमा हाजिर गराईन र सानासाना माछाहरूको उपभोग गर्न माभीले पाउने चलन ऊबेला हुनु र एक दिन यसरी माभी माछा मार्ने क्रममा ती दुवै पोखरी फुटेर खोलामा ठूलो बाढी आउनु धेरै बेर माभीले प्रयत्न गर्दा पनि जालमा एउटै माछा पर्न नसक्नु र अन्तमा माभीले पर पर किनारमा कतै केही देखेजस्तो लागेर जानु र त्यहाँ साना साना दुई बालबालिकाहरू उनको जालमा पर्दा कथा बिस्तारै विकास हुँदै चरम उत्कर्षतिर लाग्छ माभीले 1 जब बालबालिकाहरूलाई राजाको दरबारमा हाजिर गराउँछन तब कथा चरम उत्कर्षमा प्ग्छ।

त्यसपछि राजाको दरबारमा बुकाइएका दुई बालबालिकाहरू बिस्तारै समयसँगै हिर्किदै, बढ्दै जान् र तिनीहरूको बिहेबारी गर्न त्यतिबेला हिन्द् धर्मको शास्त्र अनुसार अरु जातसँग निमल्ने भएकाले तिनै दुईजनाको बिहे गरिदिएछन् । तिनका पनि फोरि ७ छोरा र ७ छोरी जिन्मन् हुँदै कथानक अघि बढ्छ । फेरि राजाले ती बालबालिकाहरू पनि बिहेबारी गराउने मानिस गोत्र केही थाहा नभएकाले राजाको हुकुम अनुसार ती ७ छोरा र ७ छोरीहरू उत्तर र दक्षिणको ढोकाबाट छोडिदिन् जता जान्छन्, गएर गरी खाउन भन्ने आदेश हुँदै कथा अघि बढ्छ । यसरी उत्तरको ढोकाबाट निस्किएका ७ छोराहरूमध्ये दुईटा छोरा भाँकी भएर पश्चिमतर्फ लाग्नु, अनि ६ छोराहरू मध्ये २ छोराहरू मेचे र कोचे आसामतर्फ लागे, २ छोराहरू सुनकोशी र तमोरको तिरैतिर बस्ती बसाल्न्, उनीहरू स्न्वारको रूपमा चिनिन् र एउटा छोरा भने आफ्नो श्रीमतीसहित तामाकोशीको तिरैतिर गएर काठमाडौं भक्तप्र हुँदै तामाकोसीको तिरैतिर गएर स्स्पाको राडराडथलीमा बसोबास गर्न् र त्यहाँ उनीहरूले आफनो बस्ती बसाउदै जादाँ कथानक रमाइलो ऐतिहासिक

रूपमा अघि बढ्छ । भिनन्छ सुस्पाको राङराङथलीमा आफ्नो घरजम बसाउने श्रीमान श्रीमती यापित र सुनारी थिए । दोलखाको राङराङथलीमा रहँदा बस्दा उनीहरूका पिन ७ छोरा र ८ छोरी भए ।

त्यो समयमा दोलखामा दोलखे राजा हुन् र दोलखे राजालाई लाग्थ्यो कि उनीभन्दा माथि अर्थात दोलखा भन्दा उत्तरतर्फ बसोबास गर्ने क्नै पनि जाति छैन, केवल जङ्गल मात्र छ तर एकदिन जब उनले तामाकोशी नदीमा पौडी खेल्न जाँदा त्यहाँ अंगार र दाउराका ठुटा देखी छक्क पर्न् र छक्क परेर को वस्दो रहेछ आफूभन्दा उत्तरितर भनेर स्राकी गर्न पठाउन् त्यसपछि यापितलाई पक्राउ गर्न् सोनारी एक्लै पर्न् र सोनारीले हरेक बिन्तीभाउ गर्दे सुनको मिर्ग सम्म राजालाई ब्भाएर आफ्ना पतिलाई फिर्ता ल्याउन् र उनकै छोरा छोरीले दोलखाका धेरै भूभाग थामी बस्तीले ढांकिन् सँगसँगै कथानक अघि बढेको छ भने यापित र सोनारीको अन्तिम आठौँ छोरी दोलखे राजाकै कान्छा छोरासँग बिहे गरेर आलम्प् गएर आलम्प् मा बसोबास बसाउन् र अरू छोरा छोरीहरू फैंलिदै स्स्पा क्षमावती, लापिलाङ, जिरी, स्री, बाबरेतिर छरिएर आफ्नो गुजारा चलाउँदा यस कथाको समापन हुन्छ । यसरी कथानक सरर अघि बढेको सुरु मध्य र अन्त्यको क्रमबद्धतामा मिलेको हुनाले कथा रैखिक ढाँचामा छ भन्न सिकन्छ । यस कथामा म्ख्य कथानक सङ्सगै उपकथा पनि छन् । थामीको उत्पत्ति र बसोबास हुन् मुख्य कथा हो भने दोलखे राजाको कथा, रघ् राजाको कथा यस कथाका सहायक कथाहरू हुन।

यस कथाका मुख्य पात्र यापित र सोनारी ह्न जसले भारतमा रघ् राजाको राज्य रहेको स्थान अयोध्याबाट नेपालको पश्चिम हुँदै दोलखासम्म आएर आफ्नो बस्ती बसाले । घनघोर जंगलमा आफ्नो बस्ती बसाए र गुजारा चलाए। यापित र सोनारी नै यस कथाका प्रमुख पात्र हुन भने रघ् नाम गरेका राजा, उनका जनताहरू, माभी, उनका छोराछोरीहरू दोलखे राजा यस कथाका सहायक पात्र हुन । यस सँगसँगै मानवेतर प्राणी पशुको रूपमा आएको सुनको मिर्ग, कालीज अरु गाउँले सबै गौंण पात्रका रूपमा आएका छन् । कथाको मुख्य भूमिकामा रहेका यापित र सोनारी द्वै अनुकूल र गतिशील पात्र हुन भने यस कथामा देखापरेका दोलखे राजा जसले निर्वाधरूपमा चलिरहेको यापित र सोनारीको जीवनमा यापतिलाई पिकरण प्रतिकूल पात्रको रूपमा काम गरेका छन् । यापित, सोनारी, दोलखे, राजा र उनका छोरा छोरीहरू सबै यस कथाका मञ्चीय र बद्ध पात्र हुन। यसरी पात्रगत हिसाबमा पिन रघु नाम गरेका राजा, ती अनाम खोलामा भेटिएका बच्चाहरू, उनीहरूका ७ छोरा र ७ छोरी हरू हुँदै धेरै पात्रहरूले कथा मनोरम र सुन्दर बनेको छ । यापित र सोनारी मुख्य पात्रको भूमिकामा छन् भने रघु नाम गरेका राजा, उनका निजी माभी, यापित र सोनारीका छोराछोरीहरू दोलखे राजा सहायक भूमिकामा छन् र यापितका अरु ७ दाजुभाइहरू, दोलखे राजाका जनताहरू र यापित र सोनारीका जिरी आलम्पु सम्म ढािकएका छोराछोरीहरू यस कथाका गौण पात्र हन ।

यस कथा रघ् नाम गरेका अयोध्याका क्नै प्स्ताका राजादेखि पश्चिम नेपाल हँदै काठमाडौं र भक्तपुर, दोलखाको राङराङथली, बाबरे, लापिलाङसम्म ठूलो र विस्तृत परिवेशको कथा छ । रघ् नाम गरेका राजाको दरबारको परिवेश, माभीले माछा मार्ने चलन हुन् र आफ्नो ग्जारा त्यसैबाट चलाउन् परिवेश हो भने जब हिन्दू संस्कृति अन्सार जवान केटाकेटीको गोत्र थाहा हुँदैन बिहेबारीमा समस्या आउँछ क्ट्म्ब जोड्न गाह्रो हुन्छ भन्ने परिवेश पनि छ । यता दोलखामा आएर सङ्घर्षरत यापित र स्नारीले जङ्गलमा आफ्नो बस्ती बसालेको संघर्षको परिवेश पनि छ भने त्यसपछि यापित र सोनारीका छोरा दोलखाको स्स्पा, लापिलाङ, स्रीलगायतका सम्पूर्ण इलाकाहरू ढाकेको र उनका सन्तानहरू फैलिएको विस्तृत र सार्वभौमिक परिवेश छ। यस सँगसँगै दोलखे राजाले दृ:ख दिएको अथवा यापितले पाएको द्खको परिवेश पनि यस कथामा छ।

यस कथाको भाषाशैली अहिलेको प्रयुक्त नेपाली भाषा नै रहेको छ भने कतैकतै थामी शब्दहरूको मिसावट पिन आएको छ। कथा कौतूहलमय र रोमाञ्चपूर्ण हुँदै अघि बढेकोले सरल, सहज र सुन्दर बनेको छ। बकरेखीय ढाँचामा अघि बढेको हुनाले कथामा विभिन्न उपकथाहरू पिन मिसिएर आएका छन्। यस कथाको प्रमुख उद्देश्य दोलखामा थामीहरू कसरी भित्रिए? उनीहरूको वृद्धि र विकास कसरी र कहाँ भयो? कित दुख पाउँदै उनीहरू हालको अवस्थासम्म आइप्गे भन्ने करा बताउन् हो।

सुनखानी: यस लोककथा कालिञ्चोक गाउँपालिकाको विकसित क्षेत्र र अहिलेको गाउँपालिका कार्यालय स्थान आसपासको कथा हो। उक्त ठाउँलाई किन सुनखानी भनियो भन्ने प्रश्नको उत्तर पनि यस कथाले दिएको छ। प्रस्तुत लोककथामा मध्य सोह्रौ शताब्दीतिर भारतको कुमाउगण राज्यमा मुसलमानको शासन चलेपछि आफ्नो आत्मरक्षा र धर्मरक्षा गर्न गणेश पाध्यको टोली कुमाउँ गणबाट नेपाल पसेर यस क्षेत्रमा बसोबास

गरेबाट स्रु हुन्छ । गणेश पाध्य कुमाउँगडबाट यत्रो यात्रा गरेर आउन्, साथमा घण्टीमा मन्त्रिएर आफ्ना क्लदेवता कालीनाग सङ्सङ्गै ल्याउन्ले कथामा संघर्ष पैदा गर्दै रोमाञ्चकता पनि थप्दै जान्छ । घण्टीमा मन्त्रिएर ल्याएको नाग भीषण हुन् र घण्टीलाई बेरेर बस्नुले कथालाई पनि कौतूहलपूर्ण बनाउँछ । घण्टीलाई कालीनागले बेरेपछि उनका लागि मन्दिर बनाउन् र नित्य पुजा गरिन् र नित्य पूजा गर्दागर्दे सोही नाग स्नौलो भएर दिनको १ तोला स्न पनि दिनुले त्यतिबेलाका शिवाकोटीको भक्ति र शक्तिलाई प्रस्फ्टन गर्दछ भने नागले स्न दिएका कारणले यस ठाउँको नाम स्नखानी रहन गयो, ज्न यस कथाको महत्त्वपूर्ण विषयवस्त् हो । यसरी रैखिक ढाँचामा अघि बढेको कथानक जब प्जारीका छोराले अलि बढी स्न पाउने लोभमा नागको प्च्छर अलि धेरै काट्छन् र उनलाई नागले डसेर मार्छ कथानक चरमोत्कर्षमा पुग्छ । छोराको मृत्यपछि नागले दर्शन दिन र स्न दिन बन्द गर्दा गर्दे कथा उपसंहारितर बढ्न थाल्छ । यसरी यहाँ गणेश पाध्य कुमाउगढबाट आउन्, आउँदा घण्टीमा नाग बेरेर ल्याउन्, नागमन्दिर बनाउन्, नागले स्न दिन् म्ख्य कथानक हो भने बाउहरू कतै जान्, गणेश पाध्यले माथि क्रीको जंगलबाट दलिन ल्याएर नाग मन्दिर बनाएको कथा सहायक कथानक हो।

यस कथाका म्ख्य पात्रहरू मानवेत्तर प्राणी कालीनाग र गणेश पाध्य हुन् । यी दुवै पात्रको सेरोफेरोमा सम्पूर्ण कथा अघि बढेको छ । त्यस्तो द्वन्द्वमा परेर पनि आफ्नो धर्म प्रति अडिग रहने र आफ्ना क्लदेवतालाई घण्टीमा बेरेर ल्याउने गणेश पाध्य आस्थावान र अनुकूल पात्र हुन् भने आफ्नो क्लधर्म र सन्तान जोगाउन समयअनुसार चल्ने गतिशील पात्र पनि हुन् । नाग मानवेत्तर प्राणी भए पनि उसले आफ्नो धर्म छोडेको छैन र पूजाबाट खुशी भएर स्न दिन् दर्शन दिन्ले नाग पनि अनुकूल पात्र हो भने पुजारीका छोरा त्यत्रो सुन र नागको दर्शन पाउँदा पनि लोभले घेरिएका प्रतिकूल पात्र हुन् जसको प्रतिकुलताले गर्दा शिवाकोटीहरूको सुन प्राप्त गर्ने अवसर नै चुक्यो । यहाँ भएका गणेश पाध्य, नाग र छोरो मञ्चीय र बद्ध पात्र हुन भने गणेश पाध्यका दाज्भाइहरू म्क्त पात्र हुन् । कथामा गणेश पाध्य र कालीनाग प्रम्ख पात्र हुन् भने उनको छोरो सहायक पात्र र गणेश पाध्यका दाज्भाईहरू र म्स्लिम राजा गौण पात्र हुन्।

भारतको कुमाउ गढदेखि कथाको सुरु हुने हुनाले यस कथाको कथानक फराकिलो छ । कुमाउगढबाट सुनखानी सम्म आईपुग्दा उनले धेरै परिवेश र पश्चिम नेपालको परिवेश सामना गर्दै आइपुगे। गणेश पाध्य हिड्दै आफ्नो अनुकूल ठाउँमा बसेकाले मध्यम र रमाइलो मौसमको परिवेश छ भने तामाकोसी खोलो, खेतीयोग्य जिमन र जङ्गलको पहुँच भएकाले अनुकूल परिवेश छ। जसले गर्दा शिवाकोटीहरूलाई सुनखानीमा अंडिन र फैलिन आजसम्म मद्दत गरेको छ।

यस कथाको मुख्य उद्देश्य जस्तोसुकै किठन पिरिस्थितिमा पिन आफ्ना कुलदेवता र आफ्नो धर्म छोडेन भने आफ्नो फलिफाप र राम्रो हुन्छ भन्ने हो। त्यस्तै भिक्त र आराधना मजबुत भयो भने देवताले अनुक्रम्पा गर्छन् भन्ने हो र यदि मानिस लोभले घेरिएमा आफ्नो र आफ्नो सन्तानको विनाश निश्चित छ भन्ने सार यस कथाबाट पाइन्छ। संक्षेपमा इमानदारी, भिक्तपूर्ण र बुद्धिमान हुनु तर लोभी कहित्यै नहुनु भन्ने सन्देश यस कथाको रहेको छ।

वनभाकीको कथा: प्रस्तुत कथाको शीर्षक वनभाँकीले नै कथा भित्र कतै न कतै वनभाँकीको अस्तित्व छ भन्ने कुरा बुभाउँछ भने अहिले कथा वा कहानीका रूपमा बुभेको वनभाँकीको अस्तित्व स्वीकारिएको पाइन्छ । वनभाँकीको कहावत को कुरा आउने बित्तिकै कथावाचक कमल प्रसाद घिमिरेको नाम जताततै सुनिन्छ । कथाका कथियताको आफ्नै अनुभव भएको हुनाले यथार्थको पूर्ण धरातलमा उभिएको कथा हो यो।

प्रस्तुत कथा वनभाँकीको अस्तित्व माथि उठेको शंकाबाट सुरु हुन्छ भने किशोरहरू मात्र गोठमा कुर्नुपरेको बेलामा वनभाँकीको ढ्याङ्गो खोस्न हिम्मत गरेका किशोरहरूको साहसी निर्णय हुँदै कथानक अघि बढ्छ । वनभाँकी खोलैखोला आउनु, ढ्याङग्रो बजाउदै हल्का तालमा नाच्नुले कथानकलाई अभ रोचक ढंगले अघि बढाउँदै कथामा संघर्षको विकास गरेको छ भने जब वनभाँकी किशोरहरू कुर्न बसेकाभन्दा ४ कान्ला तल आइपुग्छ सबैका जिउका रौँ ठाडा हुन्छन् र सबैले हात मुट्टी कसेर बस्छन् तब कथा चरमोत्कर्षमा पुग्छ भने वनभाँकीको किशोरहरूलाई तले छोडेर जब ५ कान्ला माथि पुग्छ बिस्तारै कथानक ओरालो लाग्न थाल्छ । आदि मध्य र अन्तमा सरल रेखामा कथानक अघि बढेको हुनाले यस कथानक रैखिक ढाँचामा अघि बढेको छ भन्न सिकन्छ

प्रस्तुत कथाको मुख्य पात्र वनभाँकी मानवेत्तर प्राणी हो । कथाको सुरुदेखि अन्तसम्म प्रमुख पात्र वनभाँकीकै सेरोफेरोमा कथा घ्मेको छ भने कथालाई गित दिने काम पिन वनभाँकीले गरेको हुनाले ऊ यस कथाको मुख्य र गितिशील पात्र हो । यस भेगमा वनभाँकीलाई पुरुष र याँटेलाई महिलाको रूपमा व्याख्या गिरने हुनाले वनभाँकी पुरुष पात्र हो । यस कथामा वनभाँकी मुख्य पात्र हो भने वनभाँकी लाई कुर्न बसेका किशोरहरू सहायक पात्र हुन र उनीहरूका बाबुहरू गौण पात्र हुन ।

यो कथा ग्रामीण भेगको खेत वा बेसीँमा घटेको पाइन्छ। कालिञ्चोक गाउँपालिका वडा नं ४ को सिमखेत, धान काटेपछिको मंसिर पुस को समय मा रातको ११ देखि १२ बजेको परिवेशमा यो कथाको घटना घटेको पाइन्छ। किशोरहरूको सुनको ढ्याङ्गो बेचेर गतिला लुगा जुत्ता किन्ने निर्णयले यो पनि भन्न सिकन्छ कि समय अहिलेजस्तो पुगिसरिको थिएन अथवा उनीहरूको आर्थिक अवस्था सबल थिएन।

वनभाँकीको कथा कालिञ्चोक गाउँपालिकामा बोलिने कथ्य नेपाली भाषामा छ जुन सहज सरल र बोधगम्य छ । स्थानीय कथ्य भाषाको प्रयोगले कथालाई अभ सुन्दर र रसपूर्ण बनाएको छ ।मानवेत्तर पात्र वनभाँकीको प्रयोगले कथा अभ रोचक कुतुहलमय बनाएको छ । कालिञ्चोक क्षत्रमा प्रयोग हुने उतिबेलै, तिमोरू, बाउहरू जस्ता कथ्य शब्दहरूको पनि प्रयोग भएका छन ।

यस कथाका कथियताको मुख्य उद्देश्य वनभाँकी कपोलकित्पत पात्र नभई एक वास्तिवक पात्रको रूपमा प्रमाणित गर्नु हो भने वनभाँकी बाँदरको जस्तो भुत्ला भएको प्राणी भएता पिन उसमा आन्तिरक ज्ञान हुन्छ जसले गर्दा नबोलिकनै उसले किशोरहरूको योजनाबारे थाहा पायो र यस कथाको अर्को उद्देश्य भनेको पौरखिवना राम्रो लाउन खान खोज्यो भने असफल भइन्छ भन्ने पिन हो।

निष्कर्ष

लोककथाहरू लोकको जनजिब्रोमा भुण्डिएका पुस्तौंपुस्ता कथ्य रूपमा हस्तान्तरण हुँदै आएका सामाजिक साँस्कृतिक र ऐतिहासिक अनुभवका किस्साहरू जोडिएर निर्माण भएका कथाहरू हुन् । यसरी नै दोलखा जिल्ला नेपालको इतिहासमा प्राचीन सभ्यता बोकेको जिल्ला हो ।

दोलखामध्ये कालिञ्चोक गाउँपालिकाको जनजीवनको जिब्रोमा भुण्डिएका लोकसाहित्यका धेरै विधाअन्तर्गत लोककथाहरूलाई यहाँ वर्गीकरण र विश्लेषण गरिएको छ । अध्ययनको सीमितताले गर्दा कालिञ्चोक क्षेत्रका पिन सम्पूर्ण लोककथाहरू समावेश गर्न सिकएको छैन । कथानकको हिसाबले प्राय गरेर सामाजिक, सांस्कृतिक, धार्मिक, ऐतिहासिक कथावस्तुलाई बढी प्राथमिकताका साथ समावेश गरिएको छ किनिक समाजका धरोहर भनेका यिनै ऐतिहासिक, सामाजिक र सांस्कृतिक सम्पदाहरू हुन् । साथसाथै कथामा भूतप्रेतको कथा, वनभाँकीको कथा, खोटोको धूपको कथा जस्ता अतिमानवीय कथाहरू छन् भने व्यंग्यात्मक कथामा चतुर बढो कथा पर्दछ । यी कथाहरूमध्ये धेरैजसो कथाहरू सरलरेखीय ढाँचामा अघि बढेका छन् भने भने एकादुई कथाहरू बकरेखिय ढाँचामा पिन अघि बढेका छन् । प्रायजसो कथाहरूमा मुख्य कथानक कै बाहुल्यता पाइन्छ भने कुनै कुनै कथाहरूमा उपकथा पिन जोडिएका छन् ।

पात्र वा चिरित्रचित्रणको हिसाबले चिरित्रहरूमध्ये धेरैजसो यही समाज र आञ्चलिकताको सुगन्ध बोकेका छन् भने केही पात्रहरू अलौकिक र दिव्य पिन छन् भने ती अलौकिक र दिव्य पात्रहरू सार्वभौमिक पिन छन् । प्रायजसो कथाका पात्रहरू गितशील, मञ्चीय र बद्ध पात्र छन् । यी प्राय कथाको पिरवेश मनोरम र रमणीय हावापानी बोकेको दोलखाको पहाडी भेग हो भने केही कथाहरू हिमाली क्षेत्रमा पिन घटेका छन् । सरसर्ती हेर्दा यी कथाहरूमा, आस्तिक र शिक्षित पिरवेश छ भने कितपय कथामा भने हुने र नहुने बीच उपल्लो र तल्लो जात बिच विभेद पिन टड्कारो रूपमा देखिन्छ । यसरी शिक्षित र आस्तिक हुँदाहुँदै पिन हिन्दू धर्मको कट्टर परिपालन पिन यी कथाको परिवेश हो ।

उद्देश्यका हिसाबले यी कथाहरूले प्राय गरेर आस्था र भगवानको अस्तित्वको सन्देश दिन्छन् । यसैगरी सच्चा मनले गरेको प्रार्थना भगवानले सुन्छन् तर यदि मन धमिलो र उल्टो भइदियो भने आफ्नो र सम्पत्तिको ह्रास हन्छ भन्ने पनि यी कथाहरूको सन्देश हो। पराना इतिहास र सम्पदाहरूको उजागर गरी तिनको संरक्षण र सम्वर्धन गर्न पनि यी कथाहरूको महत्त्वपूर्ण उद्धेश्य हो । सत्यको जित र असत्यको हार टडकारै देखिने कथाहरूमा आपतिवपतको बेला बल हैन बुद्धी र विवेकले काम लिन्, आफ्नो वचनमा कटिबद्ध रहन्, लोभमा नफस्न्, सानो लोभले ठलो क्षति हुन्छ भन्नेजस्ता सन्देशहरू कालिञ्चोक क्षेत्रका लोककथामा पाइन्छ । समग्र कालिञ्चोक क्षेत्रका लोककथाहरू यस क्षेत्रका सम्पत्तिहरू हुन् जसको सङ्कलन र जगेर्नाको अत्यन्त जरुरी छ । लोककथाहरू मात्रै नभएर लोकसाहित्यका विभिन्न विधाहरू जस्तो लोकगाथा. लोकनाटक, गाउँखाने कथा र उखान टक्काहरूलाई समेत संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्न जरुरी छ। क्षेत्रगत भ्रमणको बेला स्रोत, व्यक्ति र अन्य व्यक्तिहरूको लवजमा प्रयुक्त तुक्का र गाउँखाने कथाहरूले अभा यिनीहरूको जगेर्नाको महत्त्व

प्रष्ट्याएको छ । कालिञ्चोकमा क्षेत्रमा लोककथाहरू अभ धेरै नै जीवित छन् । यी १० वटा लोककथाहरू त केवल प्रतिनिधि कथाहरू मात्रै हुन् । यदि यसरी यी दस कथाहरूजस्तै कालिञ्चोक गाउँपालिका र दोलखा जिल्ला भित्रका समग्र लोककथाहरू सङ्कलन र संरक्षण गऱ्यो भने मध्यम आकारको पुस्तक हुने कुरामा दुईमत छैन । दोलखा जिल्लामा अभ धेरै जातजातीहरू अभ धेरै भाषाभाषीहरूको बसोबास छ । कालिञ्चोक गाउँपालिका भित्रै तामाङ शेर्पा, नेवार, मगर, दमाई, कामीजस्ता जातजातीहरूको बसोबास छ र यी सम्पूर्ण जातजातिका उत्पत्तिका कथाहरू भूकम्प र पहिरोले ल्याएका आपतविपत्रका कथाहरू, भूतप्रेतका कथाहरू बाँकी नै छन्

२०७२ सालको भूकम्पले कितपय पुराना संरचना र सम्पदाहरू ढलेकाले अभ तीब्र रूपमा लोकसाहित्यमाथि नजर दिनुपर्ने देखिन्छ । पुराना लोक संरचनाहरू ढिलसके र पुराना व्यक्तित्वहरू पिन थोरै मात्र जीवित हुनुहुन्छ । यदि उहाँहरू को मुखारविन्दबाट हामीले सबै कथाहरू श्रवण गरेर र लिपिबद्ध गरी जगेर्ना गर्न सक्यौं भने लोकसाहित्यको क्षेत्रमा महत्त्वपूर्ण योगदान हुने निश्चित छ । तर पिन यिनै १० कथाहरूको मात्रै सङ्कलन, वर्गीकरण र विष्लेषणले पिन कालिञ्चोक, दोलखा र समग्र नेपाली लोकसाहित्यमा एउटा इँटा थिपने कुरामा विश्वस्त हुन सिकन्छ ।

परिशिष्ट कथावाचकको नामावली

ऋ.सं.	कथाको शीर्षक	स्रोतव्यक्ति	ठेगाना
٩	औसानीको मन्त्रको कथा	सीतादेवी भण्डारी, वर्ष-५४	कालिञ्चोक ४, दोलखा
२	कालिञ्चोकको कथा	मित्र प्रसाद भण्डारी, वर्ष-५५	कालिञ्चोक ४, दोलखा
æ	खोटोको धूपको कथा	बम बहादुर तामाङ, वर्ष-४७	कालिञ्चोक २, दोलखा
8	गुमुबेशी कालिकाको	कृष्ण प्रसाद न्यौपाने,	कालिञ्चोक ३, दोलखा
	कथा	वर्ष-७०	
X	गोल्मा राजाको कथा	अमृत बहादुर बाँनिया, वर्ष-७७	कालिञ्चोक १, दोलखा
Ę	चतुर बुढो	इश्वरी ढुङ्गेल, वर्ष-३५	कालिञ्चोक ७, दोलखा
9	तन्त्रविद्या	रामप्रसाद सुवेदी, वर्ष-५०	कालिञ्चोक ४, दोलखा
5	थामीको उत्पतिको कथा	मइराम थामी, वर्ष-५४	कालिञ्चोक ६, दोलखा
9	सुनखानी	डिल्लीनाथ शिवाकोटी, वर्ष-८८	कालिञ्चोक ८, दोलखा
90	वनभाँक्रीको कथा	कमला प्रसाद घिमिरे, वर्ष-७८	कालिञ्चोक ४, दोलखा

सन्दर्भ सामाग्रीहरू

अधिकारी, हेमाङ्गराज र भट्टराई बद्रीविलास (२०६१), प्रयोगात्मक लेपाली शब्दकोश, काठमाडौ : विद्यार्थी प्रकाशन ।

प्रधान, चन्द्रकान्त (२०७९), नेवारी लोककथाको सर्वेक्षणात्मक अध्ययन, , (अप्रकाशित अध्ययनपत्र) : सिक्किम विश्वविद्यालय ।

थापा, धर्मराज र हंसपुरे सुवेदी (२०४१), *नेपाली* लोकसाहित्यको विवेचना, काठमाडौ:पाठ्यकम विकास केन्द्र, त्रिभ्वन विश्वविद्यालय ।

दिवस, तुलसी (२०७७), *नेपाली लोककथा*, बुक हिल्स पब्लिकेशन ।

नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान (२०७३), *पचहत्तर जिल्लाका लोककथा*, काठमाडौँ : नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

बन्धु, चूडामणि (२०७५), *नेपाली लोकसाहित्य*, एकता बुक्स ।

बुढाथोकी, कृष्णमाया (२०६५), *दोलखा जिल्लामा प्रचलित* लोकगीतहरूको सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषण, (अप्रकाशित अध्ययनपत्र) नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि. ।

मास्के, चिरञ्जीवि (२०७८), *नान्को आथाङ उलाम*, नेपाल थामी समाज । वाग्ले, मिथिलादेवी (२०७४), *दोलखा जिल्लाको दक्षिणी* भेगमा प्रचलित लोककथाहरूको अध्ययन, (अप्रकाशित अध्ययनपत्र) नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि.।

ict.ddcdolakha@gmail.com https://rb.gy/m30pw2

https://utkhpl.org.np/ hhtps://761khabar.com

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse

Volume 02, Issue 01, 2024, pp. 103-113 OPEN ACCESS

Research Article

जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षा भत्ता र यसले पारेको प्रभाव

Nirmala Shiwakoti

Gaurishankar Multiple Campus, Dolakha, Nepal

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse (ISSN: 3021-9329) Copyright © 2024 The Author: Gaurishankar Multiple Campus, Bhimeshwor-3, Charikot, Dolakha, Nepal. Distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

INFO

Corresponding Author

Nirmala Shiwakoti

E-mail

binitas376@gmail.com

Date of Submission

July 12, 2024

Date of Acceptance

September 15, 2024

ABSTRACT (लेखसार)

जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षा भत्ता र यसले पारेको प्रभाव विषयमा दोलखाको भीमेश्वर नगरपालिका भित्र बसोबास गर्ने प्रतिनिधिमुलक जेष्ठ नागरिकसंगका कराकानी र अध्ययनमा आधारित लेख तयार पारिएको छ । जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षा भत्ताले जेष्ठ नागरिकको जीवनमा पारेको प्रभाव, भत्ताको व्यवस्था हुँदा र नहुँदा जेष्ठ नागरिकप्रति परिवार र समाजले हेर्ने दृष्टिकोणमा आएको परिवर्तनका विषयमा अध्ययन गर्न यस लेखको मुख्य उद्देश्य हो । प्रस्तृत लेख वर्णणात्मक अनुसन्धान ढाँचामा आधारित रहेको छ । उल्लेखित अध्ययनका लागि आवश्यक तथ्याङक प्राथमिक स्रोत र द्वितीय दवै स्रोतमा आधारित भइ तयार पारिएको छ । यस लेखमा भीमेश्वर नगरपालिकाका विभिन्न वडाका ४० जना जेष्ठ नागरिकसँग गरिएको क्राकानीमा आधारित भइ यो लेख तयार गरिएको छ । अध्ययनअन्सार जेष्ठ नागरिक सरक्षाभत्ताका कारण जेष्ठ नागरिकलाई जीवन निर्वाह गर्न निक्कै सहज भएको छ भने अधिकाशं जेष्ठ नागरिक पूर्ण सन्तष्ट देखिएका छन् । जेष्ठ नागरिक सामाजिक स्रक्षाभत्ता आएसंगै ८७.५ प्रतिशत जेष्ठ नागरिकले सम्मानपूर्ण व्यवहार पाएको बताएका छन् । भत्ता पाएका मध्ये अभौ पनि १२.५ प्रतिशत जेष्ठ नागरिकलाई परिवारले अपहेलना गर्ने गरेका पाइएको छ । रोगी हुन्,एकल हुन,पुर्ख्योली सम्पत्ती वितरणमा चित्त नब्भन् लगायतका कारण अभौ पनि जेष्ठ नागरिक अपहेलित भएको पाइएको

103

How to cite this article: Shiwakoti, N. (2024). जेष्ठ नागरिक सामाजिक स्रक्षा भत्ता र यसले पारेको प्रभाव. GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse, 2(1), 103-113.

https://doi.org/10.5281/zenodo.14847636

छ । ६० प्रतिशत जेष्ठ नागरिकको जीवन गुजाराको भरपर्दो स्रोत जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षाभत्ता भएको पाइएको छ । जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षा भत्ताले जेष्ठ नागरिकहरूको जीवनमा सकारात्मक प्रभाव पारेको छ । तथापि, जेष्ठ नागरिकको पारीवारिक र आर्थिक अवस्थाका आधारमा भत्ताको व्यवस्था गर्न आवश्यक देखिएको छ । यो अध्ययनले जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षा भत्ताको समग्र प्रभावलाई बुभन र भविष्यमा थप प्रभावकारी बनाउन सहयोग गर्ने छ ।

शब्दकुञ्जिका : जेष्ठ नागरिक,जेष्ठ नागरिक सामाजिक स्रक्षाभत्ता,सामाजिक स्रक्षा,सामाजिक न्याय

परिचय

सामाजिक सुरक्षा सामाजिक न्यायको सिद्धान्तमा आधारित व्यवस्था हो । विश्व इतिहासलाई हेर्दा विश्वव्यापी समाजवादी आन्दोलनको परिणामस्वरुप सामाजिक न्यायको क्षेत्रमा विभिन्न व्यवस्थाहरु भए अनुरुप सामाजिक सुरक्षा भत्ताको व्यवस्था भएको पाइन्छ । नेपालमा पनि विश्वव्यापी समाजवादी आन्दोलनबाट प्राप्त भएका उपलब्धिहरुको व्यावहारिक कार्यान्वयन भएको पाइन्छ । खास गरी नेपाल राजतन्त्रात्मक व्यवस्थाबाट संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक व्यवस्थामा फड्को मार्ने चरणमा सामाजिक न्यायको क्षेत्रमा धेरै नीतिगत व्यवस्था भएको छ, (के.सी, २०२३) ।

समयका हिसावले प्राचीन वा बढी उमेर भएका नागरिकलाई जेष्ठ नागरिक भनिन्छ । ६० वर्ष उमेर पूरा भएका नेपाली नागरिकलाई जेष्ठ नागरिक भनिन्छ । (जेष्ठ नागरिक सम्बन्धी ऐन २०६३)

समाजमा रहेका सबै वर्गका नागरिकले सम्मानपूर्वक बाच्न पाउने ,सामाजिक क्रियाकलापमा स्वतन्त्र रुपमा सहभागी हुन पाउने वातावरण सामाजिक सुरक्षा अन्तरगत पर्दछन् । समाजमा रहेका शारीरिक तथा मानसिक रुपमा कमजोर,गरीब,असहाय,पिछडिएका वर्ग,वेरोजगार,जेष्ठ नागरिकलाई आर्थिक सहायता,स्वास्थ्य र सुरक्षाको प्रत्याभृति गर्न राज्यको दायित्व हो ।

जेष्ठ नागरिकको विषय अत्यन्त संवेदनशील र महत्वपूर्ण भएपिन राज्यले उच्च प्राथिमकतामा राख्न सकेको छैन यद्यिप सम्मानपूर्ण जीवनयापनका लागि भने जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षाभत्ताको व्यवस्था गरेको छ । सामाजिक सुरक्षा भत्ताको माध्यमबाट जेष्ठ नागरिकको जीवन सरल बनाउने प्रयास गरिएको छ । जेष्ठनागरिकको जीवन थप सहज बनाउन सेवा सुविधा विस्तार गरी उनीहरुको जीवन सुरक्षित र सम्मानित तुल्याउन् पर्ने छ भने उनीहरुमा रहेको ज्ञान,सीप,अनुभव र क्षमतालाई मुलुकको सामाजिक र आर्थिक क्षेत्रमा उपयोग गर्ने वातावरणको सिर्जना गर्नुपर्ने अवस्था रहेको छ, (राई, २०७४)।

संयुक्त परिवारबाट जेष्ठनागरिकले सत्कार, प्रेम, सहयोग, समर्थन, सद्भाव पाउँदै आएका थिए तर संयुक्त परिवार आजसम्म आइपुग्दा एकल परिवारमा परिणत हुँदै छन् । परिणामस्वरूप परिवारको सहयोग तथा समर्थन प्रणाली पनि भित्कँदै गएको छ । वर्तमान उत्तरआधुनिक विकासको प्रभाव स्वरूप समाजमा पुराना पुस्ता र तन्नेरी पुस्ताबीचको अन्तराल ज्यादै फराकिलो भएको छ । यस किसिमको अन्तरालले सामाजिक सुरक्षाको अपरिहार्यतालाई थप बढाउँदै लगेको छ,(इन्द्र माली, २०१८) ।

सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको थालनी औपचारिक रूपमा विरामी कामदारको स्वास्थ्य विमाबाट सन् १८८० को दशकदेखि जर्मनीले शुरु गरेको पाइन्छ । फ्रान्सले सन् १९०६ देखि बेरोजगारी भत्ता व्यवस्थापनबाट, बेलायतले सन् १९११ देखि स्वास्थ्य बिमा, बेरोजगारी भत्ता र ज्येष्ठ नागरिकको बिमा वा भत्ता कार्यक्रमबाट र तत्कालीन सोभियत संघले सन् १९२२ देखि बृहत् सामाजिक सुरक्षाको व्यवस्था कायम गरेपश्चात् व्यवहारमा देखिन थालेको हो । अमेरिकाले सन् १९३६ देखि बेरोजगार, वृद्धवृद्धा र निवृत्त कर्मचारीका लागि भत्ता वा बिमाको व्यवस्थाबाट सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम आरम्भ गरेको पाइन्छ । नेपालमा पनि प्रथम विश्वयुद्धबाट फर्केका घाइते सैनिकको सहयोगका लागि वार्षिक एकमुष्ट रकम सहयोग गर्ने गरिएको इतिहास छ (इन्द्र माली, २०१८)।

मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र (१९४८) र नागरिकका राजनीतिक, आर्थिक तथा सामाजिक अधिकारसम्बन्धी अनुबन्ध (१९६६) ले सामाजिक सुरक्षालाई मानवअधिकारको अंगको रूपमा लिएको पाइन्छ । सामाजिक सुरक्षाको अवधारणा सन् १९३७ मा तत्कालीन अमेरिकी राष्ट्रपति रुजवेल्टले अघि सारेका थिए । नेपालको संविधान २०७२ को धारा ४९ मा ज्येष्ठ नागरिकलाई सामाजिक सुरक्षाको अधिकारलाई मौलिक हकका रूपमा उल्लेख गरिएको छ ।

नेपालमा भने वि.स. २०५१ सालमा मनमोहन अधिकारीको नौ महिने शासनकालमा ७५ वर्ष उमेर पूरा गरेका नेपाली नागरिकलाई सामाजिक सुरक्षा भत्ताका रूपमा मासिक सय रुपैयाँ प्रदान गर्ने व्यवस्था गरेको थियो । यो कार्यक्रम सामाजिक सुरक्षाका हिसाबले हितकर देखिएको छ ।

नागरिकको सामाजिक सुरक्षाको हक सुनिश्चित गर्न २०७५ असोज २ गते जारी भएको सामाजिक सुरक्षा ऐन- २०७५ नेपाल सरकारले २०७६ चैत ३ गते सामाजिक सुरक्षा नियमावली-२०७६ स्वीकृत गरेपछि पूर्ण रूपमा कार्यान्वयनमा आइसकेको छ । ७५ हिउँद काटेका जेष्ठनागरिकलाई दिँदै आएको भत्ताको संस्कार आजसम्म आइपुग्दा चार हजार रुपैयाँमा पुगेको छ । हाल ६८ वर्ष पूरा गरेका जेष्ठनागरिकले सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउने गरी नीतिगत व्यवस्था गरिएको छ (नयाँपित्रका दैनिक,२०७८,जेठ ३१,सोमबार)।

नेपाली समाज आज दिनप्रतिदिन विश्वव्यापीकरण र आधुनिकताको चापमा परेको छ । परिवारहरु विस्तारै एकल परिवारमा रुपान्तरित हुँदै गएका छन् । यसको प्रभाव र पीडामा सबैभन्दा बढी जेष्ठ नागरिकमा परेका छन् । पारिवारिक माया, ममता, स्नेह, रेखदेख र स्याहारसम्भारबाट जेष्ठ नागरिक विञ्चत हुँदै गएका छन् । यस कारण सामाजिक सुरक्षाको अपरिहार्यता बढ्दै गएको छ । यस्तो अवस्थामा यसको प्रभावकारीताको अध्ययनको आवश्यकता देखिएको छ । सामाजिक सुरक्षा भत्ता,यसको महत्व र यसले व्यक्ति र समाजलाई पारेको प्रभावका विषयमा सम्पूर्णताको अध्ययन गरी विश्लेषण गर्न यो अनुसन्धानमुलक लेख तयार पारिएको छ ।

अध्ययनको उद्देश्य

नेपाल सरकारले प्रदान गर्दै आएको जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षा भत्ताले जेष्ठ नागरिकको जीवनमा पारेको प्रभावका विषयमा अध्ययन गर्नु यस लेखको उद्देश्य हो । जेष्ठ नागरिकले सुरक्षा भत्तालाई कसरी प्रयोग गरेका छन् ? परिवार र समाजको दृष्टिकोणमा कित परिवर्तन आएको छ भन्ने विषयमा अध्ययन गर्नु यस लेखको विशिष्ट उद्देश्य रहेको छ । यसका अन्य उद्देश्यहरु यसप्रकार रहेका छन् : १.जेष्ठ नागरिकको सामाजिक जीवनमा सामाजिक सुरक्षा भत्ताको प्रभावकारिताको बारेमा जानकारी लिने ।

- २. स्वास्थ्य सेवा प्राप्त गर्न जेष्ठ नागरिकलाई भत्ताले प्ऱ्याएको सहयोगका विषयमा अध्ययन गर्न
- ३.समाजमा जेष्ठ नागरिकको स्थिति र उनीहरूको आत्मसम्मानमा आएको परिवर्तनका विषयमा अध्ययन गर्न ।
- ४.जेष्ठ नागरिकको सामाजिक सुरक्षालाई थप प्रभावकारी बनाउनका लागि नीतिगत स्भावहरु प्रदान गर्न ।

अध्ययन विधि

यस अध्ययनमा भीमेश्वर नगरपालिकामा रहेका ९ वडामा बसोबास गर्ने ४० जना जेष्ठ नागरिकसंग अवलोकन तथा वैयक्तिक अध्ययनको माध्यमबाट आवश्यक पर्ने प्राथमिक तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ । यसमा प्राथमिक स्रोत अन्तरगत अन्तरवार्ता,अवलोकन,वैयक्तिक अध्ययन गरी सूचना सङ्कलन गरिएको छ । द्वितीय स्रोत अन्तरगत पत्रपत्रिका, पुस्तक, विभिन्न लेखहरु,सूचना विभिन्न वेवसाईटका साथै सोधपत्रहरुको अध्ययन गरिएको छ ।

साहित्यको पुनरावलोकन

जेष्ठ नागरिक ऐन २०६३ अनुसार ६० वर्ष माथिका मानिसलाई जेष्ठ नागरिक भनिन्छ । जेष्ठ नागरिकहरु परिवार, समाज तथा राष्ट्रका अमूल्य निधी हुन् । जेष्ठ नागरिकहरुका अनुभव, सीप र ज्ञानबाट परिवार, समाज र राष्ट्रले धेरै फाईदा लिन सक्छन् (थापा,२०७६)

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार नेपालमा ज्येष्ठ नागरिकको संख्या २१ लाख ५४ हजार थियो । यो कुल जनसंख्याको ८.१३ प्रतिशत हो । साथै ज्येष्ठ नागरिकहरूको जनसंख्या वृद्धिदर ३.०७ प्रतिशत रहेको थियो । पछिल्लो राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को नितजाअनुसार नेपालमा ६० वर्षमाथिका ज्येष्ठ नागरिकहरूको संख्या २९ लाख ७७ हजार ३१८ पुगेको छ, जुन कुल जनसंख्याको १०.२१ प्रतिशत हो । जेष्ठ नागरिकहरूको संख्या बढ्ने ऋममा छ । चेतनाको विकास,राज्यको स्वास्थ्य नीति,खानपान र जीवनशैलीका कारण औसत आयु समेत बढ्न गई जेष्ठ नागरिकको संख्या बढ्दै गएको पाइन्छ । (महत, २०७२)।

जीवनका निक्कै आरोह अवरोह पार गरेपछि आउने सबैभन्दा पछिल्लो अवस्थालाई वृद्ध अवस्था भनिन्छ । यो मानव जीवनको चक्र नै हो । बृद्ध अवस्थालाई रोक्न र परिवर्तन गर्न सिकदैन । बाल्यवस्था मानिसको स्वर्णीम समय हो हेरचाह, स्याहार-सुसार आमा बाबुबाट हुन्छ । वयस्क भएपनि आफै सबल र सक्षम बन्दै जान्छ । जब मानिस प्रौढितिर परिणत हुन्छ, उसका इन्द्रियहरु सिथिल हुदै जान्छन् । पुर्ण रुपमा अरु माथि आश्वित हुन बाध्य हुन्छ । यो बृद्ध अवस्था स्वभाविक एवं प्राकृतिक प्रकृया हो (शर्मा २०६९)।

जेष्ठ नागरिक ज्ञानका भण्डार हुन् । यिनीहरुका ज्ञान,सिप,अनुभव,समाज र राष्ट्र निर्माणका लागि बढी महत्वपूर्ण हुन्छन् । वृद्ध अवस्थाका व्यक्तिले भोग्नु परेको कष्टकर जीवनलाई सहज बनाउन जेष्ठ नागरिकको जोखिमपूर्ण जीवन यापनलाई सुधार गर्न युवा पुस्ताको जिम्वेवारी हुन्छ (यादव, २०६९) ।

अधिकाशं जेष्ठ नागरिक कृषिमा निर्भर छन्। जसका कारण अनुत्पादक समय आएसंगै उनीहरु स्वास्थ्य र परिवारबाट नै पीडित हुने गर्छन्। अभावकै कारण स्वास्थ्य उपचार सम्भव हुँदैन । साथै पुरुषभन्दा पनि विध्वा महिला अभौ वढी अपहेलित र पीडित छन् । विदुर पुरुषहरु भनै एक्लोपनको शिकार बनेको पाइन्छ । यसका साथै जेष्ठनागरिकहरुको अरुमा भरपर्नुपर्ने दर बढिरहेको छ । (दहाल २००७)

वह्दो आधुनिकीकरण र विश्वव्यापीकरणको प्रभाव गाउँदेखि शहरसम्म छ । परिवारका सदस्यहरुको विहरगमनले जेष्ठ नागरिक दिनप्रतिदिन एक्लो र कमजोर बन्दै गएका छन् । अभ अशक्त वृद्धवृद्धाले एक्लै एउटा कुनामा बसेर दिन काट्नु पर्ने परम्परागत परिस्थिति छ । वृद्धवृद्धाले यस्तो परिस्थितिलाई भगवानको कृपा अथवा भाग्यको खेल भनेर चित्त बुभाउनु पर्ने बाध्यता छ । यत्ति मात्रै नभएर वृद्धवृद्धाले परिवारिक हेला, अपमान र तिरस्कार समेत निरन्तर सहदै र भोग्दै आउनु परेको छ । खास गरी आर्थिक अवस्था कमजोर भएका विपन्न परिवारमा जेष्ठ नागरिकले अत्यधिक पीडा र अपमान सहन् परेको देखिन्छ (प्रधान, २०६५) ।

वृद्धभत्ताले व्यक्ति र समाजमा पारेको प्रभाव र महत्वलाई विभिन्न संघसंस्था तथा अनुसन्धानकर्ताले गरेको वस्तुनिष्ठ अध्ययनले पिन खोतलेको पाइन्छ । नेपान (२०१०) को अध्ययनअनुसार सरकारले प्रदान गर्दै आएको वृद्धभत्ता व्यक्तिगत र घरायसी दुवै काममा खर्च हुने गरेको र केहीले परिवारका सदस्यलाई दिएको निष्कर्षसहित धेरैभन्दा धेरै लाभार्थी सन्तुष्ट रहेको देखाएको छ ।। (इन्द्र माली, २०१८)

जेष्ठ नागरिकका सम्बन्धमा नेपालमा भएका नीतिगत कान्नी व्यवस्था

कानुनी व्यवस्था

- १ मौलिक हकको रुपमा धारा ४१ मा जेष्ठ नागरिकको हकको व्यवस्था गरिएको छ । यसमा जेष्ठ नागरिकलाई राज्यबाट विशेष संरक्षण तथा सामाजिक सुरक्षाको हक हुने छ भन्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ ।
- २.धारा १८ मा समानताको हकमा सबै नागरिक कानुनको दृष्टिमा समान हुने छन् । कसैलाई पिन कानुनको समान संरक्षणबाट विञ्चित गिरने छैन् । सोही धाराको उपधारा ३ मा राज्यले नागरिकहरुका बीच कुनै पिन कुराको आधारमा भेदभाव गर्ने छैन् तर जेष्ठ नागरिककको संरक्षण वा शसक्तीकरण वा विकासका लागि कानुन बमोजिम विशेष व्यवस्था गर्न रोक लगाएको मानिने छैन भिनएको छ ।
- ३.ज्येष्ठ नागरिकहरुको हक अधिकारको संरक्षण र सशक्तिकरणको लागि अध्ययन अनुसन्धान गर्ने र

- नीतिगत र कानूनी कामको लागि नेपाल सरकारलाई परामर्श दिन
- ४.धारा २५८ मा राष्ट्रिय समावेशी आयोगलाई संवैधानिक आयोगको रुपमा व्यवस्था गरिएको ।

सामाजिक स्रक्षा ऐन २०७५

- 9.दफा ४ (9) मा दलित र एकल महिला ज्येष्ठ नागरिकले ६० वर्ष उमेर पूरा गरेपछि र अन्य ज्येष्ठ नागरिकले ७० वर्ष उमेर पूरा गरेपछि सामाजिक सुरक्षा भत्ताको रुपमा नेपाल सरकारले तोके बमोजिमको ज्येष्ठ नागरिक भत्ता पाउने ।
- २.दफा ४(२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापिन नेपाल सरकारले कुनै निश्चित क्षेत्र तोकी त्यस्तो बसोबास गर्ने उपदफा (१) बमोजिमको उमेर पुगेका ज्येष्ठ नागरिकलाई समेत त्यस्तो भत्ता उपलब्ध गराउन सक्नेछ भन्ने उल्लेख भएको ।
- २.दफा २७ मा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले ज्येष्ठ नागरिकको हेरचाहको लागि हेरचाह केन्द्र स्थापना गरी संचालन गर्न सक्नेछ भन्ने उल्लेख भएको

ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी नियमावली २०६५ मा भएको व्यवस्थाहरु

- नियम १२ मा हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्रको न्यूनतम पूर्वाधार तथा सुविधाको विषय उल्लेख गरिएको
- नियम १३ मा बेबारिसे ज्येष्ठ नागरिकलाई हेरचाहकेन्द्रमा राख्ने व्यवस्था गरिने कुरा उल्लेख भएको
- ३. नियम १४ मा ज्येष्ठ नागरिकहरुलाई सत्तरी वर्ष उमेर पुरा नगरेको ज्येष्ठ नागरिक,सत्तरी वर्ष उमेर पुरा गरेको वरिष्ठ ज्येष्ठ नागरिक, असहाय ज्येष्ठ नागरिक, अशक्त ज्येष्ठ नागरिक र एकल ज्येष्ठ नागरिक गरी ५ वटा वर्गमा वर्गीकरण गरेको र सोही अनुसार नेपाल सरकारले तोके बमोजिमको सुविधा वा भत्ता उपलब्ध गराउने क्रा उल्लेख भएको
- ४. नियम १७ मा ज्येष्ठ नागरिकले दिएको निवेदन वा उजरी उपर सम्बन्धित निकायले
- ५.त्यस्तो निवेदन वा उजुरी परेको मितिले ३० दिन भित्र टुङ्गो लगाई सक्नुपर्ने ।
- ६. ज्येष्ठ नागरिक स्वास्थ्योपचार सेवा कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका २०६१ मा असहाय र विपन्न आर्थिक अवस्था भएका ज्येष्ठ नागरिकलाई स्वास्थ्योपचारको लागि एक पटकमा बढीमा रु २००० को परिधि भित्र रही उपचार रकम, सेवा उपलब्ध हुने

साथै जिल्लामा साहित्य कला संस्कृति तथा समाज सेवा जस्ता विभिन्न क्षेत्रमा उल्लेखनीय योगदान गरेका आर्थिक अवस्था कमजोर भएका ज्येष्ठ नागरिकलाई गम्भीर प्रकृतिको रोग लागेको देखिएमा योगदानप्रति विश्वस्त बढीमा ५ हजार सम्मको परिधि भित्र रही स्वास्थ्योचार सेवा उवलब्ध गराउन सक्ने कुरा उल्लेख भएको।

ज्येष्ठ नागरिक राष्ट्रिय कार्ययोजना २०६२

- १.ज्येष्ठ नागरिलाई उपलब्ध हुने मासिक भत्ता प्रदान गर्ने प्रिक्रियालाई सरल र सहज बनाउने ज्येष्ठ नागरिक परामर्श सेवा केन्द्र स्थापना र संचालन गर्ने
- २.सरकारी, संस्थागत एवं निजी अस्पताल, क्लिनिक शिविर लगायत स्वास्थ्य केन्द्रहरु मार्फत सहुलियत रुपमा स्वास्थ्य उपचार सेवा प्रदान गर्ने व्यवस्था गर्ने र अस्पतालमा ऋमिक रुपमा ज्येष्ठ नागरिक वार्ड स्थापना गर्ने
- ३.ज्येष्ठ नागरिकका लागि स्वास्थ्यपोचार, यातायात, मनोरञ्जन र अन्य सेवका क्षेत्रहरुमा छुट
- ४.सीट आरक्षण सहुलियत आदि दिने संस्था तथा नीजि क्षेत्रलाई तोकिए बमोजिम सहुलियत प्रदान गर्ने प्रबन्ध मिलाउने जस्ता कुराहरु उल्लेख भएको

आर्थिक वर्ष २०८१/८२ को बजेट वक्तव्यमा जेष्ठ नागरिक

- ज्येष्ठ नागरिकको जीवन सम्मानित, सुरक्षित र व्यवस्थित बनाइने
- कुरीति, कुप्रथा र अन्धिविश्वासबाट समाजलाई मुक्त गर्न सामाजिक जागरण अभियान एवं सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने ।
- ३. ज्येष्ठ नागरिकको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई नयाँ पुस्तामा हस्तान्तरण गराउन जेष्ठ नागरिक मिलन केन्द्र मार्फत अन्तरपुस्तान्तरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिने
- ४. काठमाडौंको गोठाटारमा १ सय ६५ क्षमताको वृद्धाश्रम र ४५ बेडसहितको ज्येष्ठ नागरिक अस्पताल निर्माण गर्न बजेट व्यवस्था भएको
- ५. लोककल्याणकारी राज्यको उद्देश्य प्राप्तिका लागि कौखदेखि शौकसम्म सामाजिक सुरक्षा भन्ने नाराका साथ गर्भावस्थादेखि मृत्यु संस्कारसम्म जीवन चक्रका सवै चरणमा सामाजिक सुरक्षा प्रत्याभूत गरिने
- ६. शिक्षा, स्वास्थ्य, प्राविधिक सीप, रोजगारीको अवसर र वृद्ध अवस्थामा गरिने संरक्षण समेत समेटी सामाजिक सुरक्षाको दायरा फरांकिलो बनाउदै लगिने ।

- जालु आर्थिक वर्षबाट ६८ वर्ष उमेर पुगेका जेष्ठ नागरिकलाई प्रदान गरिदै आएको मासिक ४ हजार रुपैयाँ भत्तालाई निरन्तरता दिएको
- ५. ६० वर्ष पूरा भएका दलित, एकल महिला, विपन्न, सीमान्तकृत वर्ग र समुदाय तथा बालबालिकालाई दिइदै आएको सामाजिक सुरक्षा भत्ताका लागि रकम विनियोजन गरेको
- ९. ज्येष्ठ नागरिक भत्ता लगायत सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमका लागि रु. १ खर्ब ५७ अर्ब ७३ करोड विनियोजन गरेको
- १०. सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रम सञ्चालनका लागि दिगो स्रोत व्यवस्थापनको नीति लिएको छ । हाल सञ्चालित सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमलाई एकत्रित गरी दोहोरोपन हटाइने र लक्षित वर्गमा केन्द्रित गरी थप प्रभावकारी बनाउँदै स्रोतको विस्तारसँगै सामाजिक सुरक्षाको सुविधा र दायरा विस्तार गर्दै लगिने
- ११. सामाजिक सुरक्षा सूचना प्रणालीलाई विद्युतीय सरकारी लेखा प्रणाली र एकल खाता कोष प्रणालीमा आबद्ध गरी सामाजिक सुरक्षा भत्ता सोभौ लाभग्राहीको बैङ्क खातामा जाने व्यवस्था गरिने छ ।

अनुसन्धानको उपलब्धि र विश्लेषण

सामाजिक सुरक्षा ऐन, २०७५ को दफा ४ (१) मा दिलत एवं एकल मिहला ज्येष्ठ नागरिकले ६० वर्ष उमेर पूरा भए पश्चात् र अन्य समुदायको ज्येष्ठ नागरिकले ६८ वर्ष उमेर पूरा गरेपछि सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउने व्यवस्था छ। विभिन्न १० प्रकारका सामाजिक सुरक्षा भत्तामा २०७६/७७ मा रू. ६६ अर्व १७ करोड, २०७७/७८ मा रू.६८ अर्व ५१ करोड र २०७८। ७९ मा रू.९६ अर्ब ६ करोड र २०७९/८० मा रू. १ खर्व ८ अर्व ३७ करोड खर्च भएको छ। स्वास्थ्य सुविधाको पहुँचमा वृद्धि भई कुल जनसङ्ख्यामा ज्येष्ठ नागरिकको सङख्या बढ्दै गएको, सामाजिक सुरक्षाको दायरा समेत वृद्धि हुँदै गएको छ, (महालेखा परीक्षकको एकसिंदु औं वार्षिक प्रतिवेदन, २०८१)।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को नितजाअनुसार नेपालमा ६० वर्षमाथिका ज्येष्ठ नागरिकहरूको सङ्ख्या २९ लाख ७७ हजार ३१८ पुगेको छ, जुन कुल जनसंख्याको १०.२१ प्रतिशत हो । आर्थिक वर्ष ७८/७९ सम्म सामाजिक सुरक्षा भत्ताका लागि उमेर ७० वर्ष भएकोमा आर्थिक वर्ष २०७९/८० बाट ६८ वर्ष कायम भएको छ । ६८ वर्षमाथि जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षाभत्ता मासिक ४ हजार कायम रहेको छ (स्रोत:गृह मन्त्रालय २०८०)।

वागमती प्रदेशको कुल जनसङ्ख्या ६१,१६,८६६ रहेको छ । जसमध्ये जेष्ठ नागरिकको सङ्ख्या महिला ३४०९९१ र पुरुष ३१२८५७ गरी जम्मा ६५३,८४८ रहेको छ । (राष्ट्रिय जनगणना २०७८)

दोलखाका जिल्लाको कुल जनसङ्ख्या १,७२,७६७ रहेको छ । जसमध्ये जेष्ठ नागरिकको सङ्ख्या २७४२३ रहेको छ । (राष्ट्रिय जनगणना २०७८)

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार दोलखाका जिल्ला भीमेश्वर नगरपालिकाको कुल जनसङ्ख्या ३४,७१२ रहेको छ । जसमध्ये जेष्ठ नागरिकको सङ्ख्या ४७७१ रहेको छ । जसमध्ये जेष्ठनागरिक महिला २६०१ र जेष्ठनागरिक पुरुष २१७० रहेको छ ।

भीमेश्वर नगरपालिकामा सुरक्षाभत्ता विवरण -भीमेश्वर नगरपालिका २०५०/५१ को प्रतिवेदन

लेख तयार पारिएको छ । भीमेश्वर नगरपालिका वडा नं १ देखि ९ सम्म बसोबास गर्ने जेष्ठ नागरिक मध्ये महिला,दिलत,जनजाति,एकलसहित समावेश गरेर यो अध्ययन प्रतिवेदन तयार पारिएको छ ।

तालिका नं १: उत्तरदाताको उमेरगत अवस्था

क्र.स.	उमेर	सङ्ख्या	प्रतिशत
٩	६८-६९	5	२०
2	७०-७४	9	२२.५
n	७५-७९	5	२०
8	50-58	(y	१५
ሂ	5X-5S	8	90
ધ	९०-९४	m~	૭.૪
૭	९५ माथि	٩	२.५

वडा नं	अन्य जेष्ठ नागरिक	जेष्ठ नागरिक	जेष्ठ नागरिक	सामाजिक सुरक्षा भत्ता विधवा	पूर्ण अपाङता	अति असक्त	दलित बालबालिका
		भत्ता दलित	एकल				
٩	३५३	१९	95	کر	مح	२५	२४
२	४२४	१२	४७	६६	Ge C	२३	90
n	१२६	5	95	३०	٩	१६	5
8	१९४	9	१९	४२	m	90	२३
X	३६८	75	३६	59	99	2	प्र३
(y	9 ሂട	የ ሂ	२३	५०	X	m	२३
9	३३९	0	२६	६४	X	१९	३९
5	३०६	99	२४	४४	9	२०	२३
९	३२६	00	४४	५६	n	१४	00
	२५९४	१४०	२५५	४८२	४७	१४६	२०३

स्रोत :भीमेश्वर नगरपालिकामा सुरक्षाभत्ता विवरण -भीमेश्वर नगरपालिका २०८०/८१ को प्रतिवेदन

माथिको तालिका अनुसार अन्य जेष्ठ नागरिक ६८ वर्षमाथिका २५९४ जनाले सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्दै आएका छन् भने ६० वर्षमाथिका जेष्ठनागरिक भत्ता दलित १४० र जेष्ठनागरिक एकल २५५ गरी २९९८ जनाले जेष्ठनागरिक सामाजिक सुरक्षाभत्ता प्राप्त गर्दै आएका छन् । नगरपालिकामा सामाजिक सुरक्षाभत्ता विधवा ४८२ जनाले प्राप्त गरेका छन् भने पूर्ण अशक्त ४७ जना र अति अशक्त १५६ र दलित बालबालिका २०३ ले प्राप्त गर्दै आएका छन् ।

भीमेश्वर नगरपालिकामा सामाजिक सुरक्षा भत्ता र यसको प्रभाव

भीमेश्वर नगरपालिकाका प्रतिनिधिमूलक ४० जना जेष्ठ नागरिकसंग गरिएका कुराकानीका आधारमा यो माथिको तालिका अनुसार ६८ देखि ६९ वर्ष उमेर समूहका उत्तरदाताहरुको संख्या २० प्रतिशत रहेको पाइयो । ७०-७४ वर्ष उमेर समूहका उत्तरदाताहरुको संख्या २२.५ प्रतिशत रहेको पाइयो । त्यसै गरी ७५-७९ वर्ष उमेर समूहका उत्तरदाताहरुको संख्या २० प्रतिशत रहेको पाइयो । ८०-८४ वर्ष उमेर समूहका उत्तरदाताहरुको संख्या १५ प्रतिशत रहेको पाइयो । ८५-८९ वर्ष माथि उमेर समूहका उत्तरदाताहरुको संख्या १० प्रतिशत रहेको पाइयो । ९०-९४ वर्षका उत्तरदाता ७.५ प्रतिशत र ९५ वर्ष माथिका उत्तरदाता २ प्रतिशत पाइएको छ ।

तालिका नं २: उत्तरदाताको बसाइको अवस्था

ऋ.स	बसोबासको	सङ्ख्या	प्रतिशत		
	अवस्थाा				
٩	एक्लै	१४	३५		
२	श्रीमान/श्रीमती	१६	४०		
ą	छोराब्हारी	90	२५		

अध्ययनअनुसार एक्लै बसोबास गर्ने जेष्ठ नागरिकको प्रतिशत ३५ रहेको छ । श्रीमान श्रीमती जोडा रहेका र संगै बसोबास गर्ने जेष्ठ नागरिकको सङ्ख्या ४० प्रतिशत पाइएको छ । र छोराबुहारी अर्थात संयुक्त परिवारमा बसोबास गरेका जेष्ठ नागरिक २५ प्रतिशत रहेको छ । परिवारका सदस्य रोजगारीका लागि ठूला शहर तथा विदेश गएका कारण एक्लै बस्नु परेको जानकारी एकल जेष्ठ नागरिकको दिएका छन् । एक्लै बसोबास गर्ने एकल जेष्ठ नागरिकको श्रीमान् वा श्रीमतीको निधन भएका कारण एक्लै बस्नु ।

तालिका नं ३: उत्तरदाताको भत्ता बुभाई सम्बन्धी विवरण

क्र.स	बसोबासको अवस्थाा	सङ्ख्या	प्रतिशत
٩	जेष्ठ नागरिक आफै बुभने	3 8	5 X
2	छोराबुहारीले बुभने	8	90
3	अन्य	2	ሂ

अध्ययनअनुसार राज्यले प्रदान गर्ने भत्ता आफै बुभने जेष्ठ नागरिकको प्रतिशत ८५ रहेको छ । आफू असक्त भएको र पालन पोषण र हेरविचार पिन छोराबुहारीले गर्ने भएका कारण १० प्रतिशत छोराबुहारीले लिने गरेको पाइएको छ । अध्ययनमा समावेश भएका जेष्ठनागरिकका ५ प्रतिशत नाति,नातिनीबुहारीले लिने गरेको पाइएको छ ।

तालिका नं ४: उत्तरदाताको मासिक आम्दानीको स्रोत

ऋ.स	मासिक आम्दानी	सङ्ख्या	प्रतिशत
٩	४००० सम्म	क	5 2.4
2	४००० देखि १०	8	90
	हजार		
m a	१० हजारभन्दा	æ	૭ .પ્ર
	माथि		

माथिको अध्ययन तालिका अनुसार उत्तरदातामध्ये ८२.५ प्रतिशतको मासिक आम्दानीको स्रोत जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षाभत्ता मात्र भएको पाइएको छ । जुन आम्दानी ४ हजार मात्र रहेको पाइयो । मासिक

४ हजारदेखि १० हजारसम्म आम्दानीको स्रोत भएका जेष्ठ १० प्रतिशत मात्र भएको पाइयो । खेतीपाती,छोराछोरीको सहयोग आदिकै कारण आम्दानी बढी भएको पाइएको छ । १० हजारभन्दा माथि आम्दानी हुने जेष्ठ नागरिक ७.५ प्रतिशत भएको पाइएको छ । व्यवसाय,पर्ख्यौली छोराछोरीको व्यापार सम्पत्ति,छोराछोरीको वैदेशिक रोगजारबाट आम्दानी भएका जेष्ठ नागरिकको आम्दानी बढी भएको पाइयो । यो अध्ययन अनुसार राज्यबाट सामाजिक सुरक्षाभत्ताका कारण जीवन चलाउन सहज भएका र आम्दानी भत्ता मात्र भएका जेष्ठ नागरिकको सङ्ख्या सबैभन्दा धेरै पाइएको छ । भीमेश्वर नगरपालिका ९ सर्केका जेष्ठ नागरिक आफुले पाएको भत्ता समाजसेवामा खर्च गर्न्हन्छ । उहाँ भन्न्हन्छ "खान लाउन खेती कमाइबाटै पुग्छ । भत्ताको रकम नुन तेल खाएर पनि वच्छ । त्यही बाँकी रकम समाजसेवामा खर्च गर्ने गरेको छ।"

तालिका नं ५:औषधी सेवन सम्वन्धी विवरण

ऋ.स	विवरण	सङ्ख्या	प्रतिशत			
٩	नियमित औषधी सेवन गर्ने	२३	५७.५			
२	नियमित औषधी सेवन गर्ने	ঀড়	४२.५			

माथिको तालिका अनुसार नियमित औषधी सेवन गर्नु पर्ने दीर्घकालिन रोग भएका उत्तरदाताहरूको संख्या ५७.५ प्रतिशत पाइयो भने नियमित रुपमा औषधी सेवन गर्न नपर्ने उत्तरदाताहरूको संख्या ४२.५ प्रतिशत रहेको पाइयो । यसरी हेर्दा नियमित औषधी सेवन गर्ने र नगर्ने उत्तरदाताहरूको संख्या लगभग बराबर जस्तो पाइयो । नियमित औषधी सेवन गर्नु पर्ने उत्तरदाताहरूलाई उच्च रक्तचाप, सुगर, दम, ग्याष्ट्रिक जस्ता रोगहरू लागेको पाइयो । अधिकाशं उत्तरदाताहरूले नियमित औषधी सेवन गर्ने खर्च जेष्ठ नागरिक समाजिक सुरक्षा भत्तावाट पाएको रकमको प्रयोग गरेको वताएका थिए । केहि उत्तरदाताहरूले औषधी उपचार खर्च छोरा छोरीले दिने हुँदा भत्ताको रकम अन्य कार्यको लागि खर्च गरेको वताएका थिए । नियमित औषधी सेवन गर्नु नपर्ने उत्तरदाताहरूमा दीर्घकालीन रोग नभएको र कहिले काँहि विरामी भएपनि

तालिका नं ६:उत्तरदाताको भत्ताप्रतिको सन्तुष्टिको मापन विवरण

ऋ.स	विवरण	सङ्ख्या	प्रतिशत
٩	खुसी छु	३५	८७.४
2	खुसी छैन	00	
३	ठिकै छ।	ሂ	१२. ५

माथिको तालिका अनुसार सरकारले दिने मासिक भत्तावाट खुसी हुने उत्तरदाताहरुको संख्या ८७.५ प्रतिशत रहेको पाइयो भने सरकारले प्रदान गर्दै आएको मासिक भत्तावाट ठिक्कै छ भन्ने उत्तरदाताहरुको संख्या ९२.५ प्रतिशत पाइयो । यसरी हेर्दा सरकारले दिने मासिक भत्तावाट खुसी छु भन्ने उत्तरदाताहरुको संख्या सबैभन्दा बढी पाइएको छ । बोचका जेष्ठनागरिकले भन्नुभयो, "हाम्रा मातापिता सारै दुःखले मरे । हामीलाई त स्वर्ग बनाइदिनुभयो मनमोहन अधिकारीले । यसैकारण मातापिताको श्राद्धमा स्वर्गीय मनमोहन अधिकारीलाई पिन तर्पण दिने गरेको छु । हामी दुबै दम्पत्ति भत्ता पाउँछौ । एकजनाको भत्ताले औषधी खान्छौ । बाँकी व्यवहार चलाउँछौ । हामीलाई त स्वर्ग पो भएको छ ।"

तालिका नं ७:उत्तरदाताको भत्ता प्रयोग सम्बन्धी विवरण

क्र.स	भत्ता प्रयोग सम्बन्धी विवरण	सङ्ख्या	प्रतिशत
٩	आफै प्रयोग गर्ने	३६	९०
२	छोरा बुहारीले प्रयोग गर्ने	m	૭.૪
n	अन्यले प्रयोग गर्ने	٩	२.५
जम्मा			

अध्ययनअनुसार आफूले पाएको भत्ता प्रयोग गर्ने जेष्ठ नागरिक ९० प्रतिशत पाइएको छ । जेष्ठ नागरिकले औषधी खर्च,खानिपन,तिथि श्राद्धसमेत यसैको सहयोगले गर्दै आएको बताएका छन्। भत्ताकै जीवन चलाउन सहज भएको बताएका छन् । तालिकाअनुसार ७.५ प्रतिशत जेष्ठनागरिकका छोराब्हारीले भत्ता प्रयोग गर्ने गरेको पाइयो । आफू लिन जान नसक्ने र काम पनि गर्न नसक्ने अवस्था भएको कारण भत्ता छोरा ब्हारीले प्रयोग गरेपनि व्यवहार सन्तोषजनक नभएको बताएका छन् । छोराब्हारी बाहेक नाति,नातिनी र छोरी ज्वाईंको आश्रयमा रहेका १ प्रतिशत जेष्ठ नागरिक रहेका छन् । "वृद्व अवस्थामा रहेका ज्येष्ठ नागरिकले घरको काम गर्न नसक्ने भएको अवस्थामा सरकारले प्रदान गरेको भत्ताले कम्तिमा एक गाँस खान र लाउन पुग्छ । "तीथि,श्राद्ध,औसी,पूर्णे,चाडपर्व सबै कामका लागि यही भत्ताले प्ऱ्याउने गरेकी छु । आफुलाई लाउन खान समेत सहयोग प्रोको छ ।" (भीमेश्वर ४ की जेष्ठ नागरिक)

तालिका नं द: भत्ता हुँदा र नहुँदा परिवारले गर्ने व्यवहार सम्बन्धी विवरण

ऋ.स	भत्ता प्रयोग	सङ्ख्या	प्रतिशत
	सम्बन्धी विवरण		
٩	परिवारले	३५	<u>८७.</u> ४
	सम्मानपूर्ण व्यवहार		
	गर्ने		
२	परिवारले अपहेलना	X	9 २.५
	गर्ने		

माथिको अध्ययनबाट जेष्ठ नागरिक सुरक्षाभत्ताका कारण जेष्ठ नागरिकलाई जीवन निर्वाह गर्न निक्कै सहज भएको छ भने अधिकाशं जेष्ठ नागरिक पूर्ण सन्तुष्ट देखिन्छन् । जेष्ठनागरिक सामाजिक सुरक्षाभत्ता पाउने ८७.५ प्रतिशत जेष्ठ नागरिकले सम्मानपूर्ण व्यवहार पाएको बताएका छन् । भत्ताको आश र लोभले पनि परिवारका सदस्यले सम्मानपूर्ण व्यवहार गर्ने गरेको जेष्ठ नागरिकको भनाइ छ । भत्ता पाएका मध्य अभै पनि १२.५ प्रतिशत जेष्ठ नागरिकलाई परिवारले अपहेलना गर्ने गरेको पाइएको छ । भत्ता आफै प्रयोग गर्नु, रोगी हुनु,एकल हुनु,पूर्ख्यौली सम्पत्ति लगायतका कारण अभै पनि जेष्ठ नागरिक अपहेलित भएको पाइएको छ ।

तालिका नं ९:भत्ता प्रयोगका क्षेत्र सम्बन्धी विवरण

ऋ.स	भत्ता प्रयोग सम्बन्धी विवरण	सङ्ख्या	प्रतिशत
٩	दैनिक चलाउन	३२	50
२	परिवारका सदस्यलाई वितरण गर्न	8	90
m ·	वचत गर्न तथा समाजसेवा गर्ने	8	90

माथिको तालिका अनुसार ८० प्रतिशत जेष्ठ नागरिकको जीवन गुजाराको भरपर्दो स्रोत जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षाभत्ता भएको पाइएको छ । दैनिक नुन,तेल,सामान्य औषधीदेखि धर्मसंस्कारका लागि समेत जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षाभत्ता उपयोगी भएको जेष्ठ नागरिकले बताएका छन् । अध्ययनमा संलग्न जेष्ठ नागरिकले बताएका छन् । अध्ययनमा संलग्न जेष्ठ नागरिकले बताएका छन् । अध्ययनमा संलग्न जेष्ठ नागरिकले आफूले पाएको भत्ता छोरा बुहारी,छोरी,नाति,नातिनीलाई दिने गरेको बताएका छन् भने १० प्रतिशत जेष्ठजनले भत्ता जम्मा गरेर धार्मिक कार्य गर्ने,समाजसेवा गर्ने र दानदक्षिणामा खर्च गर्ने बताएका छन् । भीमेश्वर धरमघरकी कार्कीलाई छिटो जन्मिएकोमा कालिकालाई पछुतो छ । उहाँ भन्नुहुन्छ

"अभै के के देख्न र भोग्न पाइने रहेछ । सरकारले गरेका काम मध्ये जेष्ठ नागरिकलाई गरेको सम्मान सबैभन्दा ठूलो पुण्य हो ,सरकारलाई धन्यवाद छ । पहिलाको समय सारै अन्धकार थियो । फुटेको पैसा छुन नपाई बाउबाजे गए । हामी त कित भाग्य मानी रहेछौ ।"

अध्ययनको क्रममा पत्ता लगाइएका कुराहरु

- १. एक्लै बसोबास गर्ने जेष्ठ नागरिकको ३५ प्रतिशत रहेका छन् । श्रीमान/श्रीमती जोडा रहेका र संगै बसोबास गर्ने जेष्ठ नागरिकको सङ्ख्या ४० प्रतिशत पाइएको छ । र छोराबुहारी अर्थात संयुक्त परिवारमा बसोबास गरेका जेष्ठ नागरिक २५ प्रतिशत रहेको छ ।
- राज्यले प्रदान गर्ने भत्ता आफै बुभने जेष्ठ नागरिकको प्रतिशत ८५ रहेको छ ।
- ३. नियमित औषधी सेवन गर्नु पर्ने दीर्घकालीन रोग लागेको उत्तरदाताहरुको संख्या ५७.५ प्रतिशत पाइयो भने नियमित रुपमा औषधी सेवन गर्न नपर्ने उत्तरदाताहरुको संख्या ४२.५ प्रतिशत रहेको पाइयो। अधिकाशं उत्तरदाताहरुले नियमित औषधी सेवन गर्ने खर्च जेष्ठ नागरिक समाजिक सुरक्षा भत्तावाट पाएको रकमको प्रयोग गरेको वताएका थिए।
- ४.उत्तरदातामध्ये ८२.५ प्रतिशतको मासिक आम्दानीको स्रोत जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षाभत्ता मात्र भएको पाइएको छ । जुन अम्दानी ४ हजार मात्र रहेको पाइयो । मासिक ४ हजारदेखि १० हजारसम्म आम्दानीको स्रोत भएका जेष्ठ नागरिक १० प्रतिशत मात्र भएको पाइयो । खेतीपाती,छोराछोरीको सहयोग आदिकै कारण आम्दानी बढी भएको पाइएको छ । १० हजारभन्दा माथि आम्दानी हुने जेष्ठ नागरिक ७.५ प्रतिशत छ । अध्ययन अनुसार राज्यबाट सामाजिक सुरक्षाभत्ताका कारण जीवन चलाउन सहज भएका र आम्दानी भत्ता मात्र भएका जेष्ठ नागरिकको सङ्ख्या सबैभन्दा धेरै पाइएको छ ।
- ४.सरकारले दिने मासिक भत्तावाट खुसी हुने उत्तरदाताहरुको संख्या ८७.५ प्रतिशत रहेको छ भने सरकारले दिन मासिक भत्तावाट ठिक्कै छ भन्ने उत्तरदाताहरुको संख्या १२.५ प्रतिशत छ ।
- ६.आफूले पाएको भत्ता आफै प्रयोग गर्ने जेष्ठ नागरिक ९० प्रतिशत छन् । जेष्ठ नागरिकले औषधी खर्च,खानिपन,तीथि श्राद्धसमेत यसैको सहयोगले गर्दै आएको बताएका छन् । भत्ताकै कारण जीवन चलाउन सहज भएको बताएका छन् ।

- ७.जेष्ठ नागरिक सुरक्षाभत्ताका कारण जेष्ठ नागरिकलाई जीवन निर्वाह गर्न निक्कै सहज भएको छ भने अधिकाशं जेष्ठ नागरिक पूर्ण सन्तुष्ट देखिन्छन् । जेष्ठनागरिक सामाजिक सुरक्षाभत्ता आउँछ भनेसंगै ८७.५ प्रतिशत जेष्ठ नागरिकले सम्मानपूर्ण व्यवहार पाएको बताएका छन् । भत्ताको आश र लोभले पनि परिवारका सदस्यले सम्मानपूर्ण व्यवहार गर्ने गरेको जेष्ठ नागरिकको भनाइ छ । भत्ता पाएका मध्ये अभै पनि १२.५ प्रतिशत जेष्ठ नागरिकलाई परिवारले अपहेलना गर्ने गरेको पाइएको छ ।
- इ. ५० प्रतिशत जेष्ठ नागरिकको जीवन गुजाराको भरपर्दी स्रोत सामाजिक सुरक्षाभत्ता भएको पाइएको छ । दैनिक नुन,तेल,सामान्य औषधीदेखि धर्मसंस्कारका लागि समेत जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षाभत्ता उपयोगी भएको जेष्ठ नागरिकले बताएका छन् । अध्ययनमा संलग्न जेष्ठ नागरिक मध्ये १० प्रतिशत जेष्ठ नागरिक माये १० प्रतिशत जेष्ठ नागरिकले आफूले पाएको भत्ता छोरा बुहारी,छोरी,नाति,नातिनीलाई दिने गरेको बताएका छन् भने १० प्रतिशत जेष्ठ नागरिकले भत्ता जम्मा गरेर धार्मिक कार्य गर्ने,समाजसेवा गर्ने र दानदक्षिणामा खर्च गर्ने बताएका छन् ।

निष्कर्ष

मानिसको उमेर बढ्दै गएपछि शरीर कमजो बन्छ अनि विस्तारै अनुत्पादक बन्दै जान्छ । जब मानिस केही गर्न सक्दैन वा काममा कमी आउँछ परिवार नै टाढा हन थाल्छन् । घरपरिवारमात्र नभएर र समाजले हेर्ने दुष्टिकोणमासमेत परिवर्तन हुँदै जान्न । यो समयमा आम्दानी पनि गर्न नसक्ने र असक्तता पनि बढदै जाने भएका कारण जेष्ठ नागरिकले निक्कै कष्टकर जीवन विताउन् पर्ने वाध्यता सिर्जना हुन्छ । जब ज्येष्ठ नागरिक सामाजिक सरक्षा भत्ता कार्यक्रम शुरु भयो जेष्ठ नागरिकमा आत्मविश्वास बढ्दै गयो। भत्तामा समयानुकल बिछ भएपछिका दिनमा भने जेष्ठ नागरिकको जीवन निक्कै सहज हुन थाल्यो । जेष्ठ नागरिकहरुमा थप बाच्ने हौसला बढ़यो । राज्य अभिभावक भएको आभाष भयो । यस्ता भावहरु अन्तरवार्ताका ऋममा जेष्ठ नागरिकले व्यक्त गरे । भत्ताका कारण जेष्ठ नागरिकको जीवन सहज मात्र भएन घरपरिवार र आफन्तले गर्ने व्यवहारमासमेत निक्कै परिवर्तन भयो।

छोरा छोरी नभएका,छोराछोरी भएर पनि आमा वुबालाई हेरविचार नगर्ने र आर्थिक रुपमा अत्यन्तै कमजोर भएका ज्येष्ठ नागरिकहरुलाई त यो कार्यक्रम अति नै प्रभावकारी बन्यो। जेष्ठ नागरिकले खान मन लागेको करा खान,दैनिक जीवन चलाउन,सामाजिक कार्यमा,सामाजिक संस्कार,चाडपर्वमा दानदक्षिणा, औषधी सबै सबैमा महत्वपूर्ण सहयोग भयो । भत्तामात्र आर्यस्रोत भएका उत्तरदाताहरुलाई जीवन निर्वाह गर्न सहज भयो । सबै जेष्ठ नागरिकलाई समान प्रकृतिको भत्ता भन्दा पनि अवस्था हेरेर भत्ता वढाई दिए जीवन अभै सहज हुने जेष्ठ नागरिकले अन्तरवार्ताका क्रममा बताए । पिता पूर्खाको सम्पत्तिभन्दा राज्यले दिने जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षाभत्ता बढी प्रभावकारी भएको जेष्ठ नागरिकको बुभाइ पाइयो । पूर्ख्यौली सम्पत्ति पशुपालन,अन्य उद्यम,कृषि ,पेन्सन अन्य आयस्रोत भएका उत्तरदाताका लागि भत्ता सामाजिक कार्य र अरुलाई वितरणमा सहयोग पगेको बताए ।

अध्ययनका क्रममा लगभग ५७ प्रतिशत उत्तरदाताहरुले नियमित रुपमा औषधी सेवन गर्दा रहेछन् । नियमित रुपमा एउटा भन्दा बढी रोगको औषधि सेवन गर्ने उत्तरदाताहरुलाई भत्ताको पैसाले औषधी सेवन गर्नसम्म पनि नप्ग्ने हुदा सरकारले जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षा भत्ता संगसंगै ज्येष्ठ नागरिकहरुलाई नि:श्ल्क स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराई दिए अभौ जीवन सहज र सुन्दर हुने जेष्ठ नागरिकको भनाइ छ । । अध्ययनअनुसार ८० प्रतिशत जेष्ठ नागरिकको जीवन गुजाराको भरपदों स्रोत जेष्ठ नागरिक सामाजिक स्रक्षाभत्ता भएको पाइएको छ । दैनिक नुन,तेल,सामान्य औषधीदेखि धर्मसंस्कारका लागि समेत जेष्ठ नागरिक सामाजिक स्रक्षाभत्ता उपयोगी भएको जेष्ठ नागरिको भनाई छ । जेष्ठ नागरिक सामाजिक स्रक्षा भत्ता हुँदा र नहुँदा परिवारले गर्ने व्यवहारमा परिवर्तन भएको जेष्ठ नागरिकले महश्स गरेको पाइएको छ । सामाजिक स्रक्षा भत्ताकै आधारमा जीवन चलाउँदै आएका जेष्ठ नागरिकका लागि भने राज्यले जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षा भत्ता वृद्धि गर्नुपर्ने माग रहेको छ । जेष्ठ नागरिकको आर्थिक र पारिवारिक अवस्थाको पहिचान गरी निशुल्क स्वास्थ्य सेवा र सुरक्षा भत्तामा वृद्धि गर्न सके जेष्ठ नागरिकको जीवन अभौ स्न्दर र सहज हुने अध्ययनबाट पाइएको छ ।

सन्दर्भ सामाग्रीहरु

- के.सी,शान्त (२०२३) नेपाली मौलिकताको समाजवादमा केही अवसर र विरोधाभाष: एक नवमार्क्सवादी विश्लेषण.
- राई वीरबहादुर (२०७५) नेपालमा जेष्ठ नागरिक,विद्यमान अवस्था र भावी कार्यदिशा

- माली इन्द्र मालाकार (२०७८) सामाजिक सुरक्षा भत्ताको औचित्य नयाँपत्रिका दैनिक,वि.स.२०७८ जेठ ३१ सोमबार
- थापा अप्सरा (२०७६) ज्येष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्रतिको दृष्टिकोण र प्रयोग शैली पोखरा महानगरपालिका वडा नं. ३३ भरतपोखरीको एक अध्ययन त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा समाजशास्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र विभाग, पृथ्वीनारायण क्याम्पस अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तहको आवश्यता पुरा गर्नका लागि प्रस्तुत शोध पत्र
- महत, कटक बहादुर(२०७२), जेष्ठ नागरिकको हेर विचार तथा सहयोगका सवाल, वृद्ध आवाज प्रकाशक, पोखरा वदाश्रम ।
- प्रधान, छत्र (२०६४), जेष्ठ नागरिकको चिन्ता, कान्तिपुर राष्ट्रिय दैनिक, मंसिर १६, विहिवार ।
- यादव, रामवरण (२०६९), अन्तराट्रिय वृद्ध दिवस अन्नपुर्ण पोष्ट, असोज १६, पेज नं. ४ । रा.स.स (२०६९),
- शर्मा अमृता (२०६९), आश्रममा वृद्धवृद्धाहरुको जीवनशैली, समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग, पृश्वीनारायण क्याम्पस पोखरा ।
- Dahal, B. (2007). Elderly People in Nepal What Happened after MIPPA 2007, Nepal Participatory Action Network UNSCAP 2007
- भीमेश्वर नगरपालिकामा सुरक्षाभत्ता विवरण -भीमेश्वर नगरपालिका २०८०/८१ को प्रतिवेदन
- नेपालको राष्ट्रिय जनगणना २०७८ राष्ट्रिय तथ्याङक कार्यालय,थापाथली, काठमाण्डौ नेपाल ।
- नेपालको संविधान २०७२ नेपाल कानुन आयोग (२०७२) सामाजिक सुरक्षा ऐन २०७५, कानुन न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय (२०७५).
- ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी ऐन २०६३,नेपाल कानुन आयोग (२०६३)
- ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी नियमावली २०६५ महिला बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय (२०६५)
- आर्थिक वर्ष २०८१/८२ को बजेट वक्तव्यमा जेष्ठ नागरिक, नेपाल सरकार राष्ट्रिय योजना आयोग (२०८१)
- ज्येष्ठ नागरिक राष्ट्रिय कार्ययोजना २०६२,. महिला बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय (२०६२).
- पन्ध्रौं योजना,राष्ट्रिय योजना आयोज(२०७६ फागुन)

महालेखा परीक्षकको एकसिंहऔं वार्षिक प्रतिवेदन, २०८९,महालेखा परीक्षकको कार्यालय

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse

Volume 02, Issue 01, 2024, pp. 114-123

OPEN ACCESS

जातको आधारमा दार्चुलाका मानवीय नामको समाजभाषिक विश्लेषण

Padam Singh Badal¹ & Harka Bahadur Shahi²

¹Darchula Multiple Campus, Darchula, Nepal

²Tribhuvan University, Research Directorate, Kathmandu, Nepal

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse (ISSN: 3021-9329) Copyright © 2024 The Authors: Gaurishankar Multiple Campus, Bhimeshwor-3, Charikot, Dolakha, Nepal. Distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

INFO

Corresponding Author

Padam Singh Badal

E-mail

badalpadam@gmail.com

Date of Submission

July 30, 2024

Date of Acceptance

September 25, 2024

ABSTRACT (लेखसार)

व्यक्तिलाई चिनाउने नाम मानवीय नाम हो । यसले व्यक्तिको पहिचान महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । यस्ता नामले सामाजिक. सांस्कतिकर ऐतिहासिक सन्दर्भमा गिहरो अर्थ बोकेका हुन्छन् । मानवीय नामहरूले व्यक्तिको जात, धर्म, संस्कृतिर पारिवारिक पृष्ठभूमिलाई बोध गराएको हुन्छ।यस लेखको उद्देश्य जातको आधारमा दार्चलाका मानवीय नामको समाजभाषिक विश्लेषण गर्न रहेको छ । यसमा निर्वाचन आयोगको मतदाता नामावलीबाट दार्चलाका ब्राह्मण, क्षेत्री र दलित जातिका नामको सङ्गलन गरी तिनलाई समाजभाषिक सिद्धान्तको उपयोग गरी ती नामको स्रोत र संरचनाको विश्लेषण गरिएको छ । भाषिक भेद उत्पन्न गर्ने विभिन्न कारकमध्ये जातिगत आधार पनि एक हो । दार्चलामा जातअनसार नाम र थरहरू निर्माण भएका हुन्छन् । ब्राह्मण जातिको नामको स्रोत हिन्दू धर्मग्रन्थ र पुराण देखिएको छ। ब्राह्मण जातिका प्रषहरूको नाम देवताका नामबाट राखिएका छन् । महिलाहरूको नाममा मती, रथी, वती जस्ता पद जोडिएका छन्। क्षेत्री र दलित जातिका नामहरूको स्रोत शारीरिक विशेषता र जन्म समयलाई मानिएको छ।ब्राह्मण जातिले पहिलो र दोस्रो नामसमेत मङ्गलवाचक र देवसम्बद्ध राखिएको छ । नाममा मनुस्मतिको प्रभाव परेको छ भने क्षेत्री जातिको दोस्रो नामले पनि मनुस्मृतिकै प्रभाव वरण

गरेको छ। दलित जातिका नाम लघुतावाची छन्। पछिल्लो समय भने नामको स्रोत हिन्दी र अङ्गेजी भाषा भएको छ।

शब्दकुञ्जिका : मानवीय नाम, समाजभाषिक, जातिगत,नामकरण,पहिचान

परिचय

मानवीय नामको सामाजभाषिक अध्ययनले सम्बन्धित सम्दायको सांस्कृतिक,सामाजिक संरचनार भाषिक विविधताबारे महत्वपुर्ण जानकारी प्रदान गर्दछ। नेपालको सदर पश्चिम प्रदेशको दार्चला जिल्ला विभिन्न जातिहरूको बसोबास भएको जिल्ला हो ।भारतको उत्तराखण्ड र उत्तरमा चीनको तिब्बतसँग जोडिएको यस जिल्लामा राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार ब्राह्मण, विश्वकर्मा, ठक्री, परियार, सौका, दसनामी, मिजार, मगर र बादी मुख्य दश जातिको बसोबास रहेको छ । यीमध्ये यस अध्ययनमा बह्सङ्ग्यक क्षेत्री, ब्राह्मण र दलित जातिका मानिसका नामको समाजभाषिक विश्लेषण गरिएको छ । यहाँका सम्दायमा नामकरण गर्ने परम्परा भिन्नाभिन्नै रहेको छ रयी नामले केवल व्यक्तिगत पहिचानका रूपमा मात्र नभईसामाजिक सांस्कृतिक पक्षको पनि प्रतिबिम्बन गरेका छन् । यस अध्ययनले जातको दुष्टिकोणबाट दार्च्लाका मानवीय नामको विश्लेषण गर्ने क्रममा विभिन्न सामाजिक समुहमा नामकरण परम्परा कसरी भिन्न छन् र यी भिन्नताले आधारभूत सामाजिक-सांस्कृतिक गतिशीलतामा के असर पारेको भन्ने क्राको अध्ययन गरिएको छ।व्यक्तिगत नामले व्यक्तिको पहिचानलाई भल्काएको हन्छ । व्यक्तिलाई दिइएको नामको प्रयोग गरी मानिसहरूले विचार आदान प्रदानको सरुवात गर्दछन् । पहिलो नाम व्यक्तिगत र थर वंशीय हुन्छ। दार्चला लगायत नेपालमा पहिलो, दोस्रो र तेस्रो नाम राख्ने प्रचलन छ। कतिपय म्लूकमा भने पहिलो नाम मात्र राख्ने प्रचलन रहेको पाइन्छ । तेस्रो वा अन्तिम नामलाई थर भन्ने प्रचलन रहेको छ । मानिसले विचार विनियमको स्रुवात नै परिचयबाट हुन्छ र परिचयमा नाम र थरको अनिवार्य उल्लेख गर्न पर्दछ ।नामलाई नै कामसँग जोडेर इतिहास संस्कृतिको निर्माण भएको हुन्छ । ऐतिहासिक रूपमादक्षिण एसियाकामानवीय नामहरू जात व्यवस्थासँग सम्बन्धित छन् (बिष्ट, १९८०)। नेपाली समाजमा जातिको निर्धारण हिन्दू वर्णाश्रम व्यवस्थाअनुसार भएको पाइन्छ ।वर्णाश्रम व्यवस्थाअनुसार ब्राह्मण, क्षेत्री, वैश्य र शुद्र गरी चार जात छन् । यी जातहरुको प्राद्र्भाव गर्ने श्रेय मन्स्मृतिलाई जान्छ (सापकोटा, २०२२, पृ. ३३६)।

दार्चलामा नेपालका अन्य भागहरू जस्तैजात व्यवस्थाले व्यक्तिको पहिचान र साम्दायिक अन्तरिक्रयामा महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ । विभिन्न जातिहरू बीचको नामकरण अभ्यासले परम्परागत मूल्य र मान्यताको पालन गरी निरन्तरता दिइएको हुन्छ । यसले समयसँगै सामाजिक-राजनीतिक परिवर्तनको प्रभावलाई पनि दर्शाउँछ (ग्रुङ, २०१२)। यस अध्ययनले दार्च्लाका विभिन्न जातिहरूको नामकरण परम्परालाई समाजभाषिक विश्लेषण गरिएको छ ।आचार्य (२०६४)का अनुसार सामाजिक भेदहरू वर्ग, शिक्षा, जाति, लिङ्ग, उमेर, धर्म र संस्कृति हुन् (पृ. ८९-९३)। आहृति (मि.न.)का अन्सार ऋगवेदको दशौँ मण्डलमा उल्लेख गरिएको 'ब्राह्मणोस्य मुखमास्त बाह राजन्य: कत: ऊरु तदस्य यद्वैश्यः पद्भ्यां शूद्रो अजायत' ले जातको पष्ठभूमि निर्माण गरेको हो। भगवानको मुखबाट ब्राह्मण, क्षेत्री पाखुराबाट, वैश्य जाघबाट र दलित खुट्टाबाट उत्पत्ति भएको भन्दै यी चारैथरी मानिसका छुट्टाछुट्टै जात भएको उल्लेख छ । जातहरूअन्सार दार्च्लाका मानवीय नाम र थरहरू भिन्नाभिन्नै छन ।

नेपालमा मानवीय नामको समाजभाषिक विश्लेषण कम भएको पाइएपनि अमेरिकी नाम सोसाइटी जस्ता संस्थाले यो क्षेत्रमा विशिष्ठ काम गरेका छन् । ओस्लो विश्वविद्यालय ओस्लो भाषिक अध्ययन विभाग (२०१२) ले नाम र परिचय नामक अनुसन्धान जर्नल प्रकाशित गरेको छ । जर्नलमा समावेश Naming me. Naming you. Personal Names, Online Signature and Cultural Naming शीर्षकको लेखमा हग्सट्मले व्यक्तिगत नामहरुले व्यक्तिलाई भिन्न व्यक्तित्व पहिचान दिने बताएका छन् (पृ. ८१)।अलहक(२०१६) ले जोर्डनका नवजात शिशहरूको नामकरणका सम्बन्धमा गरेको समाजभाषिक अध्ययन गरेका छन् । उनले खेलमा परम्परागत नाम र आधुनिक नाममा भिन्नता भए पनि धर्म संस्कृति र सामाजिक मूल्यअन्सार नै नवजात शीश्को नाम राखिने निष्कर्ष निकालेका छन् । असभाषीहरू उनीहरूका शारीरिक बनावट, आस्था र लिङ्गका आधारमा राखिएका नामहरू आध्निक बन्दै गएको निष्कर्ष केलेंगा (२०२०) ले उत्तरी तान्जेनियाका बान्ट् सम्दायका आस् (वास्) भाषिक मानिसका नामहरूको समाजभाषिक अध्ययनमा निकालेका छन् । त्यसैगरी कोडियो, दिन्का र कोनी (२०२१)ले कोरो महानगरमा अवस्थित डोगोन सम्दायको नामकरण गर्ने तरिकाको जातिभाषिक अध्ययन गरेका छन । अध्ययनमा व्यक्तिको पहिलो नाम ऐतिहासिक घटना, स्थान, परिवार, हप्ता, दिन, महिना र ऋतुका नामबाट राखिने बताएका छन्। व्यक्तिको नामले एकीकृत पारस्परिक सम्बन्ध स्थापित गर्ने तथा व्यक्तिलाई तोक्ने. सूचना सम्वाहकको काम पनि नामले गर्ने निष्कर्ष

निकालिएको छ । यसरी नामको समाजशास्त्रीय अध्ययन मात्रै नभएर समाजभाषिक विश्लेषण पनि स्रु भएको छ। नेपाली मानवीय नामको समाजभाषिक विश्लेषण नभएकाले यो अध्ययन नवीन र मौलिक हो । दार्चलाका मानवीय नामहरूको समाजभाषिक विश्लेषणले स्थानीय सांस्कृतिक र भाषिक विविधताको संरक्षण र प्रवर्दधनमा महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउँछ। यस अध्ययनले सम्दायको सांस्कृतिक पहिचान, परम्परा, र भाषिक धरोहरलाई दस्तावेज बनाउन मद्दत गर्दछ। नामहरूको विश्लेषणले सामाजिक संरचना, सम्बन्ध, र परम्परागत मान्यताहरू उजागर गर्छ। समाजभाषिक अध्ययनले भाषाविद्, समाजशास्त्री, र मानवशास्त्रीहरूलाई थप अनुसन्धान र शिक्षाका लागि आधार तयार गर्न सहयोग गर्छ। यसले स्थानीय भाषाहरूलाई मान्यता दिन र प्रयोगलाई प्रोत्साहित गर्न महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्छ। यस प्रकार, दार्च्लाका मानवीय नामहरूको समाजभाषिक विश्लेषणले स्थानीय सांस्कृतिक र भाषिक विविधताको संरक्षण र प्रवर्द्धनमा महत्वपूर्ण योगदान प्ऱ्याउँछ ।

अध्ययनको उद्देश्य

शीशुका नाम राख्ने प्रचलन विश्वव्यापी छ, तर विभिन्न स्थान र समुदायमा नामकरणका पद्धित र नामहरू फरक हुन्छन्। दार्चुलाका मानवीय नामहरूको समाजभाषिक अध्ययन हुन नसकेको प्राज्ञिक समस्याको समाधानमा केन्द्रित यस लेखका उद्देश्यहरू यस प्रकार छन .

- जातका आधारमा दार्चुलाका मानवीय नामहरूको नामकरण पद्धित पत्ता लगाउनु।
- २. जातका आधारमा राखिएका नामहरूको समाजभाषिक विशेषता केलाउन्।

अध्ययन विधि

गुणात्मक ढाँचामा आधारित यस अध्ययनको प्राथिमक स्रोतसामग्री महाकाली नगरपालिकाका ७० वर्ष नाघेका महिला र पुरुषहरूको अभिलेख तथा जन्मदर्ता अभिलेखलाई लिइएको छ । द्वितीयक स्रोतका रुपमा पुस्तकालयीय कार्यमा आधारित भई अनुसन्धानमूलक लेखहरूलाई उपयोग गरिएको छ । सबै जातका मानिसहरुको बसोबास भएको र तथ्याङ्ग सङ्गलन गर्नसमेत सहज भएकाले दार्चुला जिल्लाको सदरमुकाम तथा यस वरपरका बस्तिहरू महाकाली नगरपालिकाका वडा नम्बर १, २, ४ र ५ लाई शोधक्षेत्र छनोट गरिएको छ । ७० वर्षभन्दा माथिको उमेर समृहका नामहरू सामाजिक

स्रक्षा भत्ता प्राप्त गर्ने लाभग्राहीहरूको अन्सूची- ३, नियम १२ को उपनियम (२)सँग सम्बन्धित अभिलेखबाट सङ्कलन गरिएको छ । उक्त अभिलेखमा रहेका नामहरूमध्ये उद्देश्यमुलक नमुना छनोट विधिको प्रयोग गरी ब्राह्मण, क्षेत्री र दलितजातका २०/२० पुरुष र २०/२० महिलाका दरले १२० नाम सङ्गलन गरिएको छ । सङ्गलित नामको पहिलो नाम, दोस्रो नाम र थर निर्धारण गर्दा जातिगत आधारमा नेपाली समाजले निर्धारण गर्ने नामका संरचनाको समाजभाषिक विश्लेषषण गरिएको छ ।नाममा देखिएको परिवर्तनको विश्लेषण गर्न राष्ट्रिय परिचयपत्र तथा पञ्जीकरण विभागको अनुसूची- ७ नियम ६ सँग सम्बन्धित जन्मदर्ताको किताबमा आर्थिक २०८०/०८१ मा दर्ता भएका शीश्हरूको अभिलेखबाट ब्राह्मण, क्षेत्री र दलित जातका २०/२० पुरुष र २०/२० महिलाका गरी १२० नामहरुको सङ्गलन गरिएको छ । अभिलेखहरूबाट गरिएका नामहरूलाई सङ्गलन जातअनुसार छुट्टाछुट्टै महलमा राखेर तुलना र विश्लेषण विधिका माध्यमबाट तिनको समाजभाषिक विशेषता केलाइएको छ।

सैद्धान्तिक पर्याधार

दार्चुलाका नाम र थरको समाजभाषिक विश्लेषण गर्न समाजभाषाविज्ञान, जात र नामविज्ञानलाई सैद्धान्तिक पर्याधारका रूपमा लिइएको छ। समाजभाषाविज्ञान अङ्गेजी Sociolinguistic को नेपाली रूपान्तरण हो। यसलाई समाज र भाषाको अन्तरसम्बन्ध अध्ययन गर्ने विषयका रूपमा लिइन्छ । समाज भाषाविज्ञानको प्रारम्भ ससुर (Saussure, 1916–1960) बाट भएको हो। सस्रपछि सामाजिक भाषाविज्ञानलाई हावेर सी क्य्रीले सन् १९४२ मा पहिलो पटक प्रयोगमा ल्याएको भण्डारी र पौडेल (२०६७, पृ २) बताउँछन् । थापा (२०६९, पृ. ८) का अनुसार क्युरीपछि यो विषयलाई युरिएल विन्निच (१९५३) र फिसम्यान (१९५६)ले अगाडि बढाएका हुन् । समाजभाषा विज्ञानको सम्बन्ध भाषाविज्ञान रहन्छ र यसले समाजका आधारमा भाषाको अध्ययन गर्छ । भाषामा सामाजिक संरचनाहरूले पार्ने प्रभावलाई समाज भाषाविज्ञान अन्तर्गत अध्ययन विश्लेषण गर्ने गरिन्छ । सन १९६०-७० को दशकमा सामाजिक भाषाविज्ञान स्वतन्त्र विषयका रूपमा स्थापित भएको भण्डारी र पौडेल (२०६७) बताउँछन् (प. २) । जनेत हलमेन्सले समाज भाषाविज्ञानका परम्परागत मान्यताहरूलाई स्वीकार गर्दै समाज भाषाविज्ञानको परिचय (२०१३) मा फरक-फरक सामाजिक सन्दर्भहरूमा भाषाको प्रयोग गरिने र यसले अभिव्यक्ति गर्ने तरिकाहरूको पहिचान गरी सामाजिक

सम्बन्धहरू तथा सामाजिक पहिचानका पक्षहरूको समेत जानकारी दिने बताएका छन् (पृ. १)। यसरी सस्रले स्रु गरेको सामाजिक भाषाविज्ञान हाल सामाजिक भेदअनुसार यसको भिन्नताको मात्रै नभएर सामाजिक भेदअनुसार भाषाको प्रयोग र त्यस्तो प्रयोगअन्सार सामाजिक भेदको अध्ययन गर्ने शास्त्रका रूपमा स्थापित भएको छ । सामाजिक संरचनाअनुसार भाषामा देखिने भेदहरूलाई सामाजिक भेद भन्ने गरिन्छ । भाषा, समाज र शक्ति (२०१४. चौथो संस्करण)मा अन्नाबेल्ले मनी र बेस्टी इभन्स लिङ्ग, जात, उमेर, र वर्गले सामाजिक संरचनाको प्रतिनिधित्व गर्ने र भाषासँग लिनले अन्तरसम्बन्ध राख्ने बताएका छन् (प. १०८-१९७)। यी समाजिक पक्षहरूले भाषिक भेदहरू निर्माणमा महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्छन् । यिनै पक्षलाई समाजभाषाका विश्लेषणका आधार पनि भन्ने गरिन्छ । यी आधारहरूमध्ये जातका आधारमा दार्चलाका मानवीय नाम र थरहरूको समाजभाषिक विश्लेषण गरिएको छ । जातहरूमध्ये ब्राह्मण, क्षेत्री र दलित जातिका नाम र थरहरूको मात्रै विश्लेषण गरिएको ह्य ।

मानव विकासको क्रममा मानिसले गर्ने कामहरूको आधारमा जातहरूको उत्पत्ति भएको देखिन्छ । मनुस्मृतिमा ब्राह्मण, क्षेत्री, वैश्य र शुद्र गरी तीन जातको परिकल्पना गरिएको छ भने हिमालयन एन्थ्रोपोलोजी (१९७८) मा नेपालमा ब्राह्मण, जैसी, क्षेत्री र डोम गरी चार जात भएको उल्लेख गरएको छ (पृ. ५३-६६) । नेपालमा परम्परागत रूपमा जात व्यवस्थालाई कानुनी मान्यता दिएर कडाईका साथ लागू भने १९१० मा जारी गरिएको मुलुकी ऐनले गरेको देखिन्छ । उक्त ऐनमा तागाधारी बाहुन, तागाधारी क्षेत्री, नमासिने र छिटो हाल्नु नपर्ने मतवाली, र मासिने जात उल्लेख गरिएको छ । यसरी ब्राह्मण, क्षेत्री र दिलत जाति खस/आर्य परम्पराअनुसार विकसित भएको देखिन्छ ।

कामका आधारमा जात निर्धाण गरिएको तथ्यलाई रेग्मी (२०७७) ले ब्राह्मणको काम वेद पाठ गर्ने, ब्रह्म ज्ञान दिने, प्रशासनिक काम गर्नु पर्ने बताएर पुष्टि गरेका छन् (पृ. ४९)। त्यतिबेला वेदको ज्ञान लिएर पाठ गर्ने, यज्ञादि गर्ने, सरकारी कामकाजमा सघाउने जस्ता काम गर्नेलाई ब्राह्मण भन्ने गरेको देखिन्छ। पोखरले (२०७५)का अनुसार श्री ५ सुरेन्द्रले ऐनमा जैसीलाई कम मर्यादित ब्राह्मणको तहमा राखेपछि (पृ. ७२०) प्रष्ट रूपमा ब्राह्मण समुदायमा दुई थरी थरहरूको अस्तित्व देखिन्छ। दार्चुलामा तत् ब्राह्मणहरूलाई घिउ खाने र घिउ पोल्ने ब्राह्मणका रूपमा चित्रण गरिदै आएको छ। राष्ट्रिय जनगणना २०७६ को तथ्याङ्गमा ब्राह्मणको जनसङ्ग्या १५ प्रतिशत रहेको छ

क्षेत्रीको जन्म नै राज्यको सुरक्षाका निमित्त भएको मान्यता छ । रेग्मी क्षेत्रीलाई वेद पठनको अधिकार भएको तर पाठनको अधिकार नभएको बताउँछन् (ऐ.ऐ.)। कामअनुसार नै जात निर्धारण गर्ने परिपाटी रहेपनि बिष्ट (सन् १९८०) क्षेत्रीहरू राज्य सञ्चालकको रूपमा चिनिने बताउँछन् (पृ. १) । मुकुकी ऐन १९१० मा तागाधारी क्षेत्री भनेर उल्लेख गरेको जात नै क्षेत्री हो । पोखरेल (२०७५) क्षेत्री र ठकुरीलाई एउटै वर्गमा राख्छन् । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ ले क्षेत्री र ठकुरी जातिका रूपमा लिएको समुदायलाई यहाँ क्षेत्री जातका रूपमा समावेश गरी विश्लेषण गरिएको छ । दार्चुलामा क्षेत्री ६५.५ र ठकुरी ४.३ गरी कूल जनसङ्घ्याको ६९.८ प्रतिशत बसोबास क्षेत्रीहरूको छ । यो सङ्घ्या अन्य जातको तुलनामा सबैभन्दा बढी हो ।

दिलतलाई कथित तल्लो जातका रूपमा लिइन्छ । म्ल्की ऐन १९१० ले जात खस्काउने सजाय तोकेपछि माथिल्लो जातका मानिस पनि तल्लो जातमा परेको देखिन्छ । म्ल्की ऐनले बर्जित गरेका काम गरेबाफत दलित बनाइएका जातहरू पनि छन । बिस्ट (१९८०)ले भने दलितलाई पेशागत जात भनेका छन्। उनले नेपालका जनता पुस्तकमा पेशागत जातका रूपमा दलित जातिका विभिन्न थरहरूको चर्चा गरेका छन् (ऐ.ऐ.) । पोखरेलले दिलतलाई 'पाहनी'अन्तर्गत राखेको छन् (पृ. ७२२) । मनुस्मृतिले शूद्र नाम दिएको यो सम्दायले माथिल्लो वर्गको सेवकको काम गर्न पर्ने उल्लेख छ । लिच्छविकालदेखि मै कालिगडी र नाचगान गर्ने काम शुद्रको रहेको र यसको कडाइका साथ परिपालना अंश्वर्माले गरेको देखिन्छ (रेग्मी, २०७७, पृ. ४२)। दलित जातका मानिसहरूको बसोबास जिल्लाका सबै क्षेत्रमा छ । जिल्लामा दलित सम्दायका ११.९ प्रतिशत नागरिकको बसोबास छ । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ ले विश्वकर्मा, सम्दायलाई शोधमा बादी र सम्दायअन्तर्गत राखेर विश्लेषण गरिएको छ । यसरी कामको आधारमा निर्धारण गरिएको सबै जातहरू समयक्रमसँगै जन्मको आधारमा निर्धारण भई वंशीय नामका रूपमा प्रचलनमा छ।

शीशुको जन्मपछि उसको पिहचानका लागि नाम दिइन्छ । शीशुलाई नाम दिने प्रचलन र इतिहासको प्रारम्भ खुट्याउने काम गर्न सिकएको छैन । हिन्दू परम्पराअनुसार नामकरण सोह्र संस्कारमध्ये पाँचौ संस्कारमा पर्छ । संस्कारहरूको परम्परा उल्लेख गर्दे 'कुमाऊँको इतिहास'मा पाण्डे (१९३७, पृ. ६९२)ले शीशु जन्मेको एघारौं दिनमा विधिपूर्वक नामकरण संस्कार पूरा गरिने बताएका छन् । शीशु जन्मेको तिथि र समय हेरेर चन्द्रमाको राशि, त्यस राशिका नक्षत्र, नक्षत्रको चरणको गणना गरी निर्धारण

गरिएको पहिलो अक्षरबाट शीश्को नाम निर्धारण गरिन्छ भने थर वंशको आधारमा रहन्छ । दलित समुदायमा भने शीश्को नामकरण शीश्को बाजे, मामा, फ्पू वा दिदीमध्ये एक जनाले दिने प्रचलन छ । पछिल्लो समय भने सम्पन्न परिवार र ब्राह्मणक्षेत्री सम्दायसँगै बसेका दलित परिवारले शीश्हरूको नामकरण ब्राह्मण र क्षेत्री जातिले जस्तै ब्राह्मणबाट गराउन थालेका छन् । यसरी राखिएको नामहरूको अध्ययन गर्ने शास्त्रलाई नामविज्ञान (Onomastics) भनिन्छ । नामहरूको अध्ययन गर्ने श्रेय अङ्गेजी भाषाशास्त्री अर्नेस्ट विक्ली (१८८५-१९५४) लाई जान्छ । उनले अङ्गेजी थर र नामहरूको क्षेत्रमा आधारभूत छलफल चलाए । फ्रान्सका अल्बर्ट दउजात (१८७७-१९४४) ले फ्रान्सेली नाम र थरहरूको अध्ययनका क्षेत्रमा काम गरेको देखिन्छ। नेपालमा भने नामहरूको अध्ययनको स्रवात काठमाण्डौंको नेवार सम्दायका महर्जनहरूको नाममा देखिएको पविर्तनसम्बन्धीश्रेष्ठ (२०००) को अन्सन्धानम्लक लेखले गरेको देखिन्छ । थरहरूको अध्ययन भने बिस्ट (१९८०) ले People of Nepal मा गरेका छन।

समाजभाषाविज्ञान, जात र नामविज्ञानलाई सैद्धान्तिक पर्याधारका रूपमा लिई दार्चुलामा प्रचलित ब्राह्मण, क्षेत्री र दलित समुदायका नाम र थरहरूको विश्लेषण यस लेखमा गरिएको छ ।

प्राप्ति र विशर्म

दार्च्लाका ब्राह्मण सम्दायका नामहरू मन्स्मृतिबाट पूर्ण प्रभावित छन्। विश्द्ध मन्स्मृतिको आठौं संस्करणमा स्रेन्द्रक्मार (२०१७) ले 'मङ्गल्यं ब्राह्मणास्य स्याद्राज्ञो रक्षसमन्वितम् । वैश्यस्य प्ष्टिसंय्युन्कं शूद्रस्य प्रैष्यसंय्तम् ॥ स्त्रीणां स्खोद्यमक्रूरं विस्पष्टार्थ मनोहरम् । मङ्गल्यं दीर्घवरर्णान्माशीर्वादाभिधानवत ॥' को व्याख्या गर्दै पुरुष ब्राह्मणको नाम मङ्गलवाचक र स्त्रीहरू नाम सुखसँग उच्चारण गर्न सिकने, ऋर नलाग्ने, सफा, सुन्दर, मङ्गलवाचक तथा अन्त्यमा दीर्घाक्षरवाल र आशीर्वादस्चक शब्दसँग मिल्ने हुन् पर्ने मान्यता अगाडि सारेका छुन् । दार्चुलाका ब्राह्मण जातका पुरुषहरूको नाम यही मान्यतामा टेकेको छ । अधिकांश ब्राह्मण पुरुषहरूका नाम देवताका नामबाट राखिएका छन् । देवता अर्थात भगवानका नामबाट शीश्लाई नाम दिदा घरमा मङ्गल, स्ख, समृद्धि स्थापना हुने मान्यता देखिन्छ । स्रोतका हिसाबले ब्राह्मण सम्दायका नाम केलाउँदा अधिकांश नामहरूको स्रोत हिन्दू धर्मग्रन्थ, पुराण देखिन्छ । त्यहाँ वर्णित पात्रहरूका नामहरू जस्तै; अर्ज्न, इन्द्र, कृष्ण, गणेश. गोपाल, चन्द्र, जगन्नाथ, देव, दिवाकर, नारायण,

पिताम्बर, भाष्कर, भोला, महादेव, माधव, मोहन, राम, लक्ष्मण, विष्णु, हरी दार्चुलाका ब्राह्मण समुदायले अत्यधिक प्रयोग गरेको देखिन्छ । त्यसै स्रोतबाट आएका नाममा 'इन्द्र' जोडिएर बनेका खगेन्द्र, देवेन्द्र, महेन्द्र, सुरेन्द्र जस्ता नामहरू पिन अन्य जातको भन्दा ब्राह्मण समुदायमा बढी छन् । त्यसैगरी जन्म बार र ऋतुलाई पिन ब्राह्मण समुदायले नामको स्रोत बनाएका छन् । सोम, शुक्र, हेमन्त, शरद जस्ता नामहरूको स्रोत जन्म समय नै हो ।

तालिका १: ब्राह्मण जातिका केही नामहरू

पुरुषका नामहरू	महिलाका नामहरू
अम्भा, इन्द्र, काशी,	अमरावती, आइता,
कृष्णानन्द, गणेश, गंगा,	कौशिला, गंगा, गोमती,
गोपाल, गौरी, जय, देव,	गोबिन्दी, भुपा, तुलशी,
नारद, नारायण, भैरव,	दामोदरी, दुर्गा, दुर्गादेवी,
माधव, मोहन, रघुनाथ,	देवकी, द्रोपती, धौली,
राम, लक्ष्मण, वाशुदेव,	नारा, पार्वती, भागरथी,
हरि ।	मानमती, मोहनी, लक्ष्मी ।

(स्रोत: महाकाली नगरपालिकाको कार्यालय)

ब्राह्मण महिलाका नामहरूको स्रोत पिन हिन्दू धर्मग्रन्थ र पौराणिक कथा नै हुन् । महिलाका नामहरू उमा, कौशिला, गोमती, गौरी, जयन्ती, तारा, देवकी, द्रोपती, पार्वती, बिमला, भगवती, भागरथी, माधवी, राधा, वशन्ती, सरस्वती बढी छन् । ब्राह्मण महिलाका नामहरू दीर्घअक्षर भएको हुन् पर्ने मनुस्मृतिकृत मान्यताअनुसार अम्बा, उमा, तारा, बिमला, राधा, रुक्मा, तुला जस्ता आकारान्त र कलावती, चन्द्रावती, बागमती, मानमती, मोहनी, रेवती, लिलावती जस्ता ईकारान्त नामहरू धेरै छन् । ब्राह्मण महिलाका नाम जन्म समयबाट पिन राखिएका छन् । आइता जस्ता नामको स्रोत जन्म समय हो ।

स्रोतका आधारमा अन्य जातहरूमा काले, काली, गोरे, धौले, धौली जस्ता शारीरिक विशेषता बोक्ने नामहरू ब्राह्मण समुदायमा कम मात्रामा छन् भने कालो, चिमडो, चिमडी, लाटो, लाटी जस्ता ओकारान्त र ईकारान्त नामहरू पनि ब्राह्मण समदायले कम प्रयोग गरेका छन्।

क्षेत्रीहरूका नाम शरीर विशेष

दार्चुलाका ब्राह्मण जातिको नाम मनुस्मृतिबाट प्रभावित भए जस्तै क्षेत्री समुदायका नामहरू शारीरिक विशेषतासम्बद्ध बढी छन् । श्रेष्ठ (२०००)ले यस्ता नामहरूलाई व्यक्तिगत विशेषता बोकेका नाम भनेका छन् । व्यक्तिगत विशेषता बोकेका नामहरूले व्यक्तिको शारीरिक विशेषता भल्काउने गर्छ । ७० वर्षभन्दा माथिको उमेर समूहका क्षेत्रहरूका नाम कालु (कालो वर्णको),

गजुवा (खैरो वर्णको), गोर्या (गोरो), चिमडो (चिम्सो शरीर), थोल्या (ओठ बाक्लो भएको), पुट्क्या (पुट्को कद भएको), भुपुर (भयाप्प परेका कपाल भएको), लाटो (बोल्न नसक्ने लाडप्यारले राखिएको), जस्ता शारीरिक विशेषतासम्बद्ध बढी छन्। यी नामहरूको स्रोत हिन्दूधर्मग्रन्थ वा पौराणिक कथाहरू होइनन् बरु समाजमा प्रचलित शारीरिक विशेषता हन्। क्षेत्री जातका केही नामहरु हेरौँ;

तालिका २:क्षेत्री जातिका केही नामहरू

पुरुषका नामहरू			महिलाका नामहरू
उमेर,	कहरे,	कालु,	आइता, उजली, कले,
गजुवा,	गम्भु,	गौर,	काली, किडी, कुरी, कुसा,
चिमड,	चिमडो,	चिमा,	चिमडी, चिमा, ठुमा,
छेपरे,	जयधन,	जोगा,	डल्ली, ढुणकी, तिन्का,
भरुपुर,	तुले,	परुवा,	मैना, भागा, पौनी, फुनी,
बहादुर,	मान, मोर्त	ो, भान,	लाटी, लाली, सुकारी ।
लाटो ।			

(स्रोत: महाकाली नगरपालिकाको कार्यालय) क्षेत्रीहरूको नामको अर्को स्रोत जन्मको समय देखिन्छ । जन्म बार र ऋतुका आधारमा पुरुषहरूको नाम राखिएको छ । आइता, सोम, मङ्गल, फागुन, कार्तिक जस्ता नामहरूको स्रोत जन्म समय हो । धर्मग्रन्थ र पौराणिक पात्रहरू पनि क्षेत्री जातका नामहरूका स्रोत छन् तर त्यस्ता नामहरू ब्राह्मण समुदायको भन्दा कम छन् । क्षेत्रीहरूका नाम चिमा, जोगा, परुवा जस्ता आकारान्त, छेपरे, तुले जस्ता एकारान्त र चिमडो, लाटो जस्ता ओकारान्त छन् । परुवा जस्ता पदान्तमा 'उवा' जोडिएका अन्यभन्दा पृथक नामहरू पनि क्षेत्री समुदायले प्रयोग गरेको देखिन्छ ।

क्षेत्री पुरुषहरू भे क्षेत्री महिलाहरूको नाम पनि शरीरिक विशेषताबाट बढी राखिएका छन्। क्षेत्री जातिका महिलाहरूको नाम उजली, काली, चिमडी, डल्ली, ढुणकी, लाटी, जस्ता शारीरिक विशेषता जनाउने नामका साथै जन्म समयलाई पनि स्रोतका रूपमा लिइएको छ। यस स्रोतका नामहरू आइती, मङ्गली, साउनी, फागुनी प्रचलित छन्। कमली, कलावती, काली, कैली, चिमडी, चेपडी, सुकारी जस्ता ईकारान्त परम्परागत नाम पनि क्षेत्री समुदायका महिलाहरूले धेरै प्रयोग गरेका छन्।

दलितहरूका नाम लघुवाचक

दार्चुलाका नामहरूको विश्लेषणका लागि सङ्कलन गरिएका दलित समुदायका नामहरू केलाउँदा यो समुदायका नामहरू ब्राह्मणसँग निक्कै कम, क्षेत्रीसँग अलि बढी मिलेका छन् र छुट्टै विशेषता पनि बोकेका छन् । क्षेत्रीहरूको जस्तै दलित समुदायको नामको प्रमुख स्रोत शारीरिक विशेषता नै हो तर दलितका नामहरूले लघु बोध गराउँछन् ।

तालिका ३:दलित जातिका केही नामहरू

पुरुषका नामहरू	महिलाका नामहरू
किन्नो, गगने, गजु, गोरे,	करौली, गजु, गाउँली,
चन्दे, ठगुवा, तुला, दली,	
धनि, नन्द, रामी, रिठा,	तुला, दुर्पती, धौली, नखरी,
पानु, भुरे, मनि, बिरुवा,	नन्दा, पानी, बाटुली,
लछि, लाटो, हरि ।	बिरमा, भुरी, मदना,
	मंगली, माना, सुनी, सुरमा
	1

(स्रोत: महाकाली नगरपालिकाको कार्यालय)

किन्नो (सानो किर्ना जस्तो), गजु (सानो), गोरे, चन्दे, भुरे लिछ जस्ता नामहरूले लघु (सानो) जनाउँछन् । दार्चुलाका ७० वर्षभन्दा बढी उमेर भएका दलित पुरुषहरूका नाम यस्तै प्रकृतिका छन् । ब्राह्मण र क्षेत्री समुदायमा नदेखिएको किन्नो, गजु, चन्दे, भुरे, लिछ जस्ता नाम दलित समुदायमा देखिएका छन् ।

पुरुषहरूको जस्तै दलित महिलाहरूको नाम पिन लघुवाचक नै छन् । करौली, गाउँली, छुङ्का, भुरी, सुनी जस्ता नामहरूको स्रोत शारीरिक विशेषतासँग सम्बद्ध भएपिन यिनले लघु अर्थ दिन्छन् । अन्य जातको जस्तै दिलत समुदायका महिलाहरू नाम चन्नरा, तुला, नन्दा, बिरमा, माना, मैता जस्ता आकारान्त र करौली, गाउँली, धौली, बाटुली, सुनी जस्ता ईकारान्त पिन छन् । क्षेत्री समुदायको जस्तै आइती, मङ्गली, साउनी, फागुनी, चैती जस्ता जन्म समय स्रोत भएका नामहरू पिन दिलत महिलाहरूले प्रयोग गर्ने गरेका छन् ।

जात बुभाउने मध्य नाम

व्यक्तिगत (पहिलो) नामपछि आउने नामलाई मध्य नाम भन्ने प्रचलन छ। मध्यनामलाई पहिलो नामसँगै लेख्ने पनि गरिन्छ। पहिलो नामसँगै जोडिएर आए पनि छुट्टै आए पनि मध्य नामले जातलाई सङ्केत गर्दछ। जस्तै: 'देवदत्त' मा 'दत्त' ले यो नाम ब्राह्मण जातिको भएको सङ्केत गर्छ भने देविसह हुँदा क्षेत्री र देवराम हुँदा दलित जातिको नाम हुन सक्ने सङ्केत गर्दछ। 'राम' र 'लाल' मध्य नाम ब्राह्मण र दलित दुबै जातिले प्रयोग गर्ने भएकाले यस्तो अवस्थामा अन्तिम नाम (थर) लेखिएपछि मात्र पहिलो नामको जात निर्धारण गर्न सिकने हुन्छ। 'राम' जस्तै दार्चुलाका ब्राह्मणहरूले कुमार, चन्द्र, दत्त, देव, नन्द, प्रसाद, बल्लभ, राज जस्ता शब्दहरूलाई मध्य नामका रूपमा प्रयोग गर्दछन्। यी नामहरू मनुस्मृतिबाटै प्रभावित भएर राखिएका हुन्।

क्षेत्री जातिका मध्य नाम पिन मनुस्मृतिकै प्रभावबाट राखिएको देखिन्छ । दार्चुलाका क्षेत्रीहरूले 'सिंह' र 'बहादुर' गरी दुई शब्दलाई मध्य नामको रूपमा प्रयोग गर्छन् । यी नामहरू मनुस्मृतिमा क्षेत्रीले राख्ने नाम 'बलसूचक' हुनु पर्ने मान्यताबाट प्रभावित देखिन्छन् । करवीरबहादुर, नरेन्द्रबहादुर, वीरेन्द्रसिह, शेरिसिह जस्ता क्षेत्री जातिका नाम बलसूचक हुन् । दिलत समुदायले भने 'राम' का अतिरिक्त 'लाल' शब्दलाई पिन मध्य नामको रूपमा वा पिहलो नामसँगै जोडेर प्रयोग गरेका छन् । क्षेत्रीले प्रयोग गर्ने 'सिह' र 'बहादुर' क्षेत्रीले मात्रै प्रयोग गर्छन् भने चन्द्र, दत्त, देव, नन्द, प्रसाद, बल्लभ, राज जस्ता मध्य नाम ब्राह्मण समदायले मात्रै प्रयोग गर्छन् ।

स्रोतमा परिवर्तन

दार्चलाका परम्परागत नामको स्रोत धर्मशास्त्र, शारीरिक बनोट वा जन्म समय हुँदा पछिल्लो समयका नामहरुको स्रोत हिन्दी र अङ्गेजी भाषा देखिएको छ । ७० वर्षभन्दा माथि उमेर समूहका व्यक्तिका नामहरू र पछिल्लो समय जन्म दर्ताको अभिलेखमा भेटिएका नामहरूको तलना गर्दा स्रोतमा नै परिवर्तन भएको देखिन्छ । महर्जनहरूका नाम भएको परिवर्तन अध्ययन गर्ने ऋममा श्रेष्ठ (२०००) ले २० वर्षभन्दा कम उमेर समुहका मानिसहरूको नामको स्रोत परम्परागत नभएको निष्कर्ष निकालेका छन् (पृ. ३२-३९)। उनले भने भौँ दार्चुलाका मानिसहरूका व्यक्तिगत नामहरूमा पनि स्रोतगत भिन्नता आएको देखिन्छ । ७० वर्षभन्दा माथिका ब्राह्मण जातिका अधिकांश नामको स्रोत हिन्दू धर्मग्रन्थ र प्राण छन् भने क्षेत्री र दलितका नामको स्रोत शारीरिक विशेषता र जन्मको समय छ । तर पछिल्लो समय वडा कार्यालयहरूमा भएको जन्मदर्ताको अभिलेखमा उल्लेखित नामहरू हेर्दा नामको स्रोत हिन्दी र अङ्ग्रेजी भाषा देखिन्छ । पछिल्लो समयका नामहरू हिन्दी सिनेमा र अङ्गेजीबाट प्रभावित छन् । ती नामहरूको स्रोत हिन्दी र अङ्गेजी भाषा हो । हिन्दी र अङ्गेजीमा प्रचलित नामहरू ब्राह्मण सम्दायलेभन्दा क्षेत्री र दलित सम्दायले बढी प्रयोग गरेका छन् भने हिन्दु धर्मग्रन्थ र पुराणबाट ब्राह्मणले मात्रै नभएर क्षेत्री र दलित समुदायका पुरुष महिलाको नाम राखिएको छ ।

तालिका ४:गत आर्थिक वर्ष जन्म दर्ता गराएका परुषहरुका नाम

ब्राह्मण जातका	क्षेत्री जातका	दलित जातका
नाम	नाम	नाम
अमित, अमिस,	अन्सु, आर्य,	अभिषेक, अंश,
उपेन्द्र, कौशिक,	आर्यन, आयांश,	आरभ, आर्यांश,

तस्मात, नवीन,	एन्जल, कियांश,	आशिष,
निश्चल, पवन,	जेनिस, जेनुस,	आशुतोष,
प्रज्वल, प्राज्वल,	जेम्स, नेचुरल,	आसूर्य, उमेश,
प्रिन्स, प्रियतम्,	प्रिन्स, युनिक,	एरिस, काइरभ,
बरुण, भावेश,	रितेस, रिदम,	कार्तिक, नन्दु,
भुपिन, युनिक,	रियान्स, रिसभ,	पलराम, पियुस,
युवराज, रेयान्स,	लियो, साइन्स,	प्रयान्जल,
विनित, स्वस्तिक	सुप्रिम ।	प्रियांश, सलिन,
1		सुलभ, हिमांशु

(स्रोतः महाकाली नगरपालिकाको कार्यालय) पछिल्लो समय देखिएका नामहरूमध्ये अभिषेक, आर्य, आर्यन, उपेन्द्र, पवन, हिमांशु जस्ता नामहरूको स्रोत धर्मग्रन्थ नै हुन्। अमित, अन्सु, आयांश, प्रियांश, भावेश, रितेस, सुलभ जस्ता नामहरू हिन्दीबाट आएका हुन्।यस्ता नामहरुको स्रोत हिन्दी सिनेमा र धारावाहिक हुन्। एन्जल, एरिस, काइरभ, जेम्स, रिदम, साइन्स जस्ता नामहरूको स्रोत अङ्गेजी हो।

पुरुषका नाम जस्तै महिलाका नामहरूको स्रोत पनि परिवर्तन आएको छ । हिन्दी सिनेमा र धारावाहिकका पात्रहरूका नामबाट नाम राख्ने प्रचलन ब्राह्मणभन्दा पनि क्षेत्री र दलित समुदायमा बढी देखिएको छ ।तलको तालिका हेरौँ:

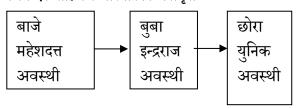
तालिका ४: आर्थिक वर्ष जन्म दर्ता गराएका महिलाहरुका नाम

<u>भाग</u>		
ब्राह्मण	क्षेत्री जातका नाम	दलित जातका
जातका नाम		नाम
आकांक्षा,	आरोमा, आरोही,	अनु, अमरा,
कामना, कुशुम,	आयुसा, एञ्जिला,	अमिता,
जेनिसा, ज्वाला,	एञ्जिलना,	आरिया,
दिपिका, दिप्ती,	एन्जल, एरिका,	उर्वशी,
देवकी, नारा,	एलिसा, जिया,	एन्जिला,
प्रिशा, भावना,	जियांशी, जेसिका,	अंशिका,
मिष्टी, युनिसा,	डाइनामिका,	कृतिका,
रेश्मी, लक्ष्मी,	नाइसा, रिदिमा,	जेमिमा,
श्रीनिका,	रियांशी, रेगना,	मनिषा,
समृद्धि,	युनिका, सनाया,	नाताशा, मन्जु,
साम्भवी,	सोनिया ।	रञ्जना,
स्मारिका ।		रितिका, रिया,
		रेश्मी, रोजिना,
		शिवन्या, श्रीसा,
		समिरा।

(स्रोत: महाकाली नगरपालिकाको कार्यालय) उर्वशी, कामना, कुशुम, ज्वाला, देवकी जस्ता नामहरूको स्रोत हिन्दू धार्मिक ग्रन्थ हुन् भने आरोमा, अंशिका, जियांशी, मनिषा, रितिका,श्रीसा जस्ता नामहरूको स्रोत हिन्दी सिनेमा र धारावाहिक हुन्। त्यसैगरी एञ्जिला, एलिसा, एन्जल, डाइनामिका, नाइसा, युनिका, सोनिया जस्ता नामहरुको स्रोत अङ्गेजी भाषा हो।

नामहरूमा आएको परिवर्तनलाई वंशवृक्षले अभ प्रष्ट पार्ने भएकाले ब्राह्मण, क्षेत्री र दलित जातका वंशवृक्षहरूको अध्ययन आवश्यक भएको छ ।

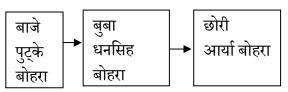
चित्र १: ब्राह्मण परिवारको वंशवृक्ष

(स्रोत: महाकाली नगरपालिका वडा नम्बर ५ को कार्यालय)

महाकाली नगरपालिका वडा नम्बर ५ गल्फैका स्थानीय महेशदत्त अवस्थीले छोराबुहारीको सल्लाहअनुसार नातिको नाम राखेको बताए। यसरी नाम राख्दा नातिको नाम अङ्गेजी रहन पुग्यो। महेश र उनको छोरा इन्द्रको नामको स्रोत हिन्दूधर्म ग्रन्थ भएपनि उनका नातिको नामको स्रोत भने अङ्गेजी भएको छ।

चित्र २: क्षेत्री परिवारको वंशवृक्ष

(स्रोत: महाकाली नगरपालिका वडा नम्बर २ को कार्यालय)

ब्राह्मण परिवारको जस्तै क्षेत्री परिवारमा पिन नामहरु हिन्दी वा अङ्गेजी भाषाबाट राख्ने प्रचलन बढेको छ। महाकाली नगरपालिका वडा नम्बर २ मैखोलीको क्षेत्री परिवारको यो वंशवृक्षले बाजेको नाम शारीरिक विशेषता पुट्के (सानो कद)का आधारमा रहन गएको छ भने बुबाको नाम समाजमा प्रचलितमध्ये छ तर छोरीको नाम भने हिन्दी धारावाहिकबाट प्रभावित छ। छोरीको नामको स्रोत हिन्दी भाषा देखिन्छ।

ब्राह्मण र क्षेत्री परिवारको जस्तै दलित समुदायमा पिन नामहरु परिवर्तन गर्ने प्रचलन छ । महाकाली नगरपालिका वडा नम्बर ४ खलंगा बस्ने लाटो राम लोहारिक नातिनीको नाम श्रीशा राखिएको छ । उनको नाम शारीरिक विशेषतासम्बद्ध छ भने उनकी नातिनीको नामको स्रोत हिन्दी देखिन्छ ।

चित्र ३:दलित परिवारको वंशवृक्ष

(स्रोत: महाकाली नगरपालिका वडा नम्बर ४ को कार्यालय)

हिन्दूधर्म ग्रन्थ, शारीरिक विशेषता र जन्म समयलाई नामको स्रोत बनाउने दार्चुलावासीका नामहरुको स्रोत हिन्दी र अङ्गेजी भाषामा परिवर्तन भएको छ ।

दार्चुलाका थरहरू

थरलाई अन्तिम नामका रूपमा लिइन्छ । थरले जात निर्धारण गरेको हुन्छ । यसलाई वंशीय नाम पनि भन्ने गरिन्छ । बिस्ट (१९८०) ले कामको आधारमा जात निर्धारण हुने बताएका छन् । उनले (People of Nepal) पुस्तकमा ब्राह्मण, क्षेत्री र दलितका थरहरू कामका आधारमा निर्धारण गरिएको भन्दै ब्राह्मणले भट्ट, बिस्ट, जोशी, पाण्डे, ओफा थर लेख्ने, क्षेत्रीले थरहरूमा ऐरी, कार्की र दलितले कामी, दमाई, सार्की, सुनार (प्. १-६) थर लेख्ने बताएका छन् । यस्तो काम लिच्छिब कालबाटै स्र भएको रेग्मी (२०७७) को भनाई छ। उनी अंश्बर्माले आर्यमर्यादा घोषणा ननाध्ने वर्णाश्रमअन्सार जातको परिपालन कडाइका साथ लागू भएको बताउँछन् (पृ. ३८-३९) । कामका आधारमा थर राख्ने प्रचलन म्ल्की ऐन १९१० पछि वंशको आधारमा थर निर्धारण हुने अवस्थामा पुगेको देखिन्छ । मुलुकी ऐन १९१० लागू भएपछि सजाय स्वरूप जात निर्धारण हुने र तिनका सन्तानलाई समेत सोही थर राख्न् पर्ने अवस्था सिर्जना भएपछि थर कामका आधारमा नभई जन्म (वंश) का आधार राख्न सुरु गरियो । दार्चुलाका केही ब्राह्मण, क्षेत्री र दलितका थुप्रै थरहरू रहेका छन्।

हिन्दू धर्मग्रन्थहरूमा उच्च जातिका रूपमा वर्णित ब्राह्मण समुदायको जनसङ्घ्या दार्चुलाको कूल जनसङ्घ्या १,३३,३१० को १५ प्रतिशत रहेको राष्ट्रिय जनगणनाको तथ्याङ्गले देखाएको छ । ब्राह्मण जातिका थरहरूमध्ये दार्चुलामा अवस्थी, उप्रेती, उपाध्याय, ओभा, कपाडी, जैसी, जोशी, पन्त, पाण्डेय, बडू, बिस्ट, भट्ट, मिश्र, लेखक प्रमुख छन् ।

राजा, ब्राह्मण र देशको सीमा रक्षा गर्ने धर्म भनिएको क्षेत्री समुदाय सबैभन्दा बढी जनसङ्क्या भएको जाति हो । दार्चुलामा करिब ७० प्रतिशत जनसङ्क्या क्षेत्रीहरूको छ । दार्चुलामा क्षेत्री जातका थरहरू अट्याल, ओइरे, ऐरी, कठायत, कार्की, कुवँर, कोट्टारी, क्षेत्र, खडायत, खड्का, खत्री, खाती, गोयला, ग्वाइला, घर्ती, चन्द, चैंसिर, चौहान, जागरी, ठगुन्ना, ठेकरे, डडाल, डागा, डोबाल, ढाँट, तितरा, तोलिगाई, दानव, देउरुखी, थापा, धानुक, धामी, नगारी, नगाल, नेगी, पाल, पुजारा, फराल, फर्सवान, बगाल, बडाल, बोहरा, बंम, भण्डारी, भाट, महर, मन्याल, महता, राना, रावत, रावल, रैखोला, रोकाया, लोथ्याल, शाही, श्रेष्ठ, साउँद, सामन्त, साहू, सितोली, सिंह, हमाल हन्।

क्षेत्री र ब्राह्मणभन्दा दिलतहरूको जनसङ्क्या कम भएपिन दिलत समुदाय जिल्लाभर फैलिएर रहेको छ । दिलत जातलाई बुभाउने थरहरूमध्ये ओखेडा, ओड, कामी, कोली, गौतम, चुनारा, टमटा, तिरुवा, दमाई, दयाली, निरौला, नेपाली, पहरी, पार्की, बादी, बि.क., भुल, मिस्त्री, मौर, राना, लावड, लोहार, सदाशंकर, साहू, सिनाल, सिलाल, सनाम, सनार, हडके प्रमख छन्।

निष्कर्ष

समाजभाषिक विश्लेषणका क्षेत्रमा नाम र थरको विश्लेषण हुँदै आएको छ । नामकरण प्रिक्तयाहरू जातको आधारमा भिन्न-भिन्न छन् । दार्चुलामा ब्राह्मण र क्षेत्री जातिले शीशुहरूलाई मनुस्मृतिकृत हिन्दू परम्पराका आधारमा पण्डितबाट कर्मकाण्ड गरी नाम दिन्छन् । दिलत समुदायले उक्त प्रिक्तया अबलम्बन गर्दैनन् उनीहरु घरपरिवारका सदस्यबाटै नामकरण गर्छन् । नामकरण प्रिक्तया फरक भएर मात्रै नभएर जातिगत भिन्नता र त्यसका आधारमा नामको स्रोतका कारणले ब्राह्मण, क्षेत्री र दिलत जातिका नामहरूमा भिन्नता छ । दार्चुलामा पहिलो नामसँगै मध्य नाम पिन लेख्ने गरिन्छ । पिहलो नाम ब्राह्णम क्षेत्रीमा राशीको नाम र दिलतमा परिवारका सदस्यले दिएको मानवीय नाम हो । पिहलो नामसँगै जोडिएर आउने मध्य नामले जातको सङ्केत गर्छ भने अन्तिम नाम अर्थात थरले थरले जातलाई बभाउँछ ।

ब्राह्मण समुदायका नामहरू धर्मग्रन्थ, पुराणलाई स्रोत बनाएका बढी छन् भने ७० वर्षमाथिका क्षेत्रीका नामहरू सबैभन्दा ठूलो स्रोत शारीरिक विशेषता छ । त्यसैगरी सोही उमेर समूहका दलित जातिको नामको स्रोत शारीरिक विशेषता भएपिन तिनले लघु अर्थ वहन गर्ने बनाइएको हुन्छ । ब्राह्मण समुदायमा देवीदेवताका नामबाट नाम राख्ने प्रचलन देखिन्छ। त्यस्ता नामहरूमध्ये पुरुषका नाममा 'इन्द्र' जोडिएको र महिलाका नाममा मती, रती, थरी, वती जोडिएको पाइएको छ । पुरुषहरूका नामभन्दा महिलाहरूका नाम आकारान्त र ईकारान्त बढी छन् । क्षेत्री र दलित जातिले भने देवीदेवताका नामबाट

कम नाम राखेको पाइन्छ । यी समुदायले एकारान्त र ओकारान्त नामहरू बढी प्रयोग गरेका छन् ।

पछिल्लो समय भने हिन्दी र अङ्गेजी भाषालाई स्रोत बनाएर पिन नामहरू राखिएका छन् । ७० वर्षमाथि उमेर समूहका नाम र पिछल्लो समय जन्मदर्ताको अभिलेखमा रहेको दार्चुलाका नामहरूको स्रोत धर्मग्रन्थ र पुराण, शारीरिक विशेषता, जन्मको समय, हिन्दी र अङ्गेजी रहेको छ । ब्राह्मण समुदायको भन्दा क्षेत्री र दलित समुदायमा हिन्दी र अङ्गेजी भाषाबाट नाम राख्ने प्रचलन वढी छ ।

सन्दर्भ सामाग्रीहरु

आचार्य, कष्णप्रसाद (२०६४), *भाषाविज्ञान,* क्षितिज प्रकाशन ।

कुमार, सुरेन्द्र (२०१७), *विशुद्ध मनुस्मृति*, (आठौँ सं.), आर्ष साहित्य प्रचार टस्ट ।

पाण्डे, बद्रीदत्त, (सन् १९३७), कुमाऊँ का इतिहाँस, श्याम प्रकाशन ।

पोखरेल, बालकृष्ण (२०७५, दो.सं.), *खस जातिको इतिहास,* फिनिक्स बुक्स ।

भण्डारी, पारसमणि र पौड्याल, सालिकराम (२०६७), सामाजिक भाषाविज्ञान र मनोभाषाविज्ञान, विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

मुल्की ऐन, (१९१०), कान्न आयोग।

रेग्मी, जगदीशचनद्र (२०७७, ते.सं.), *नेपालको वैधानिक परम्परा,* पैरवि बुक हाउस ।

Al--haq, Fawwa la-alabed (2016). A Sociolinguistic study of chousing name for newborn children in Jorden. international Jornal of English linguistics. (6)1.

Bist, D.B. (1980). *People of Nepal*. Ratn Pustak Bhandar.

B. Helleland, C.-E. Ore & S. Wikstrøm (eds.) Names and Identities, Oslo Studies in Language, (4)2, 2012. 1-6. (ISSN1890-9639)

Fisher, J.F. (1978). *Himalayan Anthropology* (Ed.). Mouton Publisher.

Holmes, J.(2013). An Introduction to Sociolinguistics (Fourth Ed.). Rutledge, Taylor and Francis Group.

Kileng'a A (2020). An investigation to Sociolinguistic of Asu Personal Names In same, Tanzania. *East African*

- Journal of Education and Social Sciences. Vol. (1)2, 20-29.
- Kodio, aldiouma, Dianka, Balla and Kone, Maulaye (2021). A sociolinguistic study of personal name practices in the Dogonland: A case study of Koro Municipility.
- Moony A. and Evans, B. (2015). *Language*, *Sociaty and Power* (Fourth Ed.). Rutledge, Taylor and Francis Group.
- Sapcota, S. (2022). The History of Caste in Nepal. *Quest Journal.* (10)11. 335-340.
- Shrestha, U. (2000). Changing Patterns of Personal Name Among The Maharjan of Kathmandu. *Name, The American Name Sociaty, (48)*1, 27-48.
- https://censusnepal.cbs.gov.np/ www.dinthapa.com.nppreti, B. R. (2014). Social and cultural dynamics of naming practices in Nepal. Journal of Sociolinguistics, 18(4), 493-514. https://doi.org/10.1111/josl.12082
- Al-Qawasmi, A., & Al-Al-abed Al-haq, F. (2016). A sociolinguistic study of choosing names for newborn children in Jordan. *International Journal of English Linguistics*, 6(1), 177. https://doi.org/10.5539/ijel.v6n1p177
- Agar, M. (1994). Language Shock: Understanding the Culture of Conversation. William Morrow.
- https://www.academia.edu/573013/Language_ Shock_Understanding_the_Culture_of Conversation

Editorial Board

Editor-in-Chief

Niroj Dahal

Kathmandu University School of Education, Lalitpur, Nepal

Interests: mathematics education; STEM/STEAM Education; AI; GenAI; qualitative inquiry; transformative educational research

Former Editor-in-Chief

Assoc. Prof. Anjay Kumar Mishra, Ph.D.

Production Team

Mr. Narayan Sedhain, Asst Lecturer Gaurishanker Multiple Campus Bhimeshwor Municipality 6, Dolakha

Mrs. Nirmala Shiwakoti, Asst Lecturer Gaurishanker Multiple Campus Bhimeshwor Municipality 6, Dolakha

Mr. Rajkumar Subedi, Admin Officer, Gaurishanker Multiple Campus Bhimeshwor Municipality 5, Dolakha

Editorial Board Members

Dr. Mahendra Sapkota, Faculty, Central Department of Rural Development, Tribhuvan University, Nepal

Dr. Nayrayan Timilsina, Assistant Professor, Tribhuvan University, Nepal

Mr. Shanta KC, Campus Chief, Gaurishankar Multiple Campus, Bhimeshwor-3, Dolakha, Nepal

Mr. Balkrishna Phuyal, Assistant Lecturer Gaurishankar Multiple Campus, Bhimeshwor-3, Dolakha, Nepal

Mr. Ishwor Chaulagain, Managing Editor, Gaurishankar Multiple Campus, Bhimeshwor-3, Dolakha, Nepal

Advisory Board

Mr. Amrit Raut, Chairperson CMC, Gaurishanker Multiple Campus, Bhimeshwor Municipality 6, Dolakha

Dr. Januka Neupane, Member CMC, Gaurishanker Multiple Campus, Bhimeshwor Municipality 6, Dolakha

Dr. Bishnu Raj Upreti, Kathmandu University, Melung Rural Municipality 1, Pawoti, Dolakha